

İNCELEME ARAŞTIRMA ÇÖZÜMLEME

Kaynak

SAYI 1, ŞUBAT-MART 1993 20 000TL

kaynak

SAYI 1, ŞUBAT - MART 1993

İÇİNDEKİLER

5 GİDECEĞİ LİMANI BİLMİYENE
HİÇBİR RÜZGARDAN HAYIR GELMEZ

Rıza yürükoğlu

13 BİLİMSEL SOSYALİZM
‘‘BİTİŞİ’’NİN BİTİŞİ-II

Coşkun Adalı

26 ‘YAPTIKLARIMIZIN, MARKS’IN
LENİN’İN SÖYLEDİĞİNDEN FARKLI
OLDUĞUNU ÇOK İYİ BİLİYORUM’

Sergey Anatoloviç Novikof

35 ŞEYH İSMAİL MAŞUKİ

İsmail Kaygusuz

kaynak

SAHİBİ: Genel Ajans Ltd. Şti. adına Semih İra
SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ: Melek Ergen
YAZIŞMA ADRESİ - Merkez yönetim bürosu: Piyerloti caddesi,
17/4, Çemberlitaş, İstanbul. Tel: (1)516 84 64
BASIM ÖNCESİ HAZIRLIK: Genel Ajans
BASKI: Dinç Ofset

YILLIK ABONE BEDELLERİ:

Yurtiçi: 100 000TL ●İngiltere: 17 Sterlin ●Almanya: 80 DM ●Fransa: 200 FF
●Hollanda: 60 HFL ●İsviçre 65 SFr ●Amerika 53 \$ ●Avustralya: 53 \$

HAVALELER: İş Bankası, Çağaloğlu Şb. Melek Ergen, Hesap No: 1095 300 400396

●Gönderilen yazıları yayınlama hakkını saklı tutulmuş ve yayınlamama ve tersine bir istek belirtilmedikçe
düzeltme ya da kısaltma hakkı bizimize aittir. Hiçbir yazı geri verilmez.

ÇIKARKEN

DEĞERLİ OKURLAR, geçirdiğimiz son yarım yüzyılda dünya işçi ve komünist hareketi derin bir oportünizm yaşadı. Bunun sonucunda Marksist ideoloji, siyaset ve bilimsel yöntem büyük bir zarar gördü. Yaşamı izleyen gerçek bilimsel bir düşünce olan Marksizm, yaşamın yeniliklerini çoğu alanda izleyemedi. Bunun en doğrudan bir sonucu olarak, geçtiğimiz yıllarda dünya sosyalist sisteminin yıkılması ve bu ülkelerin kapitalizme doğru yeniden devşirilmeleri, bu olumsuzluk sürecini iyice azdırdı. Günümüzde dünya burjuvazisi ve her boydan ve her soydan oportünistler, gizli burjuva dostları, "Marksizm öldü" diye sevinç çılgınlıkları atıyorlar.

Oysa yaşamın diyalektiği ne ilginç ki, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla dünya işçi ve komünist hareketi tarihinin en büyük yarasını aldı ama tam da aynı nedenle ideolojiyi geliştirmenin önündeki engelleri de ortadan kalktı. Teorinin ve siyasetin üzerindeki o büyük ipotek de ortadan kalktı.

Ama bu ipoteğin kalkması, teorinin kendi kendine gelişeceği anlamına gelmiyor. Dünyanın neresinde olursa olsun tüm komünistler var güçleriyle yeni baştan teorik çalışmaya, Marksizmin ustalarının ölmez eserlerini yeni baştan öğrenmeye ve o bilgiler ışığında günümüzü yeniden çözümlemeye başlıyorlar.

Marksizm bilimdir, bilimin ta kendisidir. Bilimse, bilim gibi de çalışılması gerekir. Doğuştan Marksist olunmaz. İçinde yaşadığın aileden, çevreden dolayı doğuştan haksızlığa ezgiye, baskıya, zulme karşı olunabilir. Ezilenden, emekçiden yana olunabilir. Paylaşıcılıktan, ortaklıktan yana olunabilir. Ama bunların günümüz koşullarında nasıl gerçekleştirilebileceğini gösteren birtek Marksizm vardır. İşte bu yönü de Marksizmi bilim yapan özelliklerinden biridir. Marksizm bilimdir ve bilim gibi çalışılması gerekir.

1965'ler sonrası gelişen Türkiye devrimci hareketi işte bu noktayı gözden kaçırdı. Öyle zamanlar yaşadık ki, komünistlikle kovboyluk birbirine karıştı. Hiçbir şey öğrenmeden, hiçbir şey bilmeden yanındakinin, onun bunun etkisiyle insanlar bellerine tabanca takıp sokaklara döküldüler. Sınıf mücadelesi yapıyoruz dediler. Ne için? Hangi ortamda? Hangi araçlarla? Kime karşı? Yürütülen mücadelenin toplum üzerindeki etkisi ne oluyor? Bunlar hiç düşünülmedi. Sonunda, 1965'lerin sonrasında toplumumuzun geniş kesimlerinin büyük bir sempatiyle kucakladığı devrimci hareket, dünyadaki gelişmelerin yanı sıra bir de bunun sonucu olarak, bugün emekçi halktan önemli ölçüde soyutlanmıştır. Ama yaşam kendine özgü tuhaf yollardan her gün yeni yeni olanaklar getiriyor. Hatalarını

düzeltilmek isteyenler için. Bugün sanki yeni başlıyormuş gibi aynı azimle, aynı hırsıyla teorik öğrenmeye ve öğrendiğimizi siyasal alana uygulama mücadelesine atılıyoruz. Birşey bitti birşey başlıyor da değil. Çok şeyler öğrendik, çok deneyimler edindik.

İşte bu değindiğimiz sürece elvermek, genel eksikliğimizi düzeltmeye gücümüz oranında yardımcı olmak amacıyla *Kaynak* çıkıyor. *Kaynak* sosyalizmin, dünya işçi hareketinin, sınıf siyasetinin sonunlarını incelemeye, araştırmaya ve hiçbir kopyacılığa düşmeden Marksizmi ülkemiz koşullarına uygulamaya, Marksizmin verdiği araçlarla ülkemizin ve halkımızın koşullarını anlamaya çalışacaktır.

Bugünkü koşullarda *Kaynak* genel dağıtıma verilmeyecek ve ancak abonelere postalanacaktır. Şimdilik iki ayda bir yayınlanacak olan *Kaynak* bu nedenle ancak abone olanların eline ulaşacaktır. Dolayısıyla değerli dostlar, hepinizden *Kaynak*'a abone olmanızı, yanırlarımızı eleştirmenizi ve katkılarınızı istiyoruz.

Türkiye işçi sınıfı dipdiridir. Sosyalizm, kimse aldanmasın, ülkemizin derinlerinde bir volkan gibi kaynamaktadır. Yalnız, bu büyük potansiyel bu kez doğru kanallara akmalıdır. Bu büyük davada, küçük bir katkı amacıyla.

Kaynak

Gideceği limanı bilmeyene hiçbir rüzgardan hayır gelmez

RIZA YÜRÜKOĞLU

Rıza Yürükoğlu'nun Girit'te yapılan ve çeşitli ülkelerin komünist ve işçi partilerinden temsilcilerin katıldığı bir uluslararası seminerde yaptığı konuşma

1. Bazı Genel ve Metodolojik Saptamalar

Başlangıç olarak Marksizmin genel ve soyut bir teori olduğunu söylemek istiyorum. Bu nedenle, partilerimize devrimci bir program yaratmak için Marksizmi öğrenmek yeterli değildir. İçinde yaşadığımız toplumu bu bilgiyle analiz etmek, soyutu somuta indirmek, soyutu somutta ortaya koymak zorundayız. Marks'ın yazdıklarını alıp o şekliyle hiçbir ülkeye uygulayamayız.

Bugün bu koşula başka bir koşul daha eklendi. Sovyetler Birliği'nin neden çözüldüğünü anlamadan da devrimci bir program üretilemez. Çünkü Montaigne'nin dediği gibi, gideceği limanı bilmeyene hiçbir rüzgardan hayır gelmez.

Benim burada söyleyeceklerim, partilerimiz arasında bir tartışmaya yöneliktir,

tartışma amaçlıdır. Doğrunun tümünü kapsamıyor ve yanlışları da olabilir.

Önce kapitalizmin sonunun ne zaman ve nasıl geldiğini anlamaya çalışalım. *Kapitalizmin sonunun bir noktada nesnel olarak geleceğini söyleyebilir miyiz?* Bu yaşamsal önemde bir sorudur. Dünya komünist hareketi ve genel olarak devrimci hareket bu soruyu ya olumsuzundan yanıtladı, ya da "üretim ilişkileri üretim güçlerinin gelişmesini engellediği zaman" gibi soyut bir doğruyla yanıtladı. Biz bu soruyu olumsuzundan yanıtlıyoruz. Evet, kapitalizmin kesin olarak sonunun geleceği bir nokta vardır. Bu noktanın gelişi için üç koşul gerekmektedir. Birincisi, kapitalizmin giderek işçiyi üretimden dışlaması, işsiz üretime yönelmesi. İkincisi, kapitalizmin üretim araçlarında bireysel mülkiyeti kaldırması. Ve üçüncüsü, dünyada kapitalizmin el atıp geliştirebileceği, dolayısıyla genişleyebileceği bir bölgenin

kalmaması.

Tarihsel olarak bakarsak, her üretim tarzının, onun ötesinde yaşayamadığı objektif bir sınırı var. Bu, niyetlerimize bağlı değildir. İnsanlar farklı bir yaşam istedikleri için sistemlerin sonu gelmiyor. Objektif olarak öyle bir nokta geliyor ki, sistemi değiştirme, üretim güçlerinin gelişmesinin gösterdiği yöne yürüme zorunluluğu insanların bilincine çakılıyor. Marks'a göre kapitalizm için de öyle bir nokta vardır. Bu açıdan Marks, sistemin giderek işçiyi üretimden uzaklaştırmasına işaret ediyor. (Yalnız dikkat edelim, Marks, üretimin işsiz yapılmasından söz etmiyor. Söylediği, "giderek işçiyi üretimden dışlaması"dır. Tümüyle robotlarla üretim yapan kapitalist bir toplum hayal edemezsiniz, çünkü o zaman artık- değer, sömürü kalmaz.) İkinci eğilim, kapitalizmin bireyi mülkiyet sahipliğinden uzaklaştırmasıdır. Ve bu ikisinin yanında diğer koşul, kapitalizmin yayılacağı bir alanın kalmamasıdır. Bu noktaya varıldığında, sistem sonuna vardığını yaşamda gösterecektir, ölçüp biçmeye, hesap yapmaya hiç gerek kalmayacaktır.

İkinci temel soru da, kapitalizmi nasıl değerlendirmek gerektiğiyle ilgilidir: *Günümüzde kapitalizm ömrünün sonuna geldi mi, gelmedi mi?*

İlk iki koşula baktığımızda, bunların bugün ancak 3-4 ülkede belirli ölçüde olgunlaştığını söyleyebiliriz. Ama üçüncü koşula bakınca kapitalizmin dünyada taşabileceği hâlâ muazzam alanlar olduğunu görüyoruz. Bu üç koşul birlikte, bugün dünyada kapitalizmin bir sistem olarak sonunun gelmediğini, tüm potansiyelini tüketmediğini ve tüm potansiyelini tüketmeden hiçbir sistemin çökmediğini gösteriyor.

Devrimci hareketin büyük çoğunluğunda şöyle bir yanlış anlayış var: "Kapitalizmin emperyalizme büyümesiyle ve aradan da şu kadar yıl geçmesiyle, dünyanın devrim ve sosyalizm için yalnızca olgunlaşması değil, aşırı olgunlaşması söz konusudur." Tarihsel açıdan konuşuluyorsa, söylenen geneliyle doğru olur. Çağımız kapitalizmden sosyalizme geçiş çağıdır, emperyalizm kapitalizmin son durağıdır. Ama bu ancak tarihsel bir anlayış için doğrudur. Bu geçiş dönemi kaç yüzyıl sürecektir kimse bilemez.

Bu tarihsel anlayışı, güncel uygulamaya kalkıp, dünya *bugün* sosyalizm için "aşırı olgunlaşmıştır" dersek gülünç duruma düşeriz. Tarihsel bir çerçeve olarak değil de, somutta, güncelde "aşırı olgunlaşma" için, Marks'ın getirdiği, bizim de yukarıda kısaca belirttiğimiz üç koşula bakmak gerekir.

Bunlara bakınca görürüz ki, objektif koşullarda "aşırı olgunlaşmadan" değil, "olgunlaşma"dan bile kolayca söz edemeyiz. Sosyalizm, dünyanın gündemine girmiştir, ama aşırı olgunlaşmışlığından değil, emperyalizmle minimum koşullarının ortaya çıktığından ve bu koşulların giderek güçleneceğinden girmiştir.

Bunu böyle anlamazsak, hiçbir çözümleme, hiçbir akıl yürütme, neden özne öğrenin dünya çapında bu denli geri olduğunu açıklayamaz. Neden özne öge geri? Dünya

Bir ülkede işçi sınıfının bir sınıf olarak ortaya çıkmış olması ya da en büyük sınıf olması da, o ülkenin sosyalizm için olgunlaşmış olgunlaşmadığı konusunda pek birşey anlatmaz.

işçi hareketinde oportünizm neden bu denli güçlü ve inatçı? Nesnel koşulların "aşırı olgun" olduğu yerde özne öge böyle olamazdı. Komünist toplum düşüncesi daha hâlâ yeni, ileri (piyoner), saati tam vurmamış bir düşüncedir. Bu söylenenleri kabul etmeyenler için tek bir tartışma yolu kalır: "Kapitalizm geliştikçe, işçi sınıfının bilinci gerçekliğe o oranda daha fazla yabancılaşıyor" demek. Ama bu da büyük bir yanlış olur, kapitalizmi yıkılmaz kabul etmek anlamına gelir.

Bir ülkede işçi sınıfının bir sınıf olarak ortaya çıkmış olması ya da en büyük sınıf olması da, o ülkenin sosyalizm için olgunlaşmış olgunlaşmadığı konusunda pek birşey anlatmaz. Ölçü, yukarıda sözünü ettiğimiz üç koşuldur.

Her gerçek devrimde olumlu anlamda bir sabırsızlık vardır. Kapitalizmin sonu gelsin isteriz. Bu istek, gelişmeleri bazan bize abarttırabilir. Buna karşı dikkatli olmalıyız. Tarihe bakınca Marks'ın bile bu hataya düştüğünü görebiliriz. *Kapital*'in ilk cildini yazdığı sıralarda Avrupa'da ekonomik kriz ve çalkantılar vardı. Marks bir dostuna mektup yazıyor ve birkaç ay içinde "tufan" olacağını, bunun için işçi sınıfına program vermek gerektiğini, kitabı acele bitirmek için gece gündüz çalıştığını söylüyor. Yirmi yıl sonra, ikinci cilt üzerinde çalışırken yine Avrupa'da ekonomik kriz var, yine bir mektubu var. Marks o

mektubunda, kitabı hemen yayınlamayacağını, krizin nasıl gelişeceğine ve hangi açılardan diğer krizlerden farklı olduğunu bakması gerektiğini söylüyor... Geçmişte birçok kez bizler ve atalarımız, "sonu geldi" dedik. Hayır, sonu gelmiş değildir.

Buna bağlı olarak, kapitalizmin reformlar döneminin bittiğini kategorik olarak söylemek erken de olur. Dünya kapitalizmini ABD, Almanya ve Japonya ile eşitlemek büyük hata olur. Belki küçük ama çok önemli bir gösterge de var: Avrupa Topuluğu Sosyal Haklar Sözleşmesi. Bu sözleşme bir reformdur ve bugün öneriyorlar. İngiltere ekonomisi sözleşmenin koşullarını kaldırmıyor, kabul etmiyor. Ama şu gerçek değişmiyor: Avrupa kapitalizmi bugün bile bir sosyal haklar reformu önerebiliyor.

Bu demek değildir ki tek tek ülkeler siyasal krizi yakalayamayacak ve devrimini yaparak sosyalizm kuruculuğuna geçemeyecek. Bir sistem olarak kapitalizm sonuna gelmedi ama emperyalizmin bir dünya ekonomisi yaratmasıyla her ülkede devrimden sonra sosyalist toplum kuruculuğuna

geçilmesinin asgari koşulları oluştu. Çeşitli koşulların birleşmesiyle belli ülkeler devrim için siyasal olarak olgunlaşabiliyorlar. Güçlü bir siyasal örgüt varsa o fırsatı yakalayabilir ve yakalayacaktır. Ama bu, sistemin sonuna geldiği anlamına gelmez. Çünkü sistem sona erdiği zaman Marks'ın çok eleştirilmiş olan fikrinin ne kadar doğru olduğunu göreceğiz. Marks tüm Avrupa çapında devrimi düşünüyordu, değil mi? Tek bir ülkede devrim düşünmüyordu. Kapitalist dünyanın bir bütün olarak devrime gideceğini söylüyordu.

Kapitalizmin yarattığı şiddetli çelişkiler ve bu çelişkilerin sık sık şu ya da bu ülkede krizlere yol açması nedeniyle, büyük olasılıkla devrime toplu geçişten önce tekil devrimler göreceğiz. İşte, "emperyalizmin zayıf halkaları" olarak kullandığımız kavram, sistemin ömrünü tüketmediği süre içinde, devrim yapabilme şansı en yüksek olan ülkeleri anlatıyor. Emperyalizmin zayıf halkaları, bu ülkeler tam anlamıyla sosyalizme hazır değiller. Onların ilk hedefi endüstrileşme ve kalkınmadır. Bu ülkelerde devrim fırsatları da, sosyalizme hazır olduklarından değil, ileri kapitalist ülkelerin kendi sorunlarını çözmek için krizlerini bu ülkelere ihraç etmelerinden ortaya çıkmaktadır.

"Emperyalizmin zayıf halkaları" olarak kullandığımız kavram, sistemin ömrünü tüketmediği süre içinde, devrim yapabilme şansı en yüksek olan ülkeleri anlatıyor. Emperyalizmin zayıf halkaları, bu ülkeler tam anlamıyla sosyalizme hazır değiller. Onların ilk hedefi endüstrileşme ve kalkınmadır. Bu ülkelerde devrim fırsatları da, sosyalizme hazır olduklarından değil, ileri kapitalist ülkelerin kendi sorunlarını çözmek için krizlerini bu ülkelere ihraç etmelerinden ortaya çıkmaktadır.

2. Sovyet deneyinden çıkarılabilecek dersler

Bu bir-iki genel ve metodolojik noktadan bir adım ileri gidelim. Sovyet deneyiminden çıkarabildiğimiz temel ders, sosyalizme hazır olmadan devrimini yapıp proletarya diktatörlüğünü kurmuş olan ülkelerin "sosyalist toplumu kurduk" gibi bir edebiyatı, devrimden hemen 15-20 yıl sonra kullanmamaları gerektiğidir. Kapitalizmin ileri ülkelerde 3-4 yüzyılda yarattığı koşulları yaratmak böyle ülkeler için uzun bir dönemi gerektirecektir. Tarihin kapitalist aşamasına ait olan endüstrileşme ve kalkınmanın ana amaç olduğu bu uzun dönem boyunca sosyalist yöntemler, önlemler ve işleyişlerle birlikte, piyasa ekonomisine, rekabete ve değer yasasının işleyişine yer vermek zorunluluğu vardır. Üretim araçlarında kamu mülkiyeti sosyalist polis aracılığıyla yaratılmamalıdır. Bu ancak, üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti çağırان, dayatan bir gelişme sağlamasıyla birlikte düşünülmelidir.

Ancak bu genel kalkınma döneminden geçtikten sonra, ancak o zaman sosyalist toplumdan söz edilebilir. Marks'ın sosyalist toplum için sıraladığı noktalar ancak o

zaman işleyebilir. Piyasanın, rekabetin ve değer yasasının işleyişi ancak o zaman son bulur. Ancak o aşamada ürünler kullanım değeri için üretilir. Ve üretimdeki verimlilik, değer yasasının özü olan emek-zamanla ölçülmeye başlanır. Komünizmin temeli de ancak bu aşamada gelişmeye başlar.

Stalin, *SSCB'nin Ekonomik Sorunları* kitabında, değer yasasını emek-zamanın mallar ve sektörler arasında dağıtılmasının bir aracı olarak görüyor ve bu yasanın sosyalizmde de işlediğini söylüyor. Bu doğru değildir. Emek-zamanı da, değer yasasını da anlaşılmasız bir hale getiriyor. Değer yasasını kullanarak plan yapılamaz. O bir planlama yöntemi ya da aracı değildir. Dahası, üretimdeki verimlilik emek-zamanla ölçülmeye başladığı gün, değer yasası kalkmış demektir. Ürünler, kullanım değeri için üretiliyor demektir.

Değer yasasını böyle anlayış hâlâ çok sayıda Marksist ekonomist arasında yaygındır. Dolayısıyla, kolayca aşılamayan bir toplumsal yasa önümüzde duruyor. Ya da aşılana kadar ciddi bir sorun oluşturuyor.

Öte yanda, en ileri sosyalizm bile komünizm ve kapitalizmin karışımı olacaktır. Bu, piyasa işleyişlerinin kalkınma döneminde devam ettiğini ve sosyalist aşamada ortadan kalktığını söylemekten farklıdır. Değer yasasının kalkınma dönemi için geçerli olup, sosyalist aşamada olmayacağını söylemekten de farklıdır. Tabii, piyasa işleyişleri ve değer yasasının ortadan kalkması, tedrici bir süreçtir. Ama komünizmin iki aşaması vardır, komünizmin alt aşaması ve üst aşaması. Marks'ın *Gotha Program'ının Eleştirisi*'nde söylediği gibi, alt aşama, yani sosyalizm, kapitalizmin devlet-kafa-kol emeği farkı gibi kalıntıların giderek kaldırıldığı bir aşamadır. Sürekli devinir ve değiştirir. Üst aşaması tam komünizmdir: Kapitalizmin başlıca kalıntısı olan devlet kalkmış ve her açıdan kapitalizmin kalıntıları yok olmuştur. Bu da ancak üretimin gerçek bir bolluk düzeyine vardığı, komünizmin maddi temelinin tam anlamıyla olduğu bir noktada olabilir.

Sovyet devrimi, dünya kapitalist sisteminin gelişimi açısından erken gelmiş bir devrimdir. Olabilmesi, sosyalist toplumu yaratma şansının varlığını anlatır. Ama bu yalnızca bir şanstı. Bu şansı yaşama geçirebilmek için tarihsel yetersizliklere doğru reçeteler yazmak gerekiyordu.

O günkü Rusya, ekonomik, kültürel ve öteki tüm açılardan çok geri bir ülkeydi. Türkiye'nin geri olduğunu düşünüyoruz ama bugünkü Türkiye o günkü Rusya ile karşı-

Lenin'in NEP (Yeni Ekonomik Politika) programı bu uzun kalkınma döneminin programıdır. NEP programı kısa bir taktik geri çekiliş değil, tüm kalkınma ve endüstrileşme döneminin programıdır. Devrim şansı olan ama sosyalizme hazır olmayan tüm ülkeler için önemi evrenseldir. Bu söylediklerimizi şu olgular da destekler: Lenin uygulanma tarihinden çok daha önce NEP'i önerdi (NEP savaş komünizmden sonra uygulanmaya başlandı). Oysa Lenin bunu "Yaklaşan Felaket" kitabından başlayarak öneriyordu ama koşullar izin vermedi. İç savaş ardından yine bu fikrine döndü.

laştırılınca masal ülkesi gibi kalır. Geri bir ülkeydi. Hedef büyük ağırlıkla kalkınmaydı, endüstrileşmeydi. Böyle bir ülke, sosyalist bir toplum yaratmaya çalışıyor! Bu kalkınma aşamasını hakkıyla geçirmeden önce sosyalist toplumu konuşmak büyük bir hata oldu.

Marks'ın komünist toplumu sosyalist ve komünist olarak iki aşamaya bölmesinin nedeni neydi? Sosyalist aşamanın tarihsel görevi, toplumu, Rusya'nın başladığı yerden değil, kapitalizmin bıraktığı yerden alıp ileriye, komünizme götürmektir. Sosyalist aşama, kapitalizmin toplumu daha fazla geliştiremediği noktadan başlayacak ve komünist toplum için gerekli olan üretim güçlerini ve ilişkilerini geliştirecektir.

Ama Rusya'da öyle olmadı. Sosyalizmin görevinin çimento fabrikaları kurmak, kent-

lere elektrik (köylere değil) getirmek, postahane açmak olduğunu kim söyleyebilir? Bunlar kapitalizmin görevleridir. Sosyalizm soyutta, teoride kapitalizmin iflas ettiği yerden başlıyor ama Rusya'da kapitalizmin çok geri bir noktasından başladı. Marks'a göre kapitalizm işçi sınıfını önce "formel" olarak, sonra "özünde" birleştirir. Rusya'da formel olarak bile birleştirmemişti henüz.

Bizce Lenin'in NEP (Yeni Ekonomik Politika) programı bu uzun kalkınma döneminin programıdır. NEP programı kısa bir taktik geri çekiliş değil, tüm kalkınma ve endüstrileşme döneminin programıdır. Devrim şansı olan ama sosyalizme hazır olmayan tüm ülkeler için önemi evrenseldir. Bu söylediklerimizi şu olgular da destekler: Lenin uygulanma tarihinden çok daha önce NEP'i önerdi (NEP savaş komünizmden sonra uygulanmaya başlandı). Oysa Lenin bunu *Yaklaşan Felaket* kitabından başlayarak öneriyordu ama koşullar izin vermedi. İç savaş ardından yine bu fikrine döndü.

NEP, devletin denetimi altında bir ekonomik yaşam yaratır. Piyasa ekonomisi ve rekabet, devletin denetimi altında sosyalist yöntem ve tedbirlerle yanyana işleyecektir. Toplumun ve ekonominin gelişmesi oranında sosyalist yöntem ve tedbirlerin bu programdaki alanı genişleyecektir.

Meselenin özü şudur: İstedik kadar uğraş, aşamaları atlayamazsın; gereken düzeyde üretim güçleri olmadan onlara uygun üretim ilişkilerini, sosyalizmi elde edemezsin. Şöyle birşeye benzetebilirim: Oturduğum köyde herşeyi satan bir bakkal var. İstersen buna "tekel" diyebilirsin ama tekel değildir. Aptal bir köy bakkalıdır. Aynı hatayı yapmayalım. Gereken düzeyde üretim güçleri olmadan sosyalist bir toplum kurulamaz.

NEP, soyut, teorik düzeyde sosyalizme ait birşey değildir. Sosyalist dönem için bir program değildir. Kalkınma döneminin programıdır. Ancak, somut yaşamda "cuma biter, cumartesi başlar" gibi birşey de değildir. Tabii ki, sosyalizmle birbirine geçişler olacaktır. Ama NEP, değer yasasını devlet denetimi altında çalıştırabilmek içindir. Dolayısıyla, kategori olarak, somut ülkede değil soyut düzeyde sosyalist dönemden farklı birşeydir. NEP'te değer yasası, pazar ve meta üretimi vardır. Sosyalist aşamada bunlar yoktur.

Tabii ki, NEP ciddi tehlikeler taşıyor ve sınıfsal ayrımları artırıyor. Ama başka bir yol yoktur. Aşamalar atlanamıyor. Belli düzeyde üretim güçleri olmadan o düzeyde üretim ilişkileri kurulamaz. Doğru işleyen

bir devlet denetimi bu tehlikelere karşı aracımız olacaktır.

NEP'in yukarıda değindiğimiz genel ve evrensel özünü, anlamını bir yana bırakır da, Rusya'yı ilgilendiren özgüllüğüne gelirsek, NEP Sovyetler Birliği'nde tam bir ekonomik çöküşün yaşandığı, varolan sabit sermayenin bile yenilenemediği koşullarda değer yasasının işleyişine yanaşmanın belli bir yöntemi idi. Ülke soyutlanmışlıktan ve geri kalmışlığından gerçekten çöküyordu. Dolayısıyla, NEP, bir kapitalist kesimi yeniden yaratma ve yeni sermaye birikimine izin verme düzeyine kadar götürülen değer yasasıdır. Ama burada bizi ilgilendiren, programın somut çerçevesi değil (o ülkenin ihtiyaçlarına göre değişir) genel içeriği ve özüdür. O da, denetim altında piyasa, rekabet ve değer yasasıdır.

Eğer NEP'i değerlendirmemiz doğruysa, Stalin'in Lenin'in ölümünden sonra yaptıklarının aşırı aceleci büyük hatalar olduğu açık olur. Bu hataların yapılış şekli de durumu iyice ağırlaştırmıştır. Kollektifleştirme ve endüstrileşmenin özellikle zora dayanarak yapılması büyük bir hataydı ve etkilerini bugün hâlâ hissediyoruz.

Endüstrileşme konusundaki ekonomik tartışmada Stalin ilk başta Buharin'in yanındaydı. "Süperendüstrileşme isteyenler" dediği Preobrazhinski, Joffe, Troçki ve sonra Zinovyef gibilerini eleştiriyordu. NEP'e olan yaklaşımı kaldırırsanız, işçi-köylü ittifakını, "smiçkayı" kırarsınız. Çünkü bugünkü koşullarda bunu sağlamanın tek yolu NEP'tir, diyordu. Ama öte yanda NEP, köylülere, bir anlamda endüstrinin zararına zenginleşme izni vermişti. Bunun sonucunda, bir süre sonra yeniden yaratılan tarım burjuvazisinin şehirle alış-veriş yapması için gerekli temel sorunu doğdu. NEP tam da bunu yeniden geliştirmek için, şehir ile köyün arasında alış-verişi canlandırmak için getirilmişti. Ancak, endüstri, tarım burjuvazisinin, kulakların istediklerini üretemiyordu. Bu yüzden kulaklar Sovyet endüstrisini atlamak ve dış endüstriye dolaysızca başvurabilmek için dış ticaretteki devlet tekelini kaldırmayı bağımsız sınıf çıkarı olarak geliştirmeye başladılar. Kırdaki sınıf çatışmaları şiddetlenmeye başladı.

Stalin'in gelişmelere verdiği yanıt, bir "panik-yanıt" oldu. NEP'i, amaçlarına ulaştığı için kaldırmadı. Şehir ile köy arasındaki alış-veriş çökme noktasına geldiği ve gelişen sınıf güçleri ülkedeki sınıf diktatörlüğüne meydan okuduğu için kaldırdı. Ortama panikçi bir yanıtı. Çünkü şehir-köy arasındaki alış-verişin çökmesini NEP

Lenin, devrimden sonra ileri kapitalist ülkelere yetişmek ve onları geçmek fikrini koymuştu. Çok doğru bir hedefti. Bugün de evrensel bir hedeftir. Devrim yapan bir ülkenin ne kadar gelişmiş ya da az gelişmiş olduğu bu evrensel hedefi etkilemez. Çünkü komünizmin sosyalist aşamasının tarihsel görevi, üretim güçlerini kapitalizmin çıkaramayacağı düzeylere çıkarmaktır. Komünizmin temeli ancak böyle yaratılır. Ama Stalin'in bu çok doğru amacı hayata geçirme biçimi ciddi bir hataydı. Çünkü, toplumu yanlış okumuştur, hızlı ve zorla kolektifleştirme ve endüstrileşmeyi ülke içi tehditleri ortadan kaldırma aracı olarak ele almıştı.

yaratmamıştı. Endüstriyel gelişmenin aşırı geriliği yaratmıştı. Ortamın istediği en doğru önlemler yine NEP programındaydı. Stalin ise NEP'i kaldırdı, zorla kolektifleştirme ve yine zorla ve aşırı hızlı endüstrileşmeyi getirdi.

Lenin, devrimden sonra ileri kapitalist ülkelere yetişmek ve onları geçmek fikrini koymuştu. Çok doğru bir hedefti. Bugün de evrensel bir hedeftir. Devrim yapan bir ülkenin ne kadar gelişmiş ya da az gelişmiş olduğu bu evrensel hedefi etkilemez. Çünkü komünizmin sosyalist aşamasının tarihsel görevi, üretim güçlerini kapitalizmin çıkara-

mayacağı düzeylere çıkarmaktır. Komünizmin temeli ancak böyle yaratılır. Ama Stalin'in bu çok doğru amacı hayata geçirme biçimi ciddi bir hataydı. Çünkü, toplumu yanlış okumuştur, hızlı ve zorla kolektifleştirme ve endüstrileşmeyi ülke içi tehditleri ortadan kaldırma aracı olarak ele almıştı. Ne kadar çabuk köylü sorununu "bitirirsem" ve ne kadar çabuk endüstrileşirsem proletarya diktatörlüğü o kadar çabuk sağlam zemine oturur, diye düşünüyordu. Oysa, hız açısından sorunun yanıtı toplumun ve ekonominin gelişme düzeyi tarafından verilmeliydi.

Toplumun ve ekonominin zamanlama hakkında işaret ettikleri yöne bakmayıp, keyfi kararlar aldılar. Muazzam sayılarda insanı zorla çalıştırdılar. Topluma, dengeli götürmeyeceği kadar hızlı kalkınma temposu dayattılar. Sonunda ne oldu? Birincisi, bu büyük itme, toplumun ve onun kültürünün dokusunda büyük sarsıntılar yarattı. İkincisi, tüm kaynakları endüstrileşmeye yönelterek, tarihte görülen en büyük yatırımları yapmasıyla, ekonomideki sektörel dengeleri alt üst etti ve tarımı öldürdü. Üçüncüsü, dünyanın en büyük fabrikalarını yaptılar. Bugün hâlâ en büyüğüdür. Bunları optimal ölçek hesabı yapmadan yaptılar. Bu fabrikalar ekonomide ölçek sorununu yarattı. Verimsiz ve israfçı oldu.

Sovyet devriminde, kapitalizmin önce sistem olarak potansiyelini tüketmesinden ortaya çıkmasının getirdiği bir başka zaafı daha vardır. O tarihte en gelişmiş kapitalist ülke bile sosyalizme hazır değildi. Rusya ise çok daha geri bir ülkediydi. Örneğin, 1987 yılında bile Sovyet işgücünün %40'ı kol işçisiydi. Aynı yıllarda Sovyetler Birliği'ndeki toplam çalışan nüfusun %12'si tamirde çalışıyordu. İngiltere'de bu rakam yaklaşık %2, Amerika'da daha düşüktür. İşgücünün muazzam bir bölümü tamirle meşgul! Neyi tamir ediyor? 1940'lardan kalan torna tezgahlarını. Bir sonraki ay bir daha tamir edilecek. Böyle oranlarla sosyalizm yanyana olamaz.

Bu durumda ne yaptılar? Sosyalizm planlı üretim ve dağıtım demek olduğu için, tüm toplumu ve herşeyi kapsayan bir plan yaptılar. Hangi fabrika ne üretecek, hammaddesini nereden kaçta alacak, ne kadar üretecek, kime satacak, herşeyi bu planla bağlamaya çalıştılar. Ama eğer gerçek sosyalist bir ülke için nasıl bir plan gerektiğini anlamaya çalışırsak, diyebilirim ki, bugün en gelişmiş kapitalist ülke bile öyle bir plan kolayca yapamaz. Her büyük ya da küçük fabrikayı, dağıtım işletmesini, herşeyi tek bilgisayarlaşmış bir sisteme sokmak ve

tüm bilgiyi ara istasyonlar yoluyla merkeze getirmek. Bazı emperyalist tekeller bunu yapıyorlar ama yalnızca kendi göreceli dar üretim alanları için. Tüm toplumu düşünürsek, bugün bile büyük sorundur. Sovyetler'de postayla, çalışmayan telefonlarla yapmaya kalktılar. Böyle olunca, planlı değil, "emir ekonomisi" olacağı belliydi. Bu tarihsel zaafa yanlış reçete yazdılar. Oysa yapmaları gereken, yalnızca temel göstergelerle ve seçeneklerle ilgilenen, gerisini yerel girişime bırakan bir plan anlayışı geliştirmekti. Bu işe bir başka çeşit NEP'tir. Yerel girişime büyük alan bırakılınca, bu NEP'tir.

Rusya'nın sosyalist topluma geçmeye hazır olmadığını gösteren başka bir faktör de demokrasi sorunudur. Rusya hiç kimsenin demokrasi deneyimi olmadığı bir ülkedir. Hiç kimse bir kere olsun gidip sandığa oy atmadı. Bu çok önemli birşeydir. Oysa, tanımı gereği sosyalizmi demokrasisiz tanımlayamazsınız. Demokrasi onu sevdiğimiz için eklediğimiz bir şey değildir. Demokrasi olmadan sosyalist bir toplum yaratamazsınız. Ama Rusya'da demokrasi geleneği olmadığı için partiye ve devlete demokrasi yönünde yığınsal bir basınç gelmedi.

Rusya'nın sosyalist topluma geçmeye hazır olmadığını gösteren başka bir faktör de demokrasi sorunudur. Rusya hiç kimsenin demokrasi deneyimi olmadığı bir ülkedir. Hiç kimse bir kere olsun gidip sandığa oy atmadı. Bu çok önemli birşeydir. Oysa, tanımı gereği sosyalizmi demokrasisiz tanımlayamazsınız. Demokrasi onu sevdiğimiz için eklediğimiz bir şey değildir. Demokrasi olmadan sosyalist bir toplum yaratamazsınız.

Bazı yoldaşlar sosyalizm ve demokrasiyi birbirinden ayırarak ciddi bir hata yapıyorlar. Bunları birbirinden ayırmak, tanım gereği bir çelişki yaratır. Sosyalizm, toplumun o gelişme düzeyi, tarihte ilk kez siyaset ve ekonomi alanlarının birbirine geçtiği bir düzeydir. Bunları birbirinden ayıramazsınız. Demokrasi olmadan, işçi sınıfı devletinden konuşamazsınız. İşçi sınıfından yönetici sınıf olarak konuşamazsınız. Dolayısıyla aynen kapitalizmde olabildiği gibi, sosyalizmde de diktatörlük olabileceğini söyleyemezsiniz. Kapitalizmde demokrasi olabilir, faşizm de olabilir. Ama ana nokta üretim araçlarının özel ellerde kalmasıdır. Sosyalizmde demokrasi yoksa, üretim araçları halka ait olmaz. Kısa süreler için farklı durumlar olabilir, bu anlaşılır, ama uzun tarihsel dönemler için söylediklerim doğrudur.

Sosyalizmde devlet işçi sınıfının denetimi altında olur. Demokrasi olmadığı için Rusya hiç bir zaman işçi sınıfının denetimi altında olmadı. Bürokrasi lafta devleti işçi sınıfı adına yönetti ama fiilen kendisi için yönetti. Bu zaafa da doğru reçete yazılamadı. Evet, ülkenin demokrasi gelenekleri yoktu ama komünist partisinin görevi, toplumda demokratik alışkanlıkları bulabildiği her yoldan yeşertmek ve geliştirmekti. Yapmadılar, yapmadılar hatta özellikle Stalin politikalarını bu zaafa yaslanarak uyguladılar. Kimse-den hiçbirşey için basınç gelmediği, kimsenin birşey istemediği, kimsenin birşey yapmadığı koşullarda politikalarını uygulamak kolay geldi.

"Panik-yanıt" hakkında anlamamız gereken önemli bir nokta da, onun başlattığı planlama biçimidir. Bürokratik ve antidemokratik bir biçimdi. Planlı değil, emir ekonomisiydi. Başka türlü de olamazdı. Üretim güçlerinin gelişme düzeyi, gerçek bir sosyalist plana izin verir duruma gelmediği sürece yapılacak her kapsamlı plan, bürokrasinin inanılmaz boyutlara büyümesini gerektirir. Gerçek sosyalist bir plan olacaksa, o zaman demokratik bir işleyiş olması gerekir. Toplumun ne istediği Moskova'da oturarak bilinemez. Demokrasinin sosyalizm için canalıcı önem taşıyan bir yönü de budur. Kaldı ki, üretim güçlerinin gelişme düzeyi gerçek bir sosyalist plana izin vermediği bir anda kapsamlı plan yapıyorsa, bu, toplumun demokratik girişimine daha büyük ihtiyaç duyar. Demokratik girişim işçi sınıfını işe katarak eksiklerle savaşma yoludur. Yerel girişkenlik ve demokratik karar süreci planla birleşip değer yasaının kör işleyişine karşı çalışır. Değer yasaının değil, planın bir etkeni

Sovyetler Birliği'nin, o tarihsel geriliği içinde emperyalizmi kısa sürede geçmesini kimse bekleyemezdi. Kimse de beklemedi. Canalıcı nokta, sosyalist ülke halkının kendi yaşamında büyük ya da küçük, iyiye doğru somut ilerleme görmesidir.

olur.

Demokrasi olmayınca, devlet işçi sınıfının efektif denetimi altında olmayınca, ne oluyor? Üretim araçları devletin elindedir ama işçi sınıfı devlete hakim değildir. Lafta bürokrasi üretim araçlarını işçi sınıfı adına denetliyor, ama gerçekte kendi özel mülkiyeti gibi denetliyor. Egemen sınıfın hizmetkari olması gereken bürokrasi böylece toplumun üstüne çıktı ve özgün çıkarlarla yönetici bir katman oldu. Bugün hızla yeşerdiği görülmekte olan Rusya sermayesi işte bürokrasiden, bu katmandan yükselmektedir. Büyük kapitalistler, büyük endüstriyel kuruluşların eski menejerleridir. Volski, Rusya'daki adamdır şimdi. Bunlar büyüklerdir. Ötekiler, karaborsada zengin olanlar, (örneğin Azerbaycanlılar Moskova'da sebze satıyorlar) evet paraları var ama Rusya çapında pek birşey değildir. Tek bir kurşun

atılmadan sistem çöktü. Bu ihaneti kimin yaptığını gösteriyor. Devlet ile partinin merkez bürokrasisi yaptı.

13 yıl önce biz bir fikir öne sürdük. Sosyalist sistem halkına emperyalizmin sağladığı yaşam düzeyini sağlayamadıkça çözülme tehlikesi her zaman vardır demiştik. Olan budur. Ancak bu fikri de doğru anlamalıyız. Sovyetler Birliği'nin, o tarihsel geriliği içinde emperyalizmi kısa sürede geçmesini kimse bekleyemezdi. Kimse de beklemedi. Canalıcı nokta, sosyalist ülke halkının kendi yaşamında büyük ya da küçük, iyiye doğru somut ilerleme görmesidir. Oysa, 1960'lar ve 1970'lerden bu yana bu olmadı. Olmadı, hatta emperyalist ile sosyalist ülkelerin arası açıldı. Tam bu noktada çöküş geldi. Sovyet halkı kapitalizmi seçmedi, yalnızca daha iyi yaşamak istedi. Onu isteme hakkı vardı. Partinin verdiği sözleri tutmasını istedi.

Komünist kişilik yaratılmadığı için Sovyetler Birliği'nin çöktüğü düşüncesine de katılmıyorum. Bu, herşeyi başaşağı koymak olur. Çünkü yeni insan ve komünist kişilik, toplumun maddi koşulları üzerinde yaratılır. Bunun tersi doğru değildir. Kitap okuyarak, eğitimle küçük sayıda kadrolar için komünist kişiliğin bir görünümünü yaratabilirsin. Ama toplum için bu maddi bir taban gerektirir. Sovyetler'de bu yoktu.

Öne koymak istediğimiz ana fikir şudur: Evet, Sovyetler Birliği şanssız bir durumda kuruldu. Ve sosyalizme hazır değildi. Çok zor bir görevdi ama başarılması olanaksız değildi. Başarabilmek için doğru reçeteleri yazmak zorunluydu. Bunu yapamadılar. Çöküşün nedeni budur. ■

Bilimsel sosyalizm “bitişi”nin bitişi-II

COŞKUN ADALI

Coşkun Adalı, Taner Akçam'ın Birikim dergisinin Şubat 1992 tarihli sayısında yayınlanan ve Marksizme saldıran yazısının, tarihsel materyalizmle ilgili bölümünü yanıtıyor. Bu yazının Taner Akçam'ın 'Marksizmde kullanım değeri' üzerine görüşlerinin eleştirildiği bölümü, daha önce Kavga dergisinin Eylül 1992 tarihli sayısında yayınlanmıştı

Taner Akçam genelde Marks'a, özelde onun tarih anlayışına saldırırken, ilginç bir yöntem kullanıyor. Kendisinin Marks'tan anladığını, ya da bir burjuva yazarın Marks'tan anladığını, Marks'ın söylediklerinin yerine geçiriyor. O noktadan saldırıya başlıyor. “Marks şöyle dedi” diye bir şey uyduruyor, arkasından da “oysa bugün artık biliyoruz ki...” diye devam ediyor. Marks öyle demediği için, bütün o “bugün artık biliyoruz ki...”ler havada kalıyor. Diyelim ki Marks yanlışlarla doludur. Bu durumda bile, sürekli Marks'ın bu yanlışlarını ve yanlışlarını veri olarak kabul eden ve bu verilerden yola çıkarak kendince bir takım sonuçlara ulaşan Taner Akçam, kolaycılığı seçmiş oluyor. Çünkü: “Büyük bir zihnin eserlerindeki yanlışlık ve yanlışlıklara işaret etmek,

onun değerinin doğru ve tam bir açıklamasını yapmaktan çok daha kolaydır” (Schoenhauer, *Kant Üstüne*, aktaran Taha Parla)

Taner Akçam “iflas eden” bilimsel sosyalizm, “Marks'a egemen olan tarih anlayışının kaçınılmaz bir sonucudur” diyerek konuya giriyor. (*Birikim*, Şubat 1992)

Marks'ta Toplum-üstü ve tarih-üstü yasa yoktur

Taner Akçam, “insan amaçlarından bağımsız ve ondan etkilenmeyen objektif yasaların toplumsal ilişkileri belirlediği, bu tarih felsefesinin temelini oluşturur”, diyor.

Taner Akçam'ın, “Marks'ına” göre, “toplum belli bilimsel yasalara göre hareket

etmekte” imiş ve “birey de bu yasalara tabi” imiş. “Artık bu kanunlar adına hareket ediyor”muşuz. “İnsana eylemci olarak fazlaca bir alan bırakılmamakta” imiş.

Burada Marks adına iki şey söylüyor:

1) Nesnel yasalar var ve insan amaçlarından ve eyleminden etkilenmiyor, (Kalkıp bize, “fazlaca” etkilenmiyor dedim, demesin. Bu bütün yazısının ruhuna aykırı olur. Ayrıca, “fazlaca” sözcüğüyle sadece kapıyı hafif aralık bırakmak istiyor, ama “birey de bu yasalara tabi” der demez kapı sınıksız kapanmış oluyor. Ceza kanununun bir maddesi “azıcık” çığnenemez, tümüyle çığnenir. “Tanrı yasasına” insanlar fazlaca değil, hiç müdahale edemez.)

2) Bu yasalar toplumsal ilişkileri belirliyor ve toplum bu yasalara göre hareket ediyor.

Hiç de öyle kolay değil. Bir takım yasaların toplumsal ilişkileri belirlediği savı tepetakkak duran bir savdır ve Marks’ın dediğinin tam karşıtıdır. Yaşamın içinde birtakım toplumsal ilişkiler vardır. Tarihsel süreçte neden-sonuç ilişkilerini anlayabilmemiz, düşünsel düzeyde bir takım soyutlamalarla değil, ancak ve ancak bu somut toplumsal ilişkilerin incelenmesiyle mümkündür. Böyle bir inceleme, tarihte nesnel ve maddi bir neden-sonuç zincirinin var olduğunu ortaya çıkarır. Yani, Taner Akçam, akıl hocası ve soğuk savaşın anti-komünist filozofu Popper gibi, Marks’ı anlamamış ve Marks’ın şunu dediğini sanıyor: “İnsanlığın dışında, tarih sürecinin üstünde, bir yasa var. Toplumun hareketi bu yasanın bir türevidir. Yani toplumun hareketini bu yasa düzenliyor ve sürüklüyor. Toplum bu yasaya tabi ise elbette birey de bu yasaya tabidir.”

Taner Akçam, tarihsel sürecin **tek tek insan bilincinden** bağımsızlığını ve nesnellliğini (tarihsel materyalist anlayış), tarihin insanın toplumsal eyleminden bağımsızlığı (idealist anlayış) ile karıştırıyor. Bu kafa karışıklığı içinde, her zamanki gibi Marks’ın ağzına laf veriyor. *Tarihi, tarih-üstü bir yasa yapmaz. Tarihi bir tarih kanunu yapmaz. İnsanlar yapar.* Ancak, dünya tarihini tutup Mars gezegeninde yapıyormuş gibi de yapamaz. Çünkü insan eylemi, zamanın akışı içinde, tarihi yaptığı noktada, tarihsel sürecin çizdiği maddi çerçeveye tanımlanır:

“İnsanlar kendi tarihlerini kendileri yaparlar, ama diledikleri gibi değil, kendi başlarına seçtikleri koşullar altında değil kendilerini içinde buldukları koşullar, verili ve geçmişten devraldıkları koşullar altında

yaparlar.” (Karl Marks, “*Louis Bonaparte’in Onsekizinci Brumaire’i*”, Marks-Engels, *Seçme Eserler*, İng. basım, s.96)

Marks’ın tarih anlayışında tarihin kanunlarının nesnellikleri gökten zembille inmez, insan eylemi sayesinde nesnelliklerine ulaşırlar. İnsan eyleminin nedeni değil *sonucudurlar*. İnsandan bağımsız, onun dışında ve onun “alinyazısı” olan ve onu esir alan kanunlar Marks’ın anlayışına yabancıdır. Şimdi Marks’ın anlayışına daha yakından bakalım.

Alman İdeolojisi’nde Marks, tarih anlayışının materyalist temellerini açıklar. İnsanlık tarihini incelemeye insan kafasında varolan soyut, rastgele dogmalardan değil, somut gerçekliklerden başlar. İnsanlar somut olarak vardır, somut maddi koşullar içinde yaşarlar. Bu maddi koşulların bir kısmını hazır bulurlar, bir kısmını ise kendi etkinlikleriyle yaratırlar. Bu saptama, hiçbir soyutlamaya gerek duymaz ve salt ampirik düzeyde kanıtlanabilir. Bu kadar çarpıcı gerçeklere, bu kadar açık aksiyomlara bile “varsayım” diyen şaşkınlar çıkabilirse de, farketmez:

“Tarihin materyalist anlayışına göre, *en son tahlilde* tarihte belirleyici faktör gerçek yaşamın üretimi ve yeniden üretimidir. Ne Marks ve ne de ben, hiçbir şekilde bunun ötesinde bir iddiada bulunmadık.” (“Engels’ten J.Bloch’a, 21 Eylül 1980 tarihli mektup, Marks-Engels, *Seçme Mektuplar*, Mektup No:227, İng. basım, s.394)

Tarihsel materyalizmle ilgilenenler için bu cümledeki felsefi derinliği kavramak şarttır.

İnsanın hayvanlardan ayrılmaya başladığı noktayı herkes dilediği gibi kafasında tanımlayabilir. Kafasından dilediği gibi bir kriter öne sürebilir. Ama gerçek yaşamda insanlar kendilerini hayvanlardan, yaşamları için gerekli şeyleri üretmekle ayırırlar. Bu canlıların evriminin sonucudur. Bedensel ve zihinsel kapasiteleri sayesinde kendi maddi yaşamlarını *üretebilir* hale gelmişlerdir. Yaşamları için gerekenleri nasıl ürettikleri, herşeyden önce, halen varolan ve tükettiklerinde yeniden üretmek zorunda oldukları şeylerin ne olduğuna bağlıdır. Bu üretim biçimini, sadece bireylerin fiziksel varlıklarının yeniden üretimi olarak düşünemeyiz. Ondan önemlisi, bu üretim, insanların kesin tanımlanmış bir eylemidir. Yaşamlarının kesin bir ifade şeklidir, kesin bir yaşam biçimidir. Yaşamlarını ifade eden insanlar, aynı zamanda varoluşlarını ifade etmiş

olurlar. Bu nedenle ne oldukları, üretimleriyle, hem ne ürettikleriyle hem de nasıl ürettikleriyle, tanımlanır. Yani insan topluluklarının tanımı, üretimlerinin maddi koşullarına bağlıdır.

Üretim bir topluluk içinde yapıldığına göre, bu toplumun bireyleri arasında bir ilişki var demektir. Bu ilişkinin biçimi de yine üretim tarafından belirlenir. İnsanlar sürekli olarak bir takım üretim araçları yaratırlar, yeni yetenekler geliştirirler ve birbirleriyle toplumsal üretim ilişkilerine girerler. Bütün bunlar Marks'ın kafadan uydurduğu şeyler değil, gözlemlerinden çıkardığı somut sonuçlardır. Böylece yeni kuşak, belli üretken güçleri ve bu üretken güçlere denk düşen üretim ilişkilerini bir önceki kuşaktan devralır. Aynı zamanda, bu üretim biçiminin şekillendirdiği yetenekleri, bilgiyi, fikirleri, kültürü, yaşam biçimini, gelenekleri ve kurumları da devralır. Ve yaşamına o noktadan itibaren devam eder.

“Biçimi ne olursa olsun, toplum nedir? İnsanların karşılıklı eylemlerinin ürünüdür. İnsanlar şu ya da bu toplum biçimini seçmekte özgür müdür? Katiyen. Üretken güçlerin belli bir gelişme düzeyini veri olarak alın, ticaretin ve tüketimin gelişmesinde belli bir aşamayı varsayın, buna belli bir toplumsal sistemin, belli bir aile örgütlenmesinin, belli bir toplumsal düzenin ya da sınıfların, kısacası belli bir sivil toplumun tekabül ettiğini göreceksiniz. Böyle bir sivil toplumu veri olarak alın, buna uyan bir siyasi sistemle, ki bu sistem yalnızca sivil toplumun resmi ifadesidir, karşılaşıacaksınız...”

“İnsanların kendi üretken güçlerini - ki tarihlerinin temelidir - seçmede özgür olmadıklarını eklemeye gerek yok, çünkü her üretken güç kazanılmış güçtür, daha önceki eylemin ürünüdür. Dolayısıyla üretken güçler, pratik olarak uygulanmış insan enerjisinin ürünüdür: Ama bu enerjinin kendisi, insanların içinde buldukları koşullar tarafından, halen mevcut üretken güçler tarafından, kendisi ortaya çıkmadan önce varolan yani kendisinin yaratmadığı, önceki nesillerin ürünü olan toplumsal biçim tarafından şartlandırılır... İnsanlar arasındaki maddi ilişkiler, aralarındaki bütün ilişkilerin temelidir. Bu maddi ilişkiler, insanların maddi ve bireysel faaliyetlerinin gerçekleşebildiği tek ve zorunlu biçimlerdir.” (“Marks'tan P. V. Annenkov'a, 28 Aralık 1846 tarihli mektup”, Marks-Engels, *Seçme Mektuplar*, Mektup No:8, İng. basım, s.30-31)

İnsanlar ancak önceki nesilden hazır devraldıkları üretim araçlarını geliştirebilirler. Hazır buldukları üretken güçlerle, bunların gelişme düzeyince belirlenmiş bir üretim ilişkisiyle yaşamlarına başlarlar. Burada bir özgür seçim yoktur. Onbin kölesi olan biri, istese de bu onbin köleden bir onbin işçi talep edemez. Üretken güçlerin gelişme düzeyi onbin işçi istemez. Aynı şekilde, diyelim ortaçağda, uçma fikrine kafası yatan bir kral, o anda dünyada varolan tüm toplam emeği seferber etse bile bir uçak ürettiremez. Çünkü üretken güçlerin gelişme düzeyi böyle bir üretime izin vermez. Böylece verili bir tarihsel kesitte ne kadarının, nasıl yapılabileceği, ve bir üretim ilişkisinin ne şekilde değiştirilebileceği sınırlıdır. Marks bir icatta bulunmuyor, toplumsal gelişmeyi anlayabileceğimiz *anahtar*ı keşfediyor. Her bilim aynı şeyi yapmaya çalışır. **Tarihsel materyalizm** böylece, soyut bir kanun uydurarak yarını planlamıyor, dünü gözleyerek bugün içinde yaşadığımız toplumsal koşulları anlamamızı ve bu koşulların bize çizdiği sınırları görmemizi sağlıyor. Taner Akçam'ı mengine gibi sıkkan, onu “özgürlüğünden” eden “objektivizmin” hepsi budur. Marks'ın bu “adil kanunlarından” şikayet eden biri, Darwin'in “acımasız” evrim kanunundan (insanın bir de kanatları olsa fena mı olurdu?), ve Newton'un “faşizan” yerçekimi kanunundan (yerçekimi bizi bu dünyaya çakıyor ve hareket serbestimizi çok sınırlıyor) daha fazla şikayet etmelidir. Bu kanunların “icadından” da Darwin ve Newton “sorumludur”.

Tarihsel süreçte hem üretim biçimleri değişir, hem de üretim gelişir. Doğa üzerindeki etkinliği sürekli artan insan için, bir noktadan sonra eski üretim ilişkileri yetmez olur. Başta üretken güçlerin ilerlemesine yolu açan ilişki, toplumsal ilerlemenin yeni aşamasında üretken güçlerin ilerlemesinin önünü tıkamaya başlar. Yeni bir üretim ilişkisi nesnel olarak tarihin gündemine gelir. Bütün bir insanlık tarihi, üretken güçlerin gelişip üretim ilişkilerini zorladığı ve bu ilişkileri kendi gelişim düzeyine uyumlu hale getirdiği sürecin tarihidir. Sınıf mücadelesi bu sürecin politika düzeyindeki ifadesidir. Ekonomik zorunluluk, ancak *son tahlilde* belirleyicidir. Yani öznel düzeydeki izdüşümlerin dönüp nesnel sürece etkisi asla önemsiz değildir.

“Eğer Barth bizim, ekonomik hareketin politik vb. yansımalarının dönüp bu hareketin kendisini etkilediğini hepten inkar

ettiğimizi iddia ediyorsa, sadece yeldeğirmenlerine saldırmış olur. Marks'ın hemen hemen tümüyle politik mücadelelerin ve olayların, şüphesiz ekonomik koşullara genel bağımlılıkları çerçevesinde, oynadığı özel rolü inceleyen *Onsekizinci Brumaire*'ine bakması yeterli olacaktır... Ve eğer politik güç ekonomik olarak etkisizse niçin proletaryanın politik diktatörlüğü için mücadele ediyoruz?" (*Engels'den Conrad Schmidt'e, 27 Ekim 1890 tarihli mektup, Marks-Engels, Seçme Mektuplar, Mektup No:228, İng. basım, s.402*).

Devrimcilerin politik mücadelede rehber edindikleri anlayış, insanı tarihsel sürecin merkezine koyan, onun pasif bir gözlemci olmadığını bilen anlayıştır.

Marks bu sonuçlara, tarihsel süreçte gözlenen çeşitli olguların iç bağlantıları araştırarak varır. Yani önce sonuçlar bir fikir olarak ortaya atılmış ve sonra da gözlenen olgular bu fikre uydurulmuş değildir:

"Ekonomik kategoriler, maddi üretimin belli bir gelişme aşamasına tekabül eden tarihsel üretim ilişkilerinin teorik bir ifadesidir. Önceden verilmiş ebedi fikirler değildir." ("Marks'tan J.B.Schweitzer'e, 24 Ocak 1865 tarihli mektup", Marks-Engels, *Seçme Mektuplar, Mektup No 67, İng. basım, s.144*)

Taner Akçam'ın, "üretici güçlerin ve onun objektif gelişimini belirleyen tarihsel yasalar vardır ve bu yasaları bulmak bize tarihi evrimin sırrını bildirecektir" cümlesinde de görülen "tarihi evrimin sırrı" gibi laflar, ancak Marksizmi karikatürize etme çabasıdır.

Taner Akçam'ın toplumsal kanunların karakterini kestiremiyor, kanun deyince başka bir şey, Hamurabi Kanunları gibi bir şey anlıyor. Toplumsal hareketin tarih içinden süzüp getirdiği bu genellemeleri, aynen vulgar Marksistler gibi doğa kanunlarına indiriyor.

Marks'ın formüle ettiği iki kanunla, Marksist kanun kavramını açıklayalım.

Birincisi, sektörlerarası kâr oranının eşitlenmesi kanunu. Bu kanun sermaye birikiminin temel kanunudur. Her kapitalist kendi kâr oranını yükseltmek için uğraşır. Eğer uğraşmazsa, ya da uğraşır ama başaramazsa, başka bir kapitalist tarafından yutulur. Statik bir kâr oranını muhafaza ederek birikimi

sürdürmek, kapitalizmin tanımına ve varoluş mantığına aykırıdır. Kapitalist, sömürü oranını bir şekilde arttırarak, örneğin üretimde küçük bir yenilikle görelî sömürü oranını o andaki genel sömürü oranının üzerine çıkararak, kendi kâr oranını yükseltir. Diğer kapitalistler de hemen aynıını yapmaya çalışmak zorundadır. Ama, bu teknolojik yenilik genelleşinceye kadar geçen zamanda, ilk kapitalist ekstra bir kâra konmuş olur. Bu süreçte sermaye, geçici olarak kâr oranı yükselmiş sektöre akar ve sonunda sektörlerarası kâr oranı geçici olarak eşitlenir. Bu, tek tek bütün kapitalistlerin irade ve isteğinden bağımsız olarak ama onların eylemi sonucu ortaya çıkmış nesnel bir eğilimdir, maddi yaşamın içinde vardır. Kapitalistlerin böyle davranması "sektörlerarası kâr oranlarının eşitlenmesi kanunu"nu bildikleri, bu kanunun esiri oldukları ve ona uygun davranmak istedikleri için değildir. Kapitalizmde başka türlü hayatta kalınmaz ve sermaye başka türlü birikmez. Bunu bildikleri içindir.

İkinci kanun, "ortalama kârın eğilimsel düşüş kanunu". Bu kanun da yaşamın içinde vardır ve her kapitalist bu eğilime karşı direnmek zorundadır. Eğer bunu yapmazsa, genelde düşen kâr oranı, kendisi için daha da fazla düşebilir. Çünkü bu düşüş bütün kapitalistleri eşit derecede etkilemez. Burada da bireysel kapitalist, görelî sömürü oranını diğer kapitalistlerden daha fazla arttırarak, canlı emeğin yerine daha çok cansız emek geçirme, sermayesini sömürü oranının daha yüksek olduğu başka bir ülkeye götürme, vb. önlemlerle ortalama kâr oranının düşüşüne, kendi yaşamı çerçevesinde karşı durmak ister. Yoksa başka bir kapitaliste yem olur. Yine "ortalama kâr oranının eğilimsel düşüşü" diye bir kanun var, kendisi bu kanunun esiri ve ona uygun davranmak zorunda diye değil. Bu kanunlar yaşamın içinde vardır ve Marks'ın yaptığı, kapitalizmin işleyişini inceleyerek bu kanunların varlığını keşfetmesidir. Kapitalizmin empoze ettiği bir davranışın nedenlerini genelliyor ve formüle ediyor. Tek tek kapitalistlerin iradesinde gördüğü bir sonucun genel nedenini araştırıyor, kapitalist sınıfın iradesinin bileşkesini tanımlıyor.

Günlük yaşam içinde zaman zaman irili ufaklı kapitalistlerle rastlaştıkça konuşuyorum. Bu kişiler Marks'ın adından başka birşeyini bilmezler. Bırakın Marks'ın kitaplarını, aralarında doğru dürüst ciddi bir kitap okumamış olanlar bile vardır. "Sektörlerarası kâr oranlarının eşitlenmesi kanunu", "ortalama kârın eğilimsel düşüş kanunu"

gibi şeylerden haberleri yoktur. Ama bugüne dek, adını bile duymadıkları bu kanunları somut olarak anlamamış, bu kanunların somut işleyişinin kendileri açısından ne anlama geldiğini ta iliklerinde hissetmemiş bir tek kapitaliste rastlamadım.

Profesörler var. Marks'ı sekiz defa tersdüz "hatmetmişlerdir", yaptıkları birtakım matematiksel modellerle Marks'ın bu kanunlarının şurasını burasını değiştirmeye çalışırlar. Buna bir ömür verenler vardır. Hiçbir kapitalistin ya da işçinin okumadığı aylık bilimsel yayınlarda birbirleriyle sonsuz teorik polemiklere girişirler. Sermayeleri olmadığı için maddi hayatın içinde yakalayamadıkları bu kanunları, düşüncede yakalayacaklarını sanırlar. İşte bu kanunların asıl "esiri" bu tür küçük burjuva aydınlarıdır.

Toplumsal kanun, belirli ilişkileri sistemleştirir. Nesnelliği, insan iradesinden bağımsız olduğunu gösterir ama işleyişine insanın müdahalesiyle işler. İnsan iradesinden bağımsız olması, insan-üstü olduğunu, insana *a priori* (kabli, önsel) olduğunu göstermez. İnsan eyleminden süzülmuş ve nesnelliklerine insan-içi durumlarıyla ulaşmışlardır. Fizik kanunlarından bu bağlamda ayrılırlar.

Taner Akçam'ın tarih anlayışı gerçek dünyadaki süreçleri öznel dünyanın ürettiği yansımalar olarak gören bir anlayıştır. Bunu ele veren kritik sözcük, kullandığı "proje" sözcüğüdür:

"Bugünkü iflas ve çöküş esas olarak bu tarih felsefesinin, onun ürünü olarak oluşmuş bilimsel sosyalizmin iflasıdır... Adı nasıl konursa konsun, 1917 Ekim devrimi ile başlayan bir proje iflas etmiştir."

Sanki sosyalizm önceden hazırlanmış bir projeydi.

Taner Akçam'ın temsil ettiği tür, bu proje lâfına bayılır. Bir de kurgu lâfını severler. Marksistlerin, tarihi, doğa-üstü bir güç tarafından önceden kurgulanmış bir senaryo olarak algıladığını sanırlar. Taner Akçam'ın Marks yorumuna göre: Ekim devrimini tarihin gizli bir toplum-üstü kanununa itaat eden bir Marks'ın, bir Lenin'in kafasından çıkan fikirler yapmıştır. Devrimci durumu, yönetenlerin yönetemezliği, insanların eskisi gibi yönetilmek istememesi, olağanüstü çileleri gibi somut nedenler değil de bir kanun yaratmıştır. Yığınları iktidara gizli bir kanun yöneltmiştir. İnsanlar, günlük yaşamları çekilmez hale geldiği, sömürü son

haddini bulduğu, iğrenç bir savaşta boşuboşuna ölüp durdukları ve 'artık yeter' dedikleri için ve komünist partisinin politikasını doğru bulup benimsedikleri için değil, tarihin gizli kanununu anladıkları için ayaklanıp iktidarı almışlardır.

Ne Marks, ne Lenin tarihi asla böyle algılamadılar. Ekim Devrimi'nde iktidar alındığında acaba o devrimci yığın içinde kaç kişi Marks'ın adını duymuştu? Herkes başka başka nedenlerle sokağa döküldü, ama tek tek insanların iradelerinin toplumsal bileşkesi, tarihin "determinist" bileşkesi olarak iktidarı aldı. Sonra ne oldu? Oturup, "kitaplardan şu sosyalist projeyi iyice öğrenelim de sosyalizmi kuralım" mı dediler? Hayır. Burjuvaziyi iktidardan atmakla barışa ve ekmeğe kavuştuklarını, sermayenin boyunduruğundan kurtulmakla insanlıklarına kavuştuklarını, kendi günlük yaşamlarından keşfettiler. Tarihin "gizli sırlarını" açıklayan kitaplardan değil. Bunun için sosyalist inşayı sahiplendiler. Bunun için Bolşeviklerin dediklerine kulak verdiler ve ikna oldular. Lenin'in kara gözü kara kaşı için değil.

Parti nihayet bir öncüdür, örgütleyicidir, sürükleyicidir. Yığınların benimsemeye başladığı, yığınları giderek saran süreçleri hızlandırmak, yakaladığı momenti sürdürmek ister. Bu onun politik misyonudur. Söylediği doğrular yaşamla buluşmasaydı, politikaları insanların yaşamlarını iyiye doğru değiştirmeye başlamasaydı, parti tek başına, yığınlarda sosyalist bilinç diye bir bilinç de yaratamazdı. Bir Marks, bir Lenin değil, bin Marks bin Lenin bile bunu yapamazdı. Nitekim, aynı şekilde, parti politikaları yaşamla buluşma kapasitesini kaybettiği için, yığınların önemli bir bölümü daha güzel bir yarına doğru yürüdüklerine artık ikna olmadıkları için bu rejimler yıkıldı. Marks'ın kitaplarına yeniden bakıp, "haa, yahu aslında gizli bir kanun yokmuş" dedikleri için değil.

Bunun altında yatan ana nedene, tarihsel nedene ve bundan kaynaklanan diğer nedenlere burada girmiyorum. Ayrı bir konu. Yarın, yıkılışını seyrettikleri rejimlerin yerine gelen ucubeyi de aynı şekilde görecekler, sosyalizmin yerine gelenin kötü bir şey olduğuna ikna olacaklar ve onu yıkacaklar. Ne zaman ikna olacakları önemli değil. Önemli olan, buna yine kitaplardan okuyarak ikna olmayacakları, *kendi yaşamları içinde* ikna olacaklarıdır. Bu eylemin örgütlenmesi ve öncülüğü yine ayrı bir soru.

Devrim, sosyalizm devrimcilerin kafasından doğan soyut "projeler", kendi bencil

iktidar hırslarını tatmin için yığınları kandır-
mada kullandıkları sloganlar değildir. Tarihte
başarılı başarısız yüzlerce devrim
yapılmıştır ve bunların hiçbiri devrimci
durum dışında doğmamıştır. Sosyalizmin
kuruluşu da, sınıf güçlerinin eylemliliği ve
yığınlara öncülüğü dışında bir bağlamda
tanımlanamamıştır.

Taner Akçam'ın Marks'ında insan eylemini
dışlayan ve maddi temelinden koparan bir
tarih ve toplum anlayışı var. Kendi tarih
anlayışı tepetaklak duran biri, elbette
Marks'ın tarih anlayışını da tepetaklak götür.

Yineleyelim: Tarih demek insan eylemi
demektir. Son tahlilde, yukarıda açıkladığım
verili maddi gerçeklik nedeniyle, tek tek
insanların iradesi nesnel bir toplumsal
bileşkeyi ortaya çıkarır. Bu bileşke, tarihsel
bir neden-sonuç zincirinin altında yatar.
Toplumların iradesinden bağımsız olarak
doğmuş, yani *a priori* olarak verilmiş
toplum-üstü ya da tarih-üstü bir kanun
yoktur. Tarihsel sürecin bugün vardığı
noktada, ancak bir küçük burjuva, Marks'ta
böyle bir tarih-üstü, "tanrısal" bir kanun
keşfedebilir.

Küçük burjuvazi, sermayeyle emek ara-
sındaki güçler dengesinin, nesnel ve öznel
temel sınıf güçlerinin çatışarak yaptığı
tarihte kısıvrak yakalanmıştır. Neden-sonuç
zincirinin "neden" bölümünde yoktur,
ama "sonuca" katlanmak zorundadır. Tarihsel
materyalizmin determinizmini, yani son
tahlilde toplumda herşeyi maddi yaşamın
tayı ettiğini fikrini bunun için sevmez. Aşırı
objektivizm, belirimcilik diye saldırdığı
anlayış, aslında maddi gerçeklikte her
sonucun bir (ya da birden fazla) nedeni
olduğu anlayışıdır. Çaresizdir, "her sonucun
ille de nedeni yoktur" diyerek kendini
kandırır, böylece bu rastgelelik içinde kendi
sınıfları için olumlu bir sonucun da doğabileceği
rüyasından vazgeçmek istemez. Ütopya
diye sınıksız sarıldığı da aslında bu
rüyadır. Somut iktidar isteyen işçi sınıfına
da aynı rüyayı görmesini önerir.

Tarihsel materyalizm, geleceğin önceden belirlendiğini varsaymaz

İnsan eyleminden bağımsız bir geleceğin
önceden belirlendiği fikri Marksizme yabancıdır.
Taner Akçam uyduruyor:

"Marks'a göre bir toplum bilimi ve buna
bağlı olarak da bir toplumsal kehanet
mümkün olacaksa, tarihin önceden belir-

lenmiş olması gerekirdi."

Marks yıldız falına bakan bir kahin
değildir. Tarihi evrimin "sırlarını" keşfet-
mek gibi kişisel bir derdi hiç olmadı. Yaşamı
inceledi ve tarihsel olgular arasındaki bağla-
rın toplumsal içeriklerini anlamaya çalıştı.
Verili maddi koşulların insan eylemliliğine
koyduğu sınırı gördü. Gözlemleri sonucun-
da, maddi ve tek tek insanların iradesinden
bağımsız, ama toplumsal iradeye bağımlı bir
düzenlilik, maddi yaşamı temel alan bir
neden-sonuç ilişkisi buldu. İşte tarihsel
materyalizmin determinizmi bu çerçevede
bir determinizmdir.

Taner Akçam yine Karl Popper'le koro
halinde uydurmaya devam ediyor:

"Marks'ı bu denli objektivizme iten ve bu
anlamda yanılmasına neden olan şey,
gelecek hakkında bazı tasarımlarda, önde-
yilerde bulunabilmek için, geleceğin önce-
den belirlenmiş olması gerektiğine
inanmasıydı. Eğer gelecek önceden bilim-
sel olarak belirlenmiş ise onun hakkında
bazı varsayımlarda bulunabilirdik. Onu
yoldan çıkaran da bu oldu. Ve geleceği,
kimsenin onu değiştirmeye gücünün yet-
meyeceği bilimsel kanunlar yığınının ipo-
teği altına aldı. Oysa Popper'in haklı olarak
ifade ettiği gibi, belirimcilik, yani bizim
kendisini bilmemizden önce geleceğin
belirlenmiş olduğu fikri, öndeyiler yap-
mak isteyen bir bilimin gerekli varsayımı
değildir."

Taner Akçam'ın "yoldan çıkardığı"
Marks, yaşamının son yıllarında, bir Rus
dergisi olan *Oteçestvenniye Zapiski*'nin
redaksiyon kuruluna, *Kapital*'i yanlış yo-
rumlayan N.K.Mikhailovsky'yi eleştirmek
için yazdığı bir mektubunda, kendi tarih
felsefesiyle ilgili son derece önemli bir
noktayı vurguluyor:

"(N.K. Mikhailovsky), Batı Avrupa'da
kapitalizmin ortaya çıkışıyla ilgili olarak
çizdiğim tarihsel taslağı, kaderin tüm
uluslara, içinde buldukları tarihsel ko-
şullara bakmaksızın biçtiği genel bir
gelişme yolu olarak sunan bir tarihi-felsefi
teoriye dönüştürmede ısrar ediyor... Ancak
ben kendisinden af dilerim. (Beni çok aşırı
bir biçimde onurlandırıyor, ama aynı
zamanda bana aşırı ölçüde iftira ediyor.)"
("Marks'tan *Oteçestvenniye Zapiski*'nin
Redaksiyon Kurulu'na, Kasım 1877 tarihli
mektup", Marks-Engels, *Seçme Mektuplar*,
Mektup No:161, İng. basım, s.293-294)

Böyle dedikten sonra, bu sözlerini bir örnekle açıklıyor. Eski Roma'da bir yandan büyük toprak mülkiyetinin ve parasal servetin oluştuğu, öte yandan kendi küçük topraklarında kendileri için üretim yapan özgür pleblerin giderek mülksüzleştiği ve sonunda mülk sahiplerinin sömürüsü için emeğinden başka birşeyi kalmayan "özgür" insanlara dönüştüğü süreçten bahsediyor. Bu sürecin sonunda plebler, ücretli işçiye değil sefil dilenci guruba dönüşüyor. Marks, Eski Roma'daki bu süreci, yaşadığı yüzyıldaki başka bir süreçle, ABD'nin güney topraklarındaki mülksüzleştirme süreciyle karşılaştırıyor. Bu ikinci süreç, kölecilik, üretim ilişkisine dayalı bir üretim biçiminin gelişmesiyle sonuçlanıyor. Yani iki benzer süreç iki ayrı sonuç veriyor. Bu farklılık olgusundan Marks yöntemsel bir sonuç çıkartıyor:

"Dolayısıyla, çarpıcı bir biçimde benzeşen ama farklı tarihsel çerçevelerde ortaya çıkan olaylar tümüyle farklı sonuçlara ulaşmıştır. Bu evrimlerin biçimlerini ayrı ayrı incelemek ve sonra da birbirleriyle karşılaştırmak yoluyla bu olguyu açıklayacak ipucunu kolaylıkla bulabiliriz. Genel bir tarihi-felsefi teoriyi, yegane özelliği tarih-üstü olmaktan ibaret bir teoriyi, her kapıyı açan bir anahtar gibi kullanarak buna asla ulaşamayız." (Marks, *agy*, s.293-294)

Bu pasaj, tarihsel materyalist anlayışı, Taner Akçam'ın ve Popper'in yaptığı gibi uyduruk dosyalar temelinde, aşırı determinizmle suçlamaya kalkan nice nice "savcılar" - Marks'ın yukarıdaki deyimini ile "aşırı iftiracıları" - mahkum edecek güçte bir pasajdır. Birtakım tarih-üstü kanunlarla dünyadaki gelişmeleri ve geleceği açıklamak Marks'ın yöntemi değildi. Üstelik Marks bunu meşru bir yöntem olarak da reddediyor. Sanki bir yüzyıl sonra peşine düşecek çapsiz "savcılardan" haberliymiş gibi.

Taner Akçam, kendi Marks anlayışına yine Marks'ı şahit gösterdiği nadir durumlardan birinde (Marks'a saldırdığı bu yazıda, Marks'tan sadece iki alıntıyla yetinmiştir.), Marks'ın tarih anlayışının epistemolojik içeriğiyle ilgili olarak, *Kapital*'in I.cildinin Almanca ikinci baskısına yazdığı bir son sözden, yarım yamalak bir alıntı yapıyor. Bu alıntının, bu yarım yamalak hali bile, Taner Akçam'ın Marks'ın tarih felsefesine saldırısını desteklemiyor, aksine boşa çıkarıyor. Üstelik aynı alıntının devamında Marks şöyle diyor:

"Şüphesiz, sunuş yöntemi *formel olarak* araştırma yönteminden farklı olmalıdır. Araştırma, maddeyi bütün ayrıntıları içinde özümsemeli, onun değişik gelişim biçimlerini analiz etmeli ve saklı iç bağlantılarını bulup çıkarmalıdır. Ancak bu görev yerine getirildikten sonradır ki gerçek hareket yeterli bir şekilde açığa çıkarılabilir. Eğer bu başarılı bir biçimde gerçekleştirilirse, eğer maddenin yaşamı, aynadaki gibi ideal bir biçimde yansıtılırsa, *bu görüntü bizde sanki salt a priori bir konstrüksiyonla karşı karşıyaymışız inancını uyandırabilir.*" (abç)

Yani Taner Akçam'ın Marks'ın tarih anlayışına saldırısı, yalınız havada kalmıyor. İçine düştüğü yanılgı, Marks'ın tarihi anlatmada ne kadar başarılı olduğunu da gösteriyor.

Marksist determinizmin, önceden verili bir konstrüksiyon, önceden inşa edilmiş bir sistem olmadığını Engels de vurguluyor: Tarihsel materyalizm, "... herşeyden önce araştırma için bir rehberdir, Hegelciliğin yaptığı türden bir sistem inşası değildir" diyor. ("Engels'ten Conrad Schmidt'e, 5 Ağustos 1890 tarihli mektup", Marks-Engels, *Seçme Mektuplar*, Mektup No:226, İng. basım, s.393).

İşte bunun için Marks, sosyalizm için hazır bir reçete vermez. "Sosyalizm projesi", "sosyalizmin önerdiği sistem" türünden hazır reçeteleri yoktur. Neyin ne kadar ve nasıl olacağını insan eylemi tayin eder. İşçi sınıfı kapitalizmi tasfiye etmek üzere iktidarı alır. İktidarı almak, gerek şarttır ama yeter şart değildir. Nesnel ve tarihsel koşulların çizdiği çerçevede nesnel ve özel faktörler, iktidarı alan işçi sınıfının kapitalizmi tasfiye edip edemeyeceğini, sosyalizmi kurup kuramayacağını, komünizme doğru ne kadar ilerleyeceğini belirler. Zengin ve karmaşık tarihin ileriye doğru yürüyüşü zigzaktır. Bu süreçte iktidarı alır, verir, sosyalizmi kurar, çözülüşünü seyrederek gelir, gider. Ama yine tarihsel deneyim gösteriyor ki, devrimci dalga her seferinde daha güçlü gelir.

Şimdi de tarihsel materyalizmde öngörü ne anlama gelir, ona bakalım. Marks tarihi peygamberlik yapmak için incelemeyiz. Geçmiş bakıp bugünü anlamak, anladıklarını genellemek ve bu genellemelerin ışığında devrimci eylemi belirlemek için inceler. İnsan toplumlarının gelişimini açıklayıcı genellemeler yapabilmek için üretim biçiminin incelenmesini yönteminin merkezine

koyar. Tarih boyunca üretken güçlerin gelişiminin durmadığını ve bu gelişimin üretim ilişkilerince engellendiği durumda, insan topluluklarının yeni bir üretim biçimine geçtiklerini görür. İnsanların, tarih boyunca, üretim ilişkilerini ve bu ilişkilerin üstünde yükselen üstyapıyı, gelişen üretken güçlere uyumlu hale getirmek için, toplumsal eylem içinde olduklarını keşfeder. Toplumsal formasyonlarda tarih içinde gözlenen ardardalık ancak bu şekilde açıklanabilir. Tarih-üstü, toplum-üstü bir kanunla değil.

Geçmişin anlaşılması, bugünü anlamamızı ve üretken güçlerin gelişimi için üretim ilişkisini nasıl değiştirebileceğimizi araştırmamızı olanaklı kılar. Çünkü bugüne baktığımızda tarihsel planda kapitalist üretim ilişkisinin üretken güçlerin gelişimine ket vurduğunu görürüz. Tarihi insanlar yaptığı için, insan eylemiyle bu kapitalist üretim ilişkisini nasıl ortadan kaldıracığımızı araştırırız. Bu, kapitalist üretim biçimine son vermek anlamına gelir. Maddi temelin bugünkü gelişmişlik düzeyine bakarız ve üretken güçlerin sınırsız bir biçimde geliştirilebileceği bir üretim ilişkisinin mümkün olduğunu keşfederiz. Böylece komünist üretim biçimini uzun dönemli hedef olarak önümüze koyarız. O hedefe doğru giden sürecin önünü açmak için de iktidarın burjuvaziden alınması gerektiğini anlarız.

Burada kehanet nerede? Buna ancak bu kehanet(!) aleyhine olan sınıf, yani burjuvazi, "kehanet" diyebilir. Her bilim gibi Marksizm de uzun döneme ilişkin bir öngöründe bulunmuştur. Hepsi bu. İnsanlar şimdiye kadar üretken güçlerin gelişiminin önünü hep açmıştır, yine aynı yapılarca kapitalizmi tasfiye edecekler ve komünizme doğru gideceklerdir. Ve bunun başka bir yolu da yoktur. Görüldüğü gibi bu uzun dönemli öngörü, şartlı bir öngörüdür. "A" olursa "B" olacaktır. Devrimciler "A"nın olması için çalışırlar. Kehanet ise bambaşka bir şeydir. Kehanet, toplumsal güçleri bilinçten arındırır ve doğa güçleri düzeyine indirger: Birtakım kanunlar, insan eylemi ne olursa olsun, belli ve kesin sonucu önceden belirlemiştir. Bu kadercî anlayışın Marksizmle ilgisi yoktur. Marksizmin komünizm öngörüsü, bilinçli insan eylemiyle ve insan eyleminin sonuçlarıyla ilgili bir öngörüdür.

Politik düzeyde, bu bilinçli insan eyleminde öncülüğün işçi sınıfında olması da Marks'ın icadı değil, keşfidir. Maddi dünyayı yaratan işçi emeğini kapitalist üretim biçiminin merkezine Marks yerleştirmedir.

Küçük burjuva, kendi "kaderini" kabul lenemediği için Marks'ı kehanetle, kadercilikle suçlar. Herhalde bunun için olacak. Taner Akçam Marks'ın sosyalizm öngörüsünü çürütecek bir şey bulduğunu sanır:

"Gelişmiş sanayi ülkeleri bu gelişmişlik boyutları ile sosyalizm için gerekli ön koşulları yaratmamışlardır."

Buna herhalde gülünür. Gelişmiş ülkelerde sosyalizmin *nesnel* önkoşulları fazlasıyla yaratılmış durumdadır. *Öznel* önkoşullar ise, dönem dönem, devrimci durumları devrime dönüştürecek ölçüde yaratılmış, hatta iktidarlar alınmış ama korunamamıştır. Bugünkü gibi karşı-devrim dönemlerinde ise öznel önkoşullar, önemli ölçüde öznel faktörün gerilemesine bağlı olarak gerilemiştir. Bu gerilemede, işçi sınıfının iktidar bilincinin bulanmasının ve nihayet, az da olsa, Taner Akçam türünden küçük burjuva "teorisyenlerinin" de payı vardır.

Tarihsel materyalizm felsefede kesin bir kopuştur

Taner Akçam, tarihsel materyalizmin düşüncenin genel evrimi içindeki yeriyle ilgili yanlış bir konumda duruyor ve şöyle diyor:

"İnsanlığın Batı'nın başını çektiği biçimde sürekli ileriye doğru ilerlediğine (geriye doğru nasıl ilerler?- C.A.) olan inançta önemli olan bu ilerlemenin ölçütü olarak nelerin alınacağıydı... Sürekli ilerleyen, Hegel'de özgürlük, Fourier'de evrensel harmoni, Auguste Comte'da adaletli ve akılcı toplum, Spencer'de herkesin mutluluğu, Marks'ta üretici güçlerdi."

Önce parantez içinde şunu söyleyelim. Sürekli ilerleyen, Hegel'de *ide* yani düşünce ya da espridir, özgürlük değildir. Hegel'in diyalektik süreci Mutlak İde'ye varır. Taner Akçam'ın yazısı hem berbat pişirilmiş, hem de üstüne üstlük içinden sürekli taş çıkan bir yemeğe benziyor.

Yukarıda gördük, Engels, Hegelcilikle Marksizmin tarih anlayışı arasındaki farkı vurguluyor: Biri *a priori*, önsel sistem inşasıdır, diğeri bir rehberdir. İşte felsefede kopuş bu noktada tanımlanır.

Taner Akçam, "Aydınlanma dönemi ile başlayan bir çağın sonuna geldiğimize

inıyor''muş. En az bir yüz sene geç kalmış. Hegel'den kopuşuyla Marks, Aydınlanma döneminin düşüncesine son vermiştir. Kopuş noktasını daha bir kesinlikle de tanımlayabiliriz: Kopuş, "Feuerbach üzerine 11. Tez"'de formüle edilmiştir: O ana kadar filozoflar sadece dünyayı çeşitli şekillerde yorumlamakla yetinmişlerdir, önemli olan onu değiştirmektir.

Tarihsel materyalist anlayış insan düşüncesinde bir devrimdir. Çünkü bu anlayış, dünyayı, fikirler dünyası ve maddi dünya diye ikiye bölen tarih yöntemini çöpe atar. Maddi dünyadaki somut süreçleri, fikir dünyasının soyut süreçlerinin izdüşümleri olarak algılayan tarih anlayışına son verir. Bu anlayışın yazdığı tarih de, bu yöntemle birlikte çöpe atılır. Nesnel, somut, izlenebilir toplumsal süreçler incelemenin merkezine alınır. Tarihi öznel düzeyde anlamaya imkan yoktur, çünkü öznel düzeyde karşımıza çıkan gözlemler aslında bu nesnel süreçlerin, bilincin prizmalarından kırılarak gelen yansımalarıdır. Büyük bir bölümü bilinemeyecek, sonsuza yakın sayıda faktörün katıldığı bu yansımalar, nesneldeki gerçek neden-sonuç ilişkilerini gözden saklar.

Taner Akçam şöyle diyor:

"(Bilimsel sosyalizmin) önerdiği sistem, Batı medeniyetinin dışında, ona alternatif olarak düşünülmüş bir sistem değildi. Onun içinde, onun geliştirdiği maddi ve kültürel zemin üzerinde, eşitsiz dağılımı ortadan kaldırmayı amaçlayan sınırlı bir perspektife sahipti."

Bilimsel sosyalizmin yönteminin, reçete veremeyecek bir yöntem olduğunu yukarıda gördük. Eşitsiz dağılımı ortadan kaldırmak için formüle edilmediğini ise daha önce görmüştük. Taner Akçam, şimdi yeni bir şey daha uyduruyor. Bilimsel sosyalizm, Batı medeniyetine alternatif bir sistem olarak "düşünülmemişmiş". Yazısının ortasında yazının problematiğini değiştiriyor. Herhangi birşeyin birileri tarafından düşünülüp düşünülmediği bir yana, "kapitalizm-'iflas eden' bilimsel sosyalizm" ikilemini bir yana bırakıp, yerine "Batı medeniyeti-alternatif bir sistem" ikilemini getiriyor. Maddi, gerçek dünyadaki sorunların kaynaklarını fikirler dünyasında arayan Taner Akçam, bu kez bu arayışını "medeniyet" arayışına dönüştürüyor. Yine Taner Akçam'ın tarih anlayışına uygun olarak, maddi

süreçler değil, anlayışlar medeniyetleri yaratıyor. Yani maddi dünyayı yine düşün dünyası yaratıyor.

Batı Medeniyeti'nde de kopuş yaşanmıştır. Taner Akçam'ın dediği gibi Aydınlanma döneminden bugüne gelen tek ve sürekli bir Batı medeniyet çağı yoktur. Kapitalizmin serbest rekabet dönemine denk düşen bir Batı medeniyeti vardır, kısa bir süre insanlığı ilerletici bir rol oynamıştır ve tekelci döneme denk düşen bir Batı medeniyeti vardır ve artık bir medeniyet değil, barbarlıktır. Bugünkü Batı medeniyeti, Batı emperyalizminin "medeniyetidir".

Taner Akçam, "... bugün ihtiyaç duyduğumuz ana sorun, radikal bir Batı medeniyeti eleştirisidir" diyor (insan bir soruna nasıl ihtiyaç duyar, anlamak zor, ama neyse) ve tekrarlıyor: "İhtiyacımız olan şey... radikal bir kapitalizm eleştirisi, radikal bir Batı medeniyeti eleştirisidir."

Kapitalizmi, emperyalizmin barbarlığını eleştirecekse sonuna kadar destekleriz. Ama şimdilik böyle bir derdi olmadığı çok açık. Çünkü Batı medeniyetini eleştiriyorum diye tutup bilimsel sosyalizme saldırıyor. Oysa bu eleştirinin anahtarı Marksizmedir. Taner Akçam bize, "eski ütöpik sosyalistleri ve anarşistleri biraz kurcalayın, feminist hareketin, çevre hareketinin, anti-ırkçı hareketin Batı medeniyetine yönelttiği radikal eleştirilere bakın" diye öğütler veriyor. Yeni emperyalizmi eleştirerek mi yıkacağız? Ama, Taner Akçam'a göre, bütün bunları yapsak bile dünyayı yine kurtaramayacağız, çünkü o zaman dünyayı kurtarmanın gerekli olmadığını, asıl önemli olanın kafalarda sosyalist ütopyayı, yani bir tür "ahiret" fikrini yaşatmak olduğunu anlayacağız. Böylece somut hiçbirşey önermemiş oldu. Kendisini ütopyasına terkediyoruz. Çünkü biz kesinlikle yurttan ütopya, cihanda ütopya istemiyoruz.

Taner Akçam'ın "eylem" programı ve ilgili kavramlar

Geçen yazımızı (bu yazı *Kavga* dergisinin Eylül 1992 sayısında yayımlandı-*Kaynak*), Taner Akçam'ın baklayı ağzından çıkardığı noktada bırakmıştık: "Devleti ele geçirmek ve üretim araçları üzerindeki özel mülkiyeti kazımakla sorunun esasta çözüleceğini savunan anlayışın bugün savunulacak hiçbir tarafı *kalmamıştır*." (abç)

Taner Akçam küçük burjuvazinin sınıf programını açıklamaya bu noktadan başlıyor.

Sömürenler sömürülenlere, üretim araçları

mülkiyetinin “önemsizliğini” binlerce sene-
dir, çeşitli yollarla “öğretmeye” çalışıyor.
Şimdi Taner Akçam da bu çabaya katılıyor.
(Körolası devran insanlara neler söyletiyor!
“Bu bir pişmanlık dilekçesidir” derken
haksız değiliz!) Oysa, burjuvazinin iktidarı
hangi somut maddi temele dayanıyor, bize
önce bunu söylemeli.

Aç insana tokluğun, yoksula zenginliğin,
hastaya sağlığın “ne kadar boş ve önemsiz
birşey” olduğunu söylemek felsefi anlamda
ahlaksızlıktır. Git bunları toka, zengine,
sağlıklıya anlat ve gör bakalım yemeğinden,
servetinden, sağlığından vazgeçiyor
mu? Üretim araçları üzerindeki mülkiyetin
önemsiz olduğunu neden bize anlatmaya
çalışıyorsun? Biz ikna olsak ne yazar,
olmasak ne yazar? Git asıl üretim araçları-
nın sahiplerini, burjuvaziye ikna et görelim.
Onlara “sizin iktidarınızın temeli üretim
araçlarının özel mülkiyeti değildir, verin
şunları topluma, sosyalistlerin ne kadar
aptal oldukları bir kez daha ortaya çıksın”
de. Hele bir ikna et onları bakalım.

Ama bu iknanın gerçekten somut bir
meyvası olsun, inanmış görünüp seni kan-
dırmasınlar. Örneğin bütün bu mülkiyeti
“önemsiz” üretim araçlarını, hadi toplum-
dan da vazgeçtik, kendi devletlerine versin-
ler. Hatta, tasarruf hakkı yine kendilerinde
kalsın. Hatta hatta, bu işi bir oyun olarak,
“mahsusçuktan” yapsınlar, ona da razıyız.
Hem mülkiyet hem de tasarruf hakkı yine
onlarda kalsın, ama ülkedeki tüm fabrikala-
rın dış duvarına, bütün işçilerin gördüğü bir
duvarına, büyük büyük harflerle “bu fabrika
kamonunun malıdır” diye yazsınlar. Görsün
bakalım Taner Akçam, burjuvazi, bırakalım
iktidarının temelini sahiden sarsılmasına
tahammül etmeyi, toplumsal bilinçte küçü-
cük bir çatlak açma ihtimali olan böyle
masum bir oyuna bile yanaşılıyor mu?

Taner Akçam, burjuvaziye en azından bu
son oyuna razı olacak kadar ikna etmedikçe,
gelip bize “üretim araçları üzerindeki özel
mülkiyeti kazımakla sorun esasta çözüle-
mez” demesin. Yoksa kendisine, “hangi
sorundan bahsediyorsun?” diye sorarız.
Ortada sorun falan mı kaldı artık? Pardon,
yanlış söyledik bir “sorun” var: Burjuvazi-
nin tarihsel “hatasını” düzeltme “sorunu”.
Nasıl? Şöyle:

Dün ve bugün burjuvazi, iktidarını,
yalanla, aldatmacayla, emekçileri bölerek,
yapabiliyorsa satın alarak, yapamazsa kanla,
kurşunla, baskıyla işkenceyle, hapisle koru-
du ve koruyor. Üç kuruşluk kâr için gözünü
kırpmadan insan doğruyor. Bu paylaşılmaz
iktidar, üretim araçlarının özel mülkiyetine

“dayanmadığına” göre, burjuvazi niye hâlâ
özel mülkiyet kavramında ısrar ederek
kendini zor durumlara sokuyor? Şu araçları
verse de kurtulsa ya! Ama vermiyor ve
vermeyerek “tarihsel bir hata” yapıyor.
Üretim araçlarının mülkiyetinin önemli
olduğunu, iktidarının buna dayandığını
“sanıyor”. Marks gibi, Lenin gibi, burjuva-
zi de özel mülkiyet kavramında ısrar ederek
aynı “hatayı” yapıyor.

Marks “hata” yapıyor, Engels “hata”
yapıyor, Lenin “hata” yapıyor, devrimciler
“hata” yapıyor, burjuvazi “hata” yapıyor.
Bir tek Taner Akçam hata “yapmıyor”. Bu
durumda, tek “hata” yapmayan unsur olarak
nesnel ve tarihsel bir sorumluluk almış
oluyor. Bizim de kendisinden bir yol
göstericilik, bir çare bekleme, bir program
talep etme hakkımız doğuyor. Ama o ne
yapıyor? Bir taraftan “... kapitalist bireysel
rasyonalite, kollektif irrasyonalizme dönüş-
müştür. Bunun en önemli nedeni toplumu
ekonomik sistemin arkasına takmak, onun
arkalığı olarak görmek anlayışıdır” diyerek,
bizi “kollektif irrasyonel” yaptı diye burju-
vaziye kızıyor, ama öte taraftan da bize
dönüp “bu burjuvazi sizi fena yapmış, artık
sizden hayır gelmez, ne haliniz varsa görün”
diyor:

“Ortaya çıkmış kollektif irrasyonelite,
bilimsel sosyalizmin iddia ettiği gibi, ne
üretim üzerindeki mülkiyetin değiştirilme-
siyle, ne de günümüzde moda haline gelen
daha fazla özgürlük veya mevcut siste-
min ekonomik karar mekanizmalarına
demokratik katılımın sağlanması ile çöze-
cek gibi görünmüyor.” (Türkçesi bozuk
olduğu için ne neyi çözecek, pek anlaşıl-
mıyor, ama hoşgörün- C.A.)

Böylece bizi yüzüstü bırakmış oluyor.
Ama biz, kollektif “şapşallığımız” yüzün-
den hiçbir kurtuluşumuz olmadığını, hiç
kimsenin bizi kurtaramayacağını anlama-
makta ısrar ediyoruz: “Bu kollektif irrasyo-
nalite de neyin nesi, pek anlamıyoruz, hem
bak bizim kabahatimiz de değilmiş zaten”
diyoruz, o bizi dinlemiyor. Yine de Taner
Akçam’ın bizi kurtaracağından ümidi kesmi-
yoruz, “bir çare” diye yalvarmaya başlıyo-
ruz. En sonunda bir jest yapıyor ve çareyi
söylüyor:

“Kollektif irrasyoneliteyi aşan ve onun
problemlerini çözen bir anlayış gereki-
yor.”.

Yani harbiden “iyi” bir akıl veriyor. Eee,

sonra? Sonrası falan bu. İş aramak için kapı kapı dolaşıp bir iş bulan, ama tam işe alındığı anda, eline bir kartvizit tutuşturulup baştan savılan garip vatandaşın şaşkınlığını ve hayal kırıklığını yaşıyoruz. Kim aşacak bu "kollektif irrasyonalliteyi"? Bunun problemleri ne ola ki? Bu problemleri çözen bir anlayışı kimden bekleyeceğiz? Kendimizden mi, yoksa bizi "kollektif irrasyonel" yapan, bizi bu hale sokan iktidardaki sınıftan mı? Yoksa her insanın kendi ruhunun derinliklerinde duyacağı ve yüzüne nur şeklinde vurabilecek bir duygu mu bu? Vahiy mi? Yani bu anlayış değişikliği nasıl mümkün olacak?

Akçam'ın "programında" yanıt basit:

"Bu da insan-toplum-çevre ilişkisinin yeniden düzenlenmesi ile mümkün."

Olmadı. Eğer "insan-toplum-çevre ilişkisinin yeniden düzenlenmesi" bu anlayışı getirecekse düpedüz baştan savılmış oluyoruz. Ama bu kez de, "anlayışı getirecek insan-toplum-çevre ilişkisini kim düzenleyecek?" sorusu önümüze dikiliyor. Herhalde Park ve Bahçeler Genel Müdürlüğü değil. Sorular bitmek bilmiyor: Düzenleyiciyi kim örgütleyecek, örgütleyiciyi kim örgütleyecek? vb. vb...

Sınıflı toplumlarda insan-toplum ilişkisi, devlet denen prizmadan geçmeden bilince yansımaz. Devletle ilgili birşeyler söyleyeceksin ki biz de insan-toplum ilişkisinin düzenlenmesi konusunda bir fikrin var mı, yok mu, anlayalım. Yoksa söylediğin laf salatası. Toplum-çevre/insan-çevre "ilişkisini" daha önce yazmıştık.

Yineleyelim: Çevreyi kapitalist ilişki bozuyor, insan değil. Ayrıca örneğin bugün Avrupa'da emekçi yığınlarda bir çevre bilinci gelişirken, burjuvazi ve sözcüleri, çevreyle sadece kendi çıkarları çerçevesinde ilgileniyorlar. Bu çıkarlar doğaya saldırmayı gerektiriyorsa saldırıya devam ediyorlar. Bush, bütün dünya çevrecilerinin başdüşmanı oldu. Yani bizim tarafta yine pek bir sorun yok, asıl sorun yine öteki tarafta. Taner Akçam, sen git yine onları "ikna et"!

Yani Taner Akçam, iktidarlara almak, üretim araçlarının mülkiyetini toplumsallaştırmak ve sosyalizmi kurmaya çalışmak yerine ne yapmamız gerektiğini yine söylememiş oldu. İşe başlıyoruz derken yine elimizde bir kartvizitle kalakaldık. İkidir böyle yapıyor. Yukarıda verdiğimiz son cümlesinden hemen sonra bir de tutup, "özgürlük problemi bu bağlamda ele alınmalı artık" diyerek bizi, elimizde kartvizitle

"özgürlüğümüze" terk ediyor. Tabii, bizim sömürülme ve burjuvazinin de sömürme özgürlüğü, karşılıklı "kazanılmış haklar" olarak saklı kalıyor.

Yazıda bu "özgürlük kavramı", iyi bilinen küçük burjuva ideolojik içeriğiyle birkaç yerde kullanılıyor. Örneğin "sosyalizm çok az özgürlük verdi... Siyasi özgürlükler... yokedildi", veya "bireysel özgürlük ve kollektif akıl, kollektif düşünme ve davranma, yani bireyin özgürlüğü ve çıkarı ile toplumsal genel çıkar arasında kurulmuş başarılı ideal bir denge sorunu hâlâ çözülmemiş olarak duruyor... Bilimsel sosyalizm ise, bireysel özgürlük ile kollektif akıl arasındaki dengiyi sağlama iddiasını gerçekleştiremediği için ölmek zorunda", gibi...

Şimdi *özgürlük* üzerine biraz düşünce gezdirelim. 12 Eylül faşizminde bütün Türkiye'nin en özgür yerleri zindanlardı. Metris'ti, Mamak'tı, Diyarbakır'dı. Bu sadece felsefi anlamda böyle değil, politik anlamda da böyleydi. İçeride toplanmayan bir forum kaldı (belki o da yapılmıştır). Mücadelede esir düşme şanssızlığına uğrayan ama mücadeleyi bırakmamaya kararlı devrimciler, o gün için bütün Türkiye'yi Metris'in, Mamak'ın, Diyarbakır'ın dışına kilitlediler ve burjuvazinin saldırısının gidebileceği en uç noktada, kişisel düzeyde çok pahalı ama sağlıklı bir özgürlüğe, gerçek insanlık durumlarına kavuştular. Faşizmin dışarıda yoğun bir biçimde bilince uyguladığı şiddeti, içeride vücutlarına alarak "sağ" kaldılar. O günün koşullarında Türkiye'de başka bir "kurtarılmış" mekan yoktu. Bu öznel bir seçimle olmadı, ve öznel bir seçimle yapılmasını savunmak da çok saçmadır. Yaşam böyle getirdi.

Biz geçici, olağanüstü bir konjonktürde kazanılmış, mekanla sınırlı ve hem mücadelelenin hem de toplumsal ilerlemenin bütünü açısından anlamsız özgürlükler istemiyoruz. O halde bunları niye yazıyorum? Taner Akçam türünün "sosyalizm özgürlük vermedi" diye uğruna ağlaşıp durduğu *özgürlüğün*, hele hele kimilerinin tüketici seçimine, kapitalist üretimin metalleri arasında bir tercihe indirgelediği yüzeysel "özgürlüğün", küçük burjuvanın kafasının içindeki "özgürlük"ten başka birşey, bambaşka bir kavram olduğunu vurgulamak için.

Küçük burjuvaların üzerinde konuşup durdukları "özgürlük", kafesinin özgürlüğü içinde bütün gün neşe içinde yemini yiyip neşe içinde ötüp duran kanaryanın "özgürlüğüne" benzer.

O, maddi gerçeklikten kopuk bir "özgürlük"tür!

Sonuç

Taner Akçam, bilimsel sosyalizmin “biti-şiyle” ilgili olarak bolca yenilgici ve panikçi terim kullanıyor: “Sona yaklaşmak”, “sonuna gelmek”, “çöküş” gibi... Ama biz daha çok, “batmak”, “ipotek altına almak”, “kredisini kaybetmek”, ve en çok da, sayabildiğimiz kadarıyla 24 kez kullandığı “iflas” sözcüğünü sevdik. Bu para hukuku terimleri, insafsız tekellerin tekel-dışı burjuvaziyi ne kadar acıklı bir duruma sürüklediğini, küçük burjuva panikçilerinin bilinçlerinden sektirecek yansıtır. Taner Akçam sanki kriz içindeki piyasayı anlatıyor. İflas eden küçük patron, kendi küçük dünyasını yıkan bu iflasın, aynı zamanda dıştaki büyük dünyanın da iflası olduğuna inanmak eğilimindedir. Küçük burjuva aydın da kendi inançlarının (Marksizm sandığı inançların) yıkılışını, Marksizmin yıkılışı(!) olarak görme eğilimindedir.

Bu tür aydınlar bu yıkılıştan pratik bir sonuç çıkarırlar: Eli kalem tutanları, asla proletaryanın saflarına doğru gitmez. Kimse onları sabah vardiyası için saat 6’da uyandıramaz. Tekellere doğru giderler. Tekellerin işine yararlar ya da yaramazlar, o ayrı mesele. Ama bu nesnel eğilime kapılanlar için “Marks’ı tekellere kurban etmek”, geçilmesi zorunlu bir aşama, adeta dinsel bir rit, dinsel bir törendir. Tarih bunu gösteriyor.

Tarihsel materyalizmi, “alın yazısı” türünden metafizik bir determinizm gibi algılamak küçük burjuvanın gerçekten “alın yazısıdır”. Çünkü yeni bir dünya kurmak istiyorsa, tarihsel olarak proletaryanın hegemonyasında savaştan başka çaresi kalmamıştır. Kendisinden bağımsız, kendisinin dışında bir gücün, proletarya hareketinin “esiri” olmuştur. Tarihin bugün ulaştığı noktada kendi nesnel çaresizliğine kızacağına, Marks’ı suçlar, gerçek yaşamdan böylece kaçabileceğini sanır. Bunun içindir, Taner Akçam ve benzeri türden olanlar, Bakunin’e sığınır. Marks’ın “metafizik determinizmini”, her zaman ama her zaman, devrimci hareketin bir parçasıyken değil devrimci mücadeleyi bıraktıkları noktada “keşfederler”. Daha önce bundan haberleri bile yoktur. Bundan “haberi” olan eski burjuva entellektüellerinin varlığını da aniden bu noktada “keşfederler” ve etrafa duyururlar. Bu nokta, aynı zamanda işçi sınıfının zayıfladığı ve bu küçük burjuva esirlerini “azad ettiği” noktadır. Bu noktada küçük burjuvazinin “esareti” bitmiş, “özgürlüğü” başlamıştır.

Bugün Marksizmin “yanlışlığını” keşfeden “eski esirlere” büyük bir “özgürlük alanı açılmıştır. Eski eyleminin yanlışlığını Marksizmin “yanlışlığına” bağlayıveren küçük burjuva, kafasındaki esaretten bir anda kurtulmuştur. Ve ama, onun yerine sermayenin yaşamın içinde kendisine koyduğu gerçek esareti (nesnel olarak onu insanlık durumundan uzaklaştıran esareti) seve seve kabul etmiştir. Bu durumda devrimcilerin varlığına bile tahammül etmesi zordur. Belki de onun için yazısında zaman zaman kalemi titriyor:

“Özel olarak, ‘Marksizmi kurtarmak’ gibi bir çaba içinde olanlar diğer özellikler üzerinden, bugüne kadar onlarca defa yapıldığı gibi, bu çabanın gelinen yerde fazlaca anlam ve önemi yok.”

Burada Taner Akçam’ın ne dediğini anlayan, bize de anlatsın. Tamamen bir dizgi hatasına pek benzemiyor. Galiba “aman bana vurmayın” diyor. Medyanın hepten boş olmadığını biraz sezinlemiş olsa gerek.

Küçük burjuvazi iki temel sınıf arasında, iktidardaki burjuvaziyle iktidarı alacak işçi sınıfı arasında sıkışıp kalmıştır. Bağımsız bir eylemlilik içinde olamaz, iktidarı alamaz, önünü tarih kapamıştır. Ya işçi sınıfının arkasına geçecek, ya da önünde durup işçi sınıfının iktidar perspektifini bulandıracaktır.

İşçi sınıfının iktidarı alması için önce kafasında yaşadığı kapitalizmi yıkması, kafasındaki “ebedi” düzeni çatlatması gerekir. Bu da lafla olmaz. Yanlış bilinci *kendi eylemi içinde* yıkar ve kendi sınıf bilincine kavuşur. İktidara layık olduğunu, layık olduğu bu iktidarı alabileceğini ve aldığı bu iktidarla yeni bir dünya kurabileceğini, *ancak ve ancak* kendi eylemiyle görebilir. Bilincine ve özgüvenine böyle kavuşur.

Bir işçi, yine her zamanki gibi sömürüldüğü sıradan bir işgününün gecesinde yatarken, “tüh be, bu gün de iktidar burjuvazide kaldı” diyebilmelidir. Devrimciler işçinin bu bilince ulaşması için çalışırlar. Taner Akçam gibileri ise, sanki çözümün kapitalizm içinde saklı olduğu, kapitalizm “düzeltilecek” bir yerlere varacağı illüzyonunu yaymaya çalışırlar. İktidarı sorgulanmayan burjuvazinin buna bir itirazı yoktur. Sınıf özü olmayan bir toplumsal arayışı öneren, uzlaşmaz sınıf çelişmesini yok sayan birini burjuvazi bağrına basar. Koç’ların, Sabancı’ların, Evren’lerin, bu yazısından sonra Taner Akçam’ın başını okşayıp, “tabii evladım, öyle olmalı. Afe-

rin. Biz de insanların mutluluğunu istiyoruz. Bu komünistler, anarşistler işi bozuyorlar!" dediğini duyuyor gibi oluyoruz.

Bilimsel sosyalizm iflas etmedi, bitmedi. Kendini bitiren bilimsel sosyalizm değil, Taner Akçam'dır. O, 24 kez "iflas" diye tesbih çekerek, 24 kez karanlıkta ıslık çalıp şeytan kovarak, şeytanı gerçekten kovacağını sandı. "Şeytan" gitmeyecektir. Bilimsel sosyalizmin, insan eyleminde tarihsel bir gerçekliğe dönüşmesi, ete kemiği bürünmesi süreci daha yeni başlıyor. 1848 devrimi-1871 Paris Komünü-1917 Ekim devrimi, hep aynı sürecin, bilimsel sosyalizmin tarihsel bir gerçekliğe dönüşmesi sürecinin parçasıdır. Bu kısacık süreçte işçi sınıfı, her seferinde kapıyı öncekinden daha fazla zorlamıştır. Gelecek devrimci dalgada menteseleriyle birlikte kaldırıp atmayacağına kimse fazla güvenmesin.

Yazımızı noktalyoruz. Taner Akçam, "Marks ve Engels, sosyalizmin başarı şansının onun bir ütopya olmaktan çıkarılmasında, bir bilim haline getirilmesinde yattığını söylüyorlardı. Ben ise bugün bunun *tam tersinin* yapılması gerektiğini savunuyorum. Sosyalizmi yeniden bir ütopya

olarak kavramak ve onun bilimselliğinden kurtarmak gerekiyor" (abç) diyor. Allah kendisine akıl fikir ihsan eylesin.

Bize göre Taner Akçam sosyalizmi bilimselliğinden "kurtaracak" kapasitede gözüküyor. Kimyayı simyaya dönüştürme "iş" onun gibilerin çapını çok çok aşıyor. İyi okumuş yabancı Marksologlar varken "o şeref" maalesef kendisine nasip olmayacak. Onun yerine kendisine daha somut bir önerimiz var: Bilimsel sosyalizmi ütopyaya dönüştürmek türünden boş fantazilerle uğraşmaktansa, bir an önce tekellerde kendine iyi bir iş ayarlasın. Tekelci çarkın içine iyice emildiğinde "sömürü", "baskı", "devlet terörü" gibi şeylerin "güzel ülkemizde" var olmadığını(!) ve hep birlikte "nurlu ufuklara" doğru gittiğimizi, aynen bugün bilimsel sosyalizmin "bittiğini" gördüğü gibi "şıp diye görecektir". Böyle yazılar yazmakla ne kadar boş sıkıntılara katlanmış devrimcilerle nasıl boşuna zaman kaybettiğini de o vakit anlayacak, vaktimizi israf ettirmemekle bize de bir iyilik yapmış olacaktır. O zaman kendisine teşekkür etmeyi bile düşünebiliriz. ■

'Yaptıklarımızın, Marks'ın Lenin'in söylediğinden farklı olduğunu çok iyi biliyorum'

SERGEY ANATOLoviÇ NOVIKOF

Kaynak muhabirleri Rusya'da, Komünistlerinin Partisi (RPK-Rassiskaya Partiya Kommunistov) yöneticileriyle görüştü. RPK'nın 10 bin basılan Rassiskaya Pravda adlı bir merkez organı ve parti içine yönelik Mysil (Düşünce) adlı yayını var. Kendisiyle görüştüğümüz RPK Merkez Komitesi üyesi ve dış ilişkiler sorumlusu Sergey Anatoloviç Novikof, sosyalizme, Sovyetler Birliği'nde karşı-devrim öncesine ve sonrasına ilişkin sorularımızı uzun uzun yanıtladı

S BKP içinde Gorbaçof'la birlikte öne çıkan olumsuz gelişmelerin nedenleri, ana dinamikleri sizce nelerdi? Komünistler parti içinde neden ve nasıl, bir "azınlık" durumuna düştüler?

Partimizin gördüğü kadarıyla tarihsel perspektif hakkında bir kaç söz söyleyeyim.

Bizce, Sovyetler'de "olgun sosyalizm" ya da "gelişmiş sosyalizm" gibi tanımlamalara uyan bir sosyalist toplum yoktu.

Sosyalizmin öğeleri vardı, ki bu Marksist Platform'un ana tezlerindendi. Otoriter ve bürokratik öğeleri, yapıları içeren bir tür geçiş dönemi yaşıyorduk.

Sistemimiz, sosyalist toplumun bizdeki modeli gelişen bir kriz içindeydi. Gorbaçof ve Yakovlev gibilerini ve onlardan önce Andropof'u reformlar başlatmaya iten, bu krizdi. Onlar, ekonomimizin giderek daha çok kaynak tüketirken çok az sonuç verdiğini çok iyi anlamışlardı. Emek üretkenliği çok

düştü, bilimsel devrimde geriden geliyorduk. Bir şey yapmak gerekiyordu.

Perestroyka başladığında "radikal" ve "tutucu" kanatlar, iki temel iddiayı yansıttılar. Tutuculara göre yalnızca küçük değişiklikler gerekliydi. "Radikaller" ise pazar, siyasal çoğulculuk, vb. yönünde büyük değişikliklerden yanaydılar.

Başlangıçta Gorbaçov'un temel hedefi yeni yatırım politikasıyla yatırımları teşvik etmektir. Bazı yeni endüstrilere büyük paralar yatırıldı. Ama ne oldu? Tekellerin hakim olduğu ekonomimizde çoğu işletmeler fiyatları arttırdılar ve yatırılan paralarla hatta daha az üretim yaptılar.

Üretim böyle bir ortamda düşmeye başladı. Perestroykanın ilk zayıf halkalarından biri olan tarım bundan özellikle zarar gördü.

Bütün komünist harekette, her komünist partide şöyle büyük bir tartışma var: Gorbaçov baştan, 1988'den veya 1989'dan sonra emperyalizmin ajanı mıydı? Kişisel görüşüm, onun yaptığı herşeyin gerçekte emperyalizmin yararına olduğu, ama buna rağmen gerçek durumun daha karmaşık olduğu yönündedir.

Kilit nokta şuydu: Gorbaçov, sosyalizmi, kendi parti kariyeri içinde öğrendiği, alıştığı biçimde algıliyordu. Parti yönetim sisteminin, merkezi planlama sisteminin çalışmadığını anladığı zaman, bu onun için sosyalizmin çöküşü anlamına geldi. Çünkü o sosyalizmin başka bir türünü bilmiyordu. Buradan çıkan tek sonuç, sosyalizmin uzak bir geleceğe ait olduğu, kapitalizme dönmek ve kapitalist okulda okumak gerektiği, belki ondan sonra herhangi bir sosyalizmin etkili olacağı görüşü oldu. Benim yorumum böyle.

Bunlara karşı SBKP içinde solun tutumu ne oldu?

Radikaller 1989'da açıkça burjuva terminolojisine geçtiklerinde, SBKP içindeki gerçek sol akımlar da bazı örgütsel biçimlerle kendilerini ifade ettiler.

Bunlar, en soldan başlarsak, Nina Andreyeva ile birlikte olanlardı. Bunların açıkça Stalin yanlısı oldukları söyleniyor, ama Nina Andreyeva'nın ekibi (bugünkü Tüm Birlik Komünist Partisi (Bolşevik) - VKP(B) -) SBKP içindeki tek Stalin yanlısı gruplaşma değildi. Moskova'da Tatyana Haborova'nın başı çektiği *Bolşevik Platform* var. Bu kesimlerin ana görüşü, tarihimizin en etkin döneminin 1930'lar-1950'ler arası olduğu ve bugün bu tarihsel deneyimin yinelenmesidir.

Başka bir akım, Tülkin, Popov ve Trientef'in başını çektiği *Girişim Hareke-*

ti'ydi. Bugün Rusya Komünist İşçi Partisi (RKRP) oldular. İlk kongrelerini Leningrad'da yaptılar. Yönelimleri neo-Stalinciydi. Görüşleri, amaçları çoğunlukla geriye bakıyordu. Bunlar da, 1960'ları-1970'leri idealleştiriyor, o dönemin daha mükemmelendirilmiş, iyileştirilmiş bir biçimiyle geliyorlar.

Sağ kanatta yer alan *Demokratik Platform* SBKP'yi örgütsel alanda bir çeşit saf parlamento partisi haline getirmek istiyordu. Başını Şostokovski ve diğerleri çekiyordu. Şimdi *Cumhuriyetçi Parti* oldular. Siyasal ve ekonomik programları itibarıyla liberaldiler.

Marksist Platform ortacıydı. SBKP içinde en son oluşan bu Marksizm yanlısı platformda iki temel kanat vardı.

Başını Andrei İvanoviç Kolganov ve Aleksandr Vladimiroviç Buzgalin gibi üniversiteden (ve de SBKP MK üyesi) ekonomilerin çektiği kanat, işçilerin özyönetimi yanlısıydı. Yeni demokratik güçlerle birlikte olmak istiyor, işçi hareketinin şimdi SBKP karşıtı bir güç olarak ortaya çıktığını, sonradan sosyalizm ve Marksizm yanlısı olacağını savunuyor, demokratik hareketin içeriğinin yeni sendikalarla vb. birlikte belirleneceğini söylüyorlardı.

Marksist Platform'un ikinci bir kanadının başında ise SBKP MK üyesi Aleksandr Prigarin vardı.

Prigarin'in görüşüne göre, SBKP içinde çok sayıda iyi kadro, gerçek komünist vardı ve eğer daha sert tutum alınsaydı partinin kendi (eski) konumuna dönmesi olasıydı. Bunun yanısıra o, tarihimizin önceki dönemini "devlet sosyalizmi" olarak adlandırıyor ve bugün işlemeyeceğini kabul ediyordu. Güçlü sosyalist yönelimi olan bir çeşit pazar ekonomisinden yanaydı.

Prigarin, Buzgalin ve Kolganov'un yeni demokratik harekete yaklaşımından kuşkuluydu. Kendisi bunlara karşıydı. O, SBKP'ye sadıktı ve her zaman *Marksist Platform*'un SBKP'nin temel direklerinden biri olduğunu göstermeye çabaladı.

Ağustos olayları üzerine de konuşabilir miyiz?

Birkaç söz söyleyeyim.

Bana Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin (SSCB) parçalanmasının nedenlerini sormuştunuz. Cumhuriyetlerde, yerel komünist yönetimlere ve anti-komünist hareketin bazı öğelerine dayalı çok güçlü siyasal gruplaşmalar vardı. Ta baştan Gorbaçov'un politikası, bu çevreleri SSCB'nin içinde tutmak için onlarla anlaşmaya gir-

mekti. Onlara her çeşit özerkliği vaat etmeye hazırdı. Ama bunlar güçlendikçe Sovyetler'in parçalanması için daha çok çaba gösterir oldular.

Bu süreç Baltık cumhuriyetlerinde çok güçlüydü. Buralardaki yerel yetkililer Moskova'nın kontrolünün dışına çıkmak istiyorlardı. Onlar için tam erkin yolu buydu. Dolayısıyla, Gorbaçov ile anlaşma üzere anlaşma yaparak, onu sürekli daha çok ödün vermeye zorladılar. Ve kısa sürede parçalanmaya hazır duruma geldiler.

Ağustos olayları, gerçekten, ülkenin bir şeyler yapması gereken bir dönemde gerçekleşti. Şu ya da bu kanadın, ivedilikle, kararlı ve belirleyici bir harekete geçmesi gerekiyordu. Adımı atan taraf, Devlet ve Devlet Olağanüstü Durum Komitesi (GKÇP) oldu. Bunların (darbecilerin) gerçek niyetleri bizim çevrede hâlâ tartışma konusudur. Bu ülkede solun çoğu, bu girişimi bir çeşit komedi ya da bilinçli bir provokasyon olarak görüyor. Bir kez, gerçek niyetleri sadece birkaç kişi tarafından biliniyordu.

Benim görüşüm şöyle: Askersel darbe yapmaya çalışanlar, bunu yapmakla görevlendirilmiştir. Onlar önemli siyasal değişiklikler istemiyorlardı. Bu ülkede onları destekleyebilen çok sayıda insan tanıyorum. 19 Ağustos'da *Marksist Platform*'un Koordinasyon Konseyi bu meseleyi tartışmak için toplandı. Orada bulunan bir subay, Beyaz Saray'ın içindekileri ve etrafındakilerini dağıtmak için sadece birkaç yüz adama ihtiyacı olduğunu söyledi. Öyle kararlı bir gerçekte söyledi ki, onun gerçekten bunu yapabileceğine ikna oldum.

GKÇP'dekilerin bu subay gibi insanlara neden başvurmamış olduklarını uzun süre anlayamadım. Şimdi tek tahminim, onların gerçek ve kararlı komünistlerden korktuklarıdır. Çünkü (bu subay gibileri) eğer Beyaz Saray'a yönelik acil bir eylem için çağrılısalar, GKÇP'nin kendisini de kontrol altına alırlardı. GKÇP'nin kapitalizm yanlısı bir yönelimi vardı. Dolayısıyla komünistlerin yardımını istemediler. Örneğin Pavlov daha önce başbakan olmuştu ve *Marksist Platform*'ca kapitalizm yanlısı programı yüzünden ağır biçimde eleştirilmişti.

Beyaz Saray'a saldırmamalarının başka bir nedeni de Yeltsin ile bir anlaşmaya varma umudunu taşımalarıydı. Yeltsin ile Gorbaçov arasındaki yoğun kişisel düşmanlığı kullanmayı düşünüyorlardı. Moskova'daki tanklarının varlığına dayanarak, güç konumundan Yeltsin'le anlaşmaya varmaya çalıştılar. Ama bunda da gerçekten başarısızlığa uğradılar.

20 Ağustos'ta bu açığa çıkınca hiçbiri Beyaz Saray'a saldırılması için yazılı emir vermedi. Daha küçük rütbeli subaylara *sözlü olarak* bunun yapılmasını söylediler. Ama (bugün Rusya Ordusu'nun başında bulunan) general Graçof gibi daha alt düzeydeki komutanlar, Yeltsin'le ilişkidelerdi. Onlar Yeltsin'le, saldırı emrini uygulamayı reddettilerinde ne elde edeceklerinin açık pazarlığını yaptılar. Darbenin yenilmesinin hemen ardından Graçof'un dışişleri bakanı olmasından ne söz alındığı bellidir.

Başarısız darbe olayının ardından cumhuriyetlerin komünist partileri SBKP'den ayrıldı. Sovyetler Birliği'nin dayandığı sosyal oluşumun tamiri gerekliydi ve o düzgün tamir edilebilirdi. Ama buna talip iki esas güçten birisi bir bütün olarak bu sistemden kurtulma ve SSCB'nin dağılması yanlısıydı, ötekisi ise eski konumda kalınmasını ve işlerin "eskisi gibi" yürütülmesini savunuyordu. Düzenin işlemezliğinin nedeni buydu.

Bir açıdan Gorbaçov durumu anlamış ve 1991 baharında SSCB konusunda ülke çapında halk oylaması (referandum) görüşünü öne çıkarmıştı. Ama ağustos-eylülde ve hatta aralıkta Yeltsin'le Ukrayna ve Belarusya başkanları arasındaki anlaşma gerçekleştirildiğinde işi bitmişti. Ülkede bu anlaşmanın önünde durabilecek hiçbir siyasal odak kalmamıştı.

Sol bu durumdan nasıl etkilendi?

SBKP'deki sol akımlar komünistlerin anlamlı bir azınlığını birleştirmişti. Ama bu hareketlerin liderleri halk tarafından hiç bilinmiyordu. *Demokratik Platform*'dakiler gibi başında çevreleri yoktu. Bu durum basını kontrol eden Yakovlef ve ideolojik işler sorumlusu Medvedef gibileri tarafından çok dikkatle ayarlanmıştı.

Bu ortamda, Nina Andreyeva ile aynı safta olanlar Tüm Birlik Komünist Partisi (Bolşevik)'i yarattılar. RKRK resmen kayıtlı bir parti oldu. *Marksist Platform* 3'e bölündü. Prigarin yanlıları küçük bir grup olan "Komünistler Birliği"ni oluşturdu. Buzgalin ve Kolganof komünist hareketi tamamen bırakmaya, SBKP'ye "hoşçakal" demeye ve Boris Kagarlitski'nin Emek Partisi'ne katılmaya karar verdiler. Şimdi orada bir çeşit komünist fraksiyon durumundalar.

Böylece sosyal demokrasi yanlılarından ve dogmatik komünist kanattan kurtulan *Marksist Platform*'un merkezi "Rusya Komünistlerinin Partisi"ni (RPK) oluşturdu.

SBKP'nin yasaklanmasından sonra oluşturulan ilk parti Emekçilerin Sosyalist Partisi

oldu. Bu partinin 7 ortak başkanı var, Gorbaçov bunların temel görüşlerine yakındır. Bunlar, kendi deyimleriyle "tabii ki sosyalizme dönme sürecini savunuyor"lar. Bu parti saf bir parlamento partisidir. Fabrikalarda değil, parlamentodalar, bazan televizyonda varlar. Bu kadar.

Hangi yayın organlarının hangi partilerle ilişkisi olduğu hakkında bilgi verebilir misiniz?

Kagarlitski, Buzgalin, Kalganof gibilerle ilişki içinde olan Emek Partisi'nin gazetesi, aynı zamanda sendika gazetesi olan *Solidarnoş* (Dayanışma). Sosyalist Parti yeni bir gazete yayınlıyor, adını bilmiyorum. Eski SBKP'nin gazetesi *Pravda* hâlâ çıkıyor, genellikle sosyalizm yanlısı. *Sovetskaya Rassiya* da sosyalizm yanlısı. Ayrıca, haftalık *Glasnost* var.

Nina Andreyeva ekibi *Andropovskaya Pravda*'yı çıkarıyor.

Neden "Andropovskaya" gerçeği diyorlar?

Anlamak zor. Andropof gerçekten Stalin'den çok farklıdır. O, Roy Medvedev gibilerine koruyucu olmuşken, Stalincilerin (Andreyeva ve yandaşlarını kastediyor) kendi gazetelerine *Andropovskaya Pravda* adını koymalarını görmek çok hoş oluyor. Bu ülkede Andropof adı sosyalizme güçlü bir yöneliş hissi uyandırıyor. Bu nedenle onun adını kullanmaya çalışıyorlar.

Kremlin Duvarı'na giderseniz, orada çok sayıda sosyalist liderin mezarını bulursunuz. Bunlardan yalnızca iki tanesinde sürekli çiçek bulunur: Stalin ve Andropof. Stalin ve Andropof'a ülkemizde saygı büyüktür.

Partiniz RPK'nın teorik konumu, öteki partilerden ayrıldığı noktalar nelerdir?

Temel görüşümüz, ülkenin kapitalizminin herhangi bir okuluna dönmesi için hiçbir neden olmadığı biçimindedir. Kapitalizme geri dönüş mafya ve bürokratik kapitalizmden başka birşey olamaz, bize hiçbir şey veremez. Sosyalist yönelim sürdürülebilir. Sol güçler şimdi siyasal erk için kavga yürütmelidirler, ama bu hâlâ kapitalizmden sosyalizme geçiş döneminde olduğumuz gerçeğine dayanmalıdır.

Bir ekonomik formasyondan ötekine geçişin öyle birkaç onyıl içinde gerçekleştirilemeyeceğinden eminiz. Örneğin feodalizmden kapitalizme geçiş aşağı yukarı 300 yıl sürmüştü. Amerika'da 2 burjuva devrim (bağımsızlık savaş ve 19.yüzyıldaki iç savaş) olmuş. Fransa'da aşağı yukarı 4 devrim olmuş. Almanya'da hem 1848'de hem de

1918'de devrimler olmuş. Avusturya'da 2 devrim olmuş, vb.

Sosyalist formasyon bir devrim içinde kazanılmaz. Üstelik bizim gibi bir ülkede devrim o kadar sosyalist değildi, çok önemli demokratik öğeleri bulunmaktaydı. Ve bu koşullar, sosyalist yönde değişim için verimli bir topraktı.

1920'lerle, 30'larda parti içinde ortaya çıkan değişikliklerin nedeni buydu. Bu açıdan, tarihimizin bu döneminin Troçkist değeriyle çok yakınız. Yine de, bu dönemin endüstride ve kültürel devrimde önemli ilerlemeler kaydedilen bir dönem olduğunu ısrarla söylüyoruz. Tabii ki bu, Stalin'in ve hatta onun ardından Huruşçof'un sunduğu gibi "sosyalizmin sonul ve tam başarısı" değildi.

Amacımız - devlet sektörü, kooperatif sektör, grup mülkiyeti vb. biçimler altında - üretim araçlarında toplumsal mülkiyete öncelik verilmesi olmalıdır. Politikamızın ana yönü, işçilerin özyönetimi, işyeri demokrasisi gibi işleyişler ve gerçek pazar ekonomisi yoluyla, bu mülkiyetin biçimsel toplumsallaştırmasından gerçek toplumsallaştırılmasına geçişin sağlanmasıdır. Sınırlı özel mülkiyete duyulan gereksinimi kabul ediyoruz, ama iki önkoşulla: Bu mülkiyet üzerinde devletin kontrolü ve demokratik kontrol olacak ve çalışanlar iyi korunacak.

Rusya Komünist İşçi Partisi (RKRP) ise, ülkemizde sosyalizm olduğundan emindir ve onlara göre şimdi onu yalnızca eski duruma getirmemiz gerekiyor. Bu yapıldıktan sonra kooperatifler, kapitalizm yanlısı öğelere karşı dikkatle korunmalıdır. RKRP, esas olarak devlet sektörü biçiminde toplumsal mülkiyetten yanadır. Özel mülkiyeti kabul etmiyor ve tarımda bireysel emeğe sınırlı kabul gösteriyor.

Aleksander Medvedev'in liderliğindeki Emekçilerin Sosyalist Partisi, toplumsal/özel, vb. her türlü mülkiyet için eşit haklar yanlısı. Bu sloganı, şu sıralarda gündemde olan özelleştirmenin onaylanması anlamında kullanıyorlar. Özelleştirmeye karşı değiller.

Öte yandan, siyasal programımızda, demokrasiye gerçekten bir gereksinim olduğundan eminiz. Bunu yalnızca sosyalizm olmadan gerçek demokrasinin olmayacağından ve demokrasi olmadan da sosyalizmin olamayacağından ötürü değil, aynı zamanda şimdiki ekonomik krizi atlatmak açısından savunuyoruz. Parlamenter demokrasinin çok sınırlı olduğundan eminiz. Gerçek demokrasi, siyasal demokrasi, yerel demokrasi ve işletmelerde demokrasi istiyoruz. O bizim amacımız. Sovyet erki için daha mükemmel

siyasal demokrasi biçimleri oluşturulmasından yanayız.

Sınırlı seçim görüşüne karşıyız. Sovyet demokrasisini sınırlama fikri RKRK'nindir. Elleri birkaç işçi sovyeti var. Bu sovyetler, kuruldukları fabrikalarda bile işçilerin çok ufak bir azınlığını içeriyor. Ama RKRK bu sovyetleri işçi sınıfının bütünü yerine koymaya hazır. Burada Lenin'e sarılıyorlar ve "eğer Lenin demokrasiyi işçi sınıfına sınırlamaktan yana idiyse, üstümüzdeki burjuva saldırısının boyutlarını hesaba katarak bizim de aynı şeyi yapmamız gerek" diyorlar.

Bu konuda bizim görüşümüz şöyle: İşçi sınıfı içindeki konumlarımızı yalnızca geri getirmek yetmez, yeniden kazanmalı, işçilerce kabul edilmeliyiz. Sınırlı bir demokrasi görüşü, işçi sınıfı içinde çalışmanın gereksiz olduğunu savunmakla aynı anlama gelir. Oysa, erke ancak işçi sınıfının, onun önemli bir kesiminin desteğiyle gelebiliriz.

Sağdaki durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Perestroyka döneminde siyasal savaş iki ana siyasal kamp arasındaydı: SBKP ve "Demokratik Rusya". Her iki akım da monolitik olmaktan uzaktı. "Demokratik Rusya" Boris Kagarlitski ve Sigal gibi sosyalizm yanlısı olanlar, sendikacılar vb. sol öğeler dahil çok çeşitli eğilimlerden oluşuyordu. Bunlar haklı olarak SBKP'ye karşı konumdaydılar.

Ağustos olaylarından sonra, Demokratik Rusya'nın, tutucularından SBKP'nin liberalerine uzanan bir çevrede çok hızlı birleşme oldu. Farklı yerlerden gelmekle birlikte belli bir sınıfın, belli bir siyasal kültürün adamları olarak biraraya geldiler.

Bugün bu iki kanatı değişik siyasal hareketler tarafından temsil ediliyor. Demokratik Rusya ciddi bir bölünme geçirdi. Papof, Volski ve yandaşları Demokratik Reform Hareketi'ni (Demokratik Hareket - Dvijeniye Demokratiçeski Reformiy) oluşturdular.

Şimdi kapitalist egemen sınıf içinde çok sert bir muhalefet var. Aleksander Volski, ünlü göz doktoru Feodarof, yeni işadamlarımızdan milyoner Konstantin Baravoy, ortacı-demokrat Nikolay Trafkin ortacı bir blok oluşturuyorlar.

Bu ortamda komünistlerin dağınık içinde oluşu, doğru ve kararlı bir liderlik gereksinimi içinde olan işçi sınıfı için büyük bir olumsuzluk değil mi?

Bizce şu anda bu ülkede tek bir komünist

partisi olamaz. Ama bir tür birliğe gereksinim olduğunu da çok iyi biliyoruz. Bu birliğin "sol blok" biçiminde kurulmasından yanayız. Bu biçim, bu ülke için çok tipiktir. Biliyorsunuz 1906-12 yılları arasında Bolşevikler ve Menşevik olarak adlandırılanlar, biçimsel olarak tek bir parti içinde yaşadılar. Bu, çok etkili bir biçimdi.

Ağustos ayında tüm komünist partileri ve henüz hangi partiye katılacaklarına karar vermemiş bazı yerel komünist gruplaşmalar biraraya geldiler ve "Rus-Kom-Sovyet" (Rusya Komünist Sovyeti) oluşturdular. Bu Sovyet, bir tür komünist konferans örgütlemek için hazırlık komitesi olarak işlev görmelidir.

Prigarin'in başını çektiği *Komünistler Birliği* bu konferansın SBKP'nin 20. Konferansı olmasını istiyordu. Ama partimizin da katıldığı egemen görüş, bu konferansın SBKP ile özdeşleştirilmemesi, yeni komünist hareketin konferansı olması ve böylece sol hareketin birliği için iyi bir biçim sağlaması yönünde oldu.

Pratik eylemler zaten birlikte örgütleniyor. Ocak ve şubat yaptığımız tüm toplantılar, 1 Mayıs gösterisi, 26 Ağustos yürüyüşleri, hep birlikte örgütlendi. Fiyat artışlarına karşı mitingleri de birlikte yapacağız. Zaten bildirimleri, gazeteleri, vb. birlikte dağıtıyoruz.

Bu hareketlerin en güçlüsü olan RKRK ile bazı sorunlar var. Bunlar, bazen kendilerini komünist hareketin tek temsilcisi olarak sunmaya çalışıyorlar. Çok aktifler, bazı başarılar kazandılar. Ama bir toplantı düzenlenir de partimize platformda söz hakkı verilmezse biz bunu iyi dayanışma olarak göremeyiz.

Bir de "Trudavaya Rassiya" (Emekçi Rusya Hareketi) var. Bu, RKRK tarafından başlatıldı ama partimizce de destekleniyor. Orada aşırı ve milliyetçi tutumlardan kaçınmaya çalışıyoruz.

Önümüzde, yüksek ekine fiyatlarına karşı, Yeltsin hükümetinin ve Yetlsin'in istifa etmesine yönelik bir genel grev örgütlenmesi çalışması var. Ortam şu anda buna hazır değil, ama fabrikalarda grev komiteleri kurulmasından ve uyarı grevleri yapılmasından yanayız.

Bugünkü toplumsal-siyasal yapıyı nasıl değerlendiriyorsunuz? Sınıflar ve devletin niteliği üzerine neler söyleyebilirsiniz? Devrimsiz iktidara gelmek sizce olanaklı mı?

Lenin'in sınıf teorisinin şimdi, özellikle de bizim için çok güncel olduğundan eminim. İnsanlarımızın çoğu bunun günü geçmiş ve

tarihte kalmış bir teori olduğunu söylemeye hazırды. Ama yeni burjuva demokrasisi biçimlendikçe, Popov ve Yeltsin gibileri önemli bir mülk sahipleri sınıfı olmadan parlamenter demokrasinin yeterince güçlü olamayacağını o kadar inançla söylediler ki, bugün demokrasinin sınıfsal bir kavram olduğundan kimse kuşku duymaz oldu.

Ücret ya da maaşlarıyla geçinen bir işçi sınıfı, emekçi halk sınıfı var. Biz bu sınıfı toplumsal temelimiz olarak değerlendiriyoruz. Gerçek ahlaki ve maddi değerleri yaratanlar bunlardır. Kollektif çiftçiler sınıfı da bunların konumuna yakındır. Bizim sosyal tabanımız bu. Ama, şimdiki durumda, küçük mülk sahiplerinin ve kooperatiflerle ve başka istihdam biçimleriyle bağlı insanların da *küçük burjuvazi* olarak bizi destekleyebileceklerini düşünüyoruz.

Küçük burjuvazi bugün büyük bir tedirginlik içindedir. Ağustos 1991'de anti-komünist harekete verdiği destek muazzamdı. Anti-komünist hareket, kendi profesyonel yetenek ve becerilerini değerlendirebileceğini ve böylece "iyi yaşama" kavuşacağını düşünen *intelligentsia*'nın temsilcilerinden güç aldı. Ama şimdi bunların hayal kırıklığı o kadar derin ki, bazıları hiç olmazsa söylediklerimize daha fazla kulak veriyor.

Bizde *burjuva sınıfı var*. Bu sınıf *perestroyka*'dan çok daha önce biçimlenmeye başlamıştı. Kendi ticari işlerini "ayarlamaya" başlamış olan *bürokratlar sınıfıydı*. Bu sınıf kendi erkini bir tür metaya çevirenlerle anlaşma içindeydi. Marks'ın *Kapital*'indeki ünlü formal (P-M-P) gibi... Bu ülkede eğer bir mağazanın yöneticisi olmuştanız altınızdaki elemanlardan size para vermesini isteyebilir, o paraları da üsttekilere verip kendinize mevki satın alabilirdiniz, yükselebilirdiniz.

Dediğim gibi bu burjuva sınıf, *egemen bürokrasiyle* içli dışlıydı. Bunlar, kendi potansiyellerini ancak kapitalistler, işyeri sahipleri olarak gerçekleştirebileceklerini anlayıp *perestroyka* döneminde liberal yönetimin başlatıcıları arasında yer aldılar. *Nomenklatura* bu sınıfın en önemli kaynağıydı. Bir kaynağı da kooperatifler aracılığıyla zengin olmuş insanlardı. Kooperatiflerimizin çoğu devletin önemli kaynaklarına el koymayı becerip, özel servete dönüştürdü.

Şimdi ülkemizde üç sınıf var.

Bu sınıflarla olan sorunlar neler? İşçi sınıfı yönünü çok şaşırdı. Çoğu işçi devlet endüstrisinde çalışıyor. Bu sektör çok yaşanmıştır. (Dolayısıyla) kapitalizme geri dönüş için kurban seçiliyor. Ücretler çok

düşük, istihdam ufku çok dar. Fabrikalarda durum çok zor. Bu durumda devlet endüstrisinde çalışan işçiler tabii ki özel işletmelerde çalışanlara kıskançlıkla bakıyorlar.

Özel işletmelerde ekonomik koşullar daha iyice. Ekonomide kapitalist ögeler lehine olan önemli eşitsizlikler, onlara devlet endüstrisinin yapamadıklarını yapma olanağı tanıyor. Örneğin, fiyatlar... İşçi sınıfımız bundan yolunu şaşırtıyor.

Amacımız işçi sınıfı üzerinde, onunla birlikte çalışmaktır. Ama işçi sınıfımızın şu anda sosyalist devrim için hazır malzeme olarak nitelenemeyeceğinin de çok iyi farkındayız. Somut çalışmalarımızla onun gönlünü, sempatisini, desteğini kazanmak zorundayız.

Şimdiki biçiminde devlet mülkiyetinin bir çeşit sosyalist mülkiyeti oluşturduğu bugün hâlâ ileri sürülebilir mi?

Devlet üzerinize sorunuzu kaçırmıştım. Ülkemizde olup bitenler Lenin'in, yeni sosyal sistemin eski devlet sisteminde, devlet aygıtında değişiklik olması ve eski aygıtın parçalanıp yeni devletin yaratılmasının dışında bir yoldan getirilemeyeceğine ilişkin ünlü istemini haklı çıkarmıştır.

Bugün (devleti) "partiden arındırma", "ideolojiden arındırma" iddialarının ardında yatan gerçek, bir tür *burjuva-bürokratik devletle* karşı karşıya olduğumuzdur. Biz ona "Mafya-bürokratik devlet aygıtı" diyoruz.

Bu devlet yapısında eski *nomenklaturanın* çok üyesi bulunuyor. Aynen, Bolşeviklerin 1920'lerde burjuva uzmanları çekmeleri gibi... Daha önce sosyalist amaçlar için çalışmışlardı, şimdi ise devlet aygıtının zor yoluyla kapitalizme geri dönüş, zorla özelleştirme amacına ve ticarete, tarımda vb. kapitalizmi yanlısı ögelerin desteklenmesi politikasına *hizmet* ediyorlar.

Yani, şimdiki devlet aygıtı eskisinden çok farklıdır.

Devlet mülkiyetine gelince, burada çok zor bir durum var. Tarihte Napolyon'un Avrupa'yı işgal etme çabası başarısızlığa uğradıktan sonra Rusya, Prusya ve Avusturya güçleri Fransa'ya girmiş ve Kralcı grupların siyasal konumunu yeniden güçlendirmişlerdi. Ancak toprağı köylülerin elinden geri almayı becerememişlerdi. Kralcılara büyük katkılarda bulunmak zorunda bırakılan köylüler, yine de o toprakların sahibi olarak kalmışlardı.

Bizdeki örnekte, devlet endüstrisi sosyalizmin bir tortusudur. Gerçekten sahip olduğumuz sosyalist ögelerden biridir. Tarihsel sınırlılıkları var, tek yanlı bir öge, ama

yine de var. Şimdiki devlet aygıtı bu ögeden kurtulmaya, onu söküp parçalamaya, özelleştirmeye çabalyor. Bu alanda özelleştirme zorla dayatılan bir eylem olarak tasarlandı. Hiç kimse işçilere özelleştirmeyi isteyip istemediklerini sormadı. Onlara bırakılan özelleştirmenin üç yolundan birini seçmektedir.

Amacımız, özelleştirme sürecini engellemek ve devlet endüstrisini, toplumumuzda sosyalizme yönelimin yeniden öne çıkartılmasında yararlı olacak öğelerden biri olarak korumaktır.

Partinin Bolşevik Devrimi'nden sonraki tarihinde, ülkeyi sosyalizmin çöküşüne götüren önemli dönemeç noktaları sizce nelerdi?

Karmaşık bir sorun. Özetle, dönemeçlerin birisi 1920'lerin sonu ve 1930'lerin başlangıcında yaşandı. Bu dönemecin kilit özelliklerinden biri, işçi başına 5 köylü düşen bu ülkede varolan sınırlı demokrasinin, kendilerine yetki verilen insanlarca, önce parti ve sonra da devlet içinde erki ele geçirmede kullanılmış olmasıdır. Bunların - Stalin ve onunla bağlı olanların - faaliyetlerini denetleyecek mekanizmaların ortadan kaldırılmış olmasıdır.

Bu denetlenemeyen politika, birkaç on yıl geneliyle ilerici ve toplumun çıkarına oldu. Ancak, sosyalizmin öğelerinin gelişmesi tek yanlı ve sınırlı oldu. Üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti böyle bir öğeydi. Halka söylenen, onların bu mülkiyetin efendisi olduklarıydı. Bunu anlatmak için yüzlerce ton boya, televizyonda saatler saatler harcandı. Ama işçiler bir menecere, mühendise ya da idarenin herhangi bir elemanına gelip de birşeyin değiştirilmesi gerektiğini söylediklerinde aldıkları yanıt, "sen kimsin, yetkin var mı, neyi temsil ediyorsun" ve en önemlisi, "seni kim atadı" soruları oluyordu. Yani erkin *gerçek kullanım hakkı* nomenklaturanın tekelindeydi.

Biz *sovyetleri* gerçek demokrasinin ilkesi sayıyorduk. Ama sovyetler bürokrasinin boyunduruğu altına girince bu işlevlerini yerine getiremez oldular. Partinin 8.Kongresi'nin Mart 1919'da kabul ettiği 2.Program'ın amaçlarından biri, sovyetleri halk erkinin organları yapmak, onları halkın erki kullanabileceği organlara dönüştürmekti. Aynı amaç, 1986'da, SBKP'nin 27.Kongresi'nde kabul edilen yeni programda tekrarlandı. (Demek ki,) 70 yılda bu yönde çok az yol alındı. Sovyetler sosyalist demokrasinin kurumu olamadılar. Sosyalist öğeler tutarlı bir sosyalist sistem oluşturamadı. Sınırlı,

belki de tarihsel nedenlerden ötürü sınırlı ve tek yanlıydılar. Geriye dönüşün nedeni buydu.

1961 programı kabul edildikten sonra Parti'yi tek bir güç, en azından tek bir vücut halinde tutan ana dinamik neydi?

Güçlü ideolojik denetim SBKP'yi birarada tuttu. Kendim deneyiminden söyleyebilirim. Kendim SBKP'nin dışında olduğum halde, SBKP üyeleriyle buluşup konuştuğumda, onların benden çok daha "revizyonist" olduklarını farkettilim. Partinin direktiflerine göre "söylenmesi gereken şeyleri" söylüyorlardı. Aksi takdirde herhangi bir mevkiye gelemezlerdi.

Hatta, diyebilirim ki, bazıları yaşadığımız krizin boyutlarını kavrayamamıştı. Öyle ki, 1985-86'da yaptığım konuşmalarda insanlara yedikleri her ekmeğin üçte birinin Amerikan unundan yapıldığını söylediğimde, duyduklarına inanmıyorlardı. İstatistikleri göstermek zorunda kalıyordum.

1960'larda, KP görevlilerinin çoğu, komünizmden söz eden 1961 Programı'na gerçekten inanıyorlardı. Çünkü, 1950'lerin muazzam endüstriyel büyümesinin, 1960'lar ve 70'lerde devam edeceğini varsayıyorlardı. Bu yüzden 1980'e kadar bizde komünizm olacağını ve Amerika'yı geçeceğimizi savunabildiler. Ama yine bunlar, ekonomik büyümenin sürekli azaldığını, toplumsal alanda sorunların biriktiğini, milliyetçiliğin yükseldiğini ve devlet sisteminin yeterince verimli olmadığını gördüklerinde, suçun büyüğünü Marksizme, sosyalizme ve Lenin'e yüklediler.

Bu ülkede anti-Sovyetizm ve anti-komünizm benzer şeyler olarak ele alınıyordu. Ben Sovyet gerçeklerini Marksist açıdan eleştiren bir okul olduğunu ileri sürmeye çalıştığım zaman, bana bunun "burjuva saldırının kılıfı" olduğunu söylüyorlardı. Tartışmak çok zordu çünkü bunun ağıza alınması bile yasaktı.

Bir örnek vereyim. Bugünkü başkan yardımcısı Aleksander Rutskey. Kendisi Afganistan'da askeri pilottu. Pakistan'ın üzerinde füzeyle düşürülünce, askeri birliğine ulaşmak için 20 kilometre yürümüş. Uçaktan inince kızıl yıldız öpmüş, onu o kadar seviyormuş. Yüksek Sovyet'e girip emekli ve malul askerlerin işlerinin sorumluluğunu üstlenene kadar sosyalizme inanıyormuş. Ama bu görevinde devlet sisteminin ne denli verimsiz işlediğini görünce inançları sarsılmış, önceki ideolojik yönelimini sorguya çekmeye başlamış.

Bana gelince... Ben Marks ve Lenin'in

birşey, bizim gerçekte yaptığımızın başka birşey olduğunu çok iyi biliyorum. Partimizde (RPK) çok sayıda insan bunu yaşamış. Bir bölümü 1980'lerde SBKP'ye üye olmaya çalıştılar. Ama olamadılar, çünkü KP toplantılarında kendilerine gerçek Marksist veya komünist olmadıkları söylendi.

Üyeliği reddedilen bir yoldaş, 1983'de onlara şöyle demişti: "Sizler ideallerinize ihanet edip çekip gittiğinizde ben komünist olacağım." Şimdi bu gerçekleşti sayılır. Moskova Devlet Üniversitesi'nde onun üyeliğini reddedenler ya "demokrat", Popovcu, ya da "cumhuriyetçi" oldular. O ise Yeltsin'e karşı sosyalizm için sokaklarda megafonla ajitasyon yapıp, gazete dağıtıyor.

Milliyetçiliğin ve milliyetçi hareketlerin varlığından iki kez söz ettiniz. Büyük Rus Milliyetçiliğini mi kastediyorsunuz? "Naşe" adıyla anılan hareket de oldukça milliyetçi. Ama komünistlerle aynı gösteriye katıldı. Onlar hakkında ne düşünüyorsunuz?

Perestroykanın başlangıcında "radikal"lerimizin Batı'ya yönelmelerine, açıkça ulusal bilinci rencide edici şeyler söylemelerine bir tepki olarak bu ülkede güçlü bir milliyetçi hareket gelişmeye başladı. "Radikaller", örneğin Rusların köle ulus olduğunu, bunun bin yıldır böyle olduğunu söylediler. Korkunç İvan ile Büyük Petro'yu bugünkü baskıcı-bürokratik mekanizmaların başlatıcısı olarak kınadılar, vb.

O dönemde çok sayıda insan bu tutuma karşı birleşti. Bugün *Naş Sovremennik* ve *Moskva* dergileri milliyetçi hareketin ağır toplarıdır. Bunların (milliyetçilerin) çoğu, önceleri KP ile beraberdi ya da beraber olmaya hazırdı. Ama KP, Batı yanlısı Yakovlef ve Medvedev gibilerinin denetimi altında kalınca milliyetçiler de kapitalizme geri dönüşün (kendilerine uygun) bir varyantını aramaya koyuldular.

Şu anda halkımızın yurtsever duygularına seslenen muazzam bir ortam var. Dünyanın en büyük devletlerinden birisi çöktü. Ama, bu yurtsever ya da milliyetçi hareketin sağlam ideolojik kaynakları yok. Sözüne ettiğiniz *Naşe* hareketi de en etkini değildir.

Gümrük duvarının yükseltilmesini ve Batı sermayesinden korunulmayı isteyen işadamlarının yararına bu yurtsever - milliyetçi hareketi kullanma yönünde büyük teşvik var. Kimileri bunların ulusal sermaye olduğunu söylüyor. Ben öyle söylemeyeceğim. Bu yurtsever hareket aracılığıyla Rus milliyetçiliğini sömürüp, Batılı partnerleri üzerinde belli üstünlükler sağlamaya çalışıyorlar. Bu

nedenledir ki (milliyetçi hareket) cömertçe finanse ediliyor.

Tüm yurtsever hareketler, geçen haziranda yaptığı konferans sırasında, eski KGB generali Aleksander Sterligov'un başını çektiği *Rassiskiy Narodny Sabor*'da (Rus Halkının Dini Topluluğu) birleştiler. Bunların programı ülkedeki küçük ve orta boy işyerlerini desteklemeye ağırlık veriyor.

Bu akıma karşı konuşmaya çalıştığımında, bana, "sen özel mülkiyetin sınırlı kabulünden yanasın, o zaman neden bu programa karşı çıkıyorsun" dediler. Bizim ana önceliğimiz üretim araçlarında toplumsal mülkiyettir ve biz özel mülkiyete sınırlı bir kabul gösteriyoruz. Onların temel öncelik verdikleri ise, özel, burjuva mülkiyettir. Komünist hareketin desteğini alabilmek için, sınırlı toplumsal mülkiyeti, devlet sektörünü, vb. kabul ediyorlar.

Bunların *Trudavaya Moskva* (Emekçi Moskova) ile birliği konusu çok tartışmalıdır. Yüksek Sovyet'teki Yurtsever Gurup'un Akhzuchidz gibi liderlerine bir basın toplantısında şöyle sorular soruldu: "Neden bu pis komünistlerle ilişki içindesiniz? Onurlu, eğitilmiş insanlar olarak sizin kızıl komünistlerle ne gibi ortak yönünüz olabilir?" Onların yanıtı ise şöyleydi: "Bu komünistler kafalarıyla duvar kırmaya hazırlar. Onu yaptıklarında sonucundan biz yararlanacağız."

Naşe hareketine gelince, bizim işbirliği yapmaya hazır olduğumuz oldukça iyi bir harekettir. Ama milliyetçi duygular şimdi çok güçlü ve hareketimizin sol yönelimini gölgelendirmeye hazır olduğu için, ulusal politikamız üzerine özel bir karar aldık. Bu kararın ana noktası, yurtseverlere ya da halkımızın yurtsever duygularına seslenmemiz gerektiği, ama bunu, eski Sovyetler'in toprak bütünlüğünü ancak emekçi halkın çıkarlarını yansıtan partilerin sağlayabileceğini söyleyerek yapmamız gerektiğidir.

Bunu yapmaya hazırız. Bu partiler SSCB'nin bir veya birkaç cumhuriyetinde kazandıkları zaman bu sürecin ilerleyeceğinden eminiz. Ama bunu ulusal şiddetle veya şimdiki cumhuriyetlerin liderlerine ultimatomlar vererek yapmaya hazır olanlardan kendimizi ayırıyoruz. Bu ayrımı güçlü çizmek üzere, Ekim devriminden önce anlaşıldığı biçimiyle Lenin'in ulusların kendi yazgılarını kendilerinin belirleme hakkını, öne çıkardık. Devletin özelliğinin şimdi değişmiş olduğunu ve Yeltsin'in kapitalizm yanlısı yolunun ayrılıkçı, milliyetçi hareketlerin yükselmesine yol açmasının kaçınılmaz olduğunu söyledik. Biz yalnızca, gelecekteki

devletlerin demokratik, gönüllü birliğinden yanayız.

Ayrıca, ayrıcalığı ve bir ulusun öteki uluslardan üstünlüğünü savunan yurtseverlerden, milliyetçilerden de kendimizi ayırıyoruz. Ulusal kültürler, Rus kültürü dahil geliştirilmelidir. Şimdi Rusya televizyonunda 20 Amerikan şarkının yanında ancak 1 tane Rus şarkısını duyabilirsiniz. Bu açıdan, Rus kültürünün korunması iyi bir şeydir. Birileri "Rusya devleti Ruslar için", ya da "gelecek Rusya hükümetinde sadece Ruslar olsun" dediğinde, ben onlara eğer komünist eğilimli iseler neden Yahudileri kabul etmediklerini soruyorum.

Ostankino telemerkezinin önünde haziran ayındaki gösteride milliyetçilerin yanında durmak zorunda kaldık. Burjuva basın bunu kahverengi (kara-kızıl) blokun varlığını iddia etmede kullandı. Oysa, gösteri sırasında bu iki topluluk birbirinden ayrıldı, partimizden insanlar kendilerini ulusculardan ayırmaya çalıştılar. Sonunda, onlar telemerkezin bir girişinde biz ise bir başka girişte protesto yaptık.

Yurtsever duygular *kullanılmalıdır* ve kullanılacaktır. Ama bunların, kapitalizme dönüşte kendilerine üstünlük sağlamaya çalışan Sterligov ve onun gibilerce sömürülmesini istemiyorum.

Milliyetçilik eski SSCB'nin öteki cumhuriyetlerinde de azdı. Bunların etnik değil de siyasal çatışmalar olduğunu söylemek yanlış mı olur?

Yüzeysel bakınca, bunlar gerçekten etnik ve hatta ulusaldir. Ama bu çatışmalar, bu

cumhuriyetlerdeki eğitim, idare veya kültür üzerinde kendi tekelini kurmak için milliyetçiliğe seslenen *ulusal intelligentsiya* tarafından kışkırtıldı.

Örneğin eğitim alanında, "Moldava Moldavyalılarıdır" demenin anlamı ne? (Orada) bir fabrikada işçilerin %80'i Rustur. Moldavalıların onların yerini doldurabileceğini düşünmüyorum. Ama başka türlü bu görevlere gelemeyenler için Rus öğretmenleri, Rus ya da Ukraynalı menecerleri görevden atmak elbette ki iştah kabartıcıdır. Tam da bu nedenle ulusal intelligentsiya milliyetçi bayrağı yükseltiyor.

Dağlık Karabağ'da da bunun örneği var. Oradan gelen, Moskova'da okuyan ve Karabağ'da iş bulmak için Baku'ye başvuran birçok etnik Ermeniyle tanıştım. Ermeni olduklarını bilen Baku onlara "Moskova'da okumuşsun, sorunlarını orada çözmen lazım, Azerbaycan'a niye geliyorsun" diyordu. Bunların çoğu Moskova'da kalırken Karabağ'daki öğretmenlerin, ya da yönetimde görev alanların çoğu Azeri idi.

İşte bu, şimdiki çatışmanın dürtüleri arasındaydı. Bu intelligentsia bu ülkelerde milliyetçi dalgayı körükledi. Oysa başka bir yol vardı: Örneğin Karabağ halkına, diyelim 5 yıl sonra kendi yazgısını belirleme konusunda oyla karar verme olanağı tanınmış olsaydı, hem Ermenistan ve hem de Azerbaycan Karabağlıların sempatisini kazanmak için yarışabilirdi.

Gorbaçov bu alanda bürokratların dediğini yaptı, Sovyetler Birliği'nin sınırlarını değiştirmeyi reddetti. Şimdi bütün sınırlar çökmüş durumundadır. ■

KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN'IN TAHTINI SARSAN GENÇ

Şeyh İsmail Maşuki (1508 - 1528)

İSMAİL KAYGUSUZ

Önütmüzdeki dönem Alev Yayınları tarafından yayınlanacak olan Oğlan Şeyh Duruşması: Şeyh İsmail Maşuki adlı tiyatro eserinin giriş ve tanıtma bölümünü oluşturan bu yazıda araştırmacı yazar İsmail Kaygusuz, Kanuni döneminde yaşamış olan genç şeyh İsmail Maşuki'nin yaşamını, kavgasını ve egemen sınıfın tepkisini ele alıyor

“İnsan kadimdir. Yaratılmamıştır, yaratandır. Her kişi tanrıdır, her biçimde gözüken odur.

Öyleyse görünen tanrıya tapalım... Ruh bir bedenden çıkıp başka bedene geçer. Kabir azabı diye birşey olamaz; ölülerin dirilmesi, soru ve hesap günü de yoktur...”

Şeyh İsmail Maşuki

“İnsan kadimdir. Yaratılmamıştır, yaratandır. Her kişi tanrıdır, her biçimde gözüken odur. Öyleyse görünen tanrıya tapalım... Ruh bir bedenden çıkıp başka bedene geçer. Kabir azabı diye birşey olamaz; ölülerin dirilmesi, soru ve hesap günü de yoktur...”

Bu sözleri ve buna benzer daha birçoklarını söylemiş olan kişi 19-20 yaşlarında bir gençtir. İnsandan başka bir tanrı tanımayan bu delikanlı, dinlerin temellendirildiği ölüm-ötesini, yani öbür dünyayı da kesinlikle kabul etmiyordu. O, yaşanan maddi dünyanın, nasıl en iyi bir biçimde değerlendirile-

ceğinin siyasetini yapmıştı.

Değerlendirmesi çoğunluğun, avamın mutluluğunu amaçladığı için Sultanın, ulema ve umeranın (alimler ve amirler, yani yönetici sınıf) karşısındaydı. *İsmail Maşuki*, halkın ona yakıştırdığı adıyla *Oğlan Şeyh* bu siyasetini, şeriat temeline dayalı İslam devleti olan Osmanlı İmparatorluğu'nun en güçlü bulunduğu - dolayısıyla muhalif düşünce ve inanç topluluklarını amansızca ezdiği - Yükselme Dönemi'nde (I.Süleyman (Kanuni) dönemi) yapmıştır.

Osmanlı tarih yazıcılarından Nevizade Atayi onun hakkında şu kısa ana bilgiyi vermektedir:

“... Bayrami tarikatının şeyhlerinden Ak-saraylı Pir Ali Sultan'ın oğlu olup, ‘Oğlan Şeyh’ demekle ünlüdür. Kendisi karışıklığa neden olmuştur.

“914 (1507-8) tarihinde doğmuş olan Maşuki, babası tarafından yetiştirilerek her

geçen gün bilgisini ve görgüsünü artırmıştır... Sonra İstanbul'a gitti. Orada bilgisini, düşünce ve inançlarını yaymaya başladı.

"İsmail Maşuki, büyük bir çekiciliğe sahip bulunuyordu. Genellikle camilerde va'zlar verir, tefsir aktarır; aydınlatıcı toplantılar yapıp yol gösterirdi. Halktan ve askerden pek çok insanı kendisine bağlamıştı. Söyledikleri halk arasında gürültülere neden oluyordu.

"Bir yıl kadar bu çalışmalarını sürdürdü. 935 (1528) yılında, zamanın müftüsü olan İbn Kemal Paşazade'nin fetvası ile, bozgunculuğunu yoketme işi din kılıcına havale edildi ve öldürüldü..." (*Zeyli Şakayik, Tabhane-i Amire*'den (1268) aktaran Rıza Zelyut, *Osmanlıda Karşı Düşünce ve İdam Edilenler*, İst.1986, s.192)

Onu her yönüyle tanıtıcı olmasa da Şeyh İsmail Maşuki hakkındaki bilgileri, sadece Osmanlı tarih yazıcılarında değil, belki fazlasını Şeriyye Sicili defterlerinde bulmaktayız. Bu Şeriyye kayıtları bütünüyle Oğlan Şeyh'i mahkum eden suç delilleri(!), yani onun konuşmalarından seçilmiş şeriata aykırı ve küfür kabul edilen sözlerdir. Bu sözler Divan-ü Hümayundaki özel mahkemede, isimlerinin başında "Hacı, Mevlana, Derviş ve Şeyh" gibi mahlaslar taşıyan 6-7 tanığın ifadeleri olarak dinlenmiştir.

Maşuki'nin sözlerinin çoğu kez çarpıtılıp, en kaba küfürlere dönüştürüldüğü ifadelerde bile nedensellik rahatlıkla kavranabilir durumdadır. Suç kanıtları olarak söylenenlerin hiçbirinde anlamsızlık ve büyük tutarsızlıklar yoktur. Oysa en azından üçüncü ağızdan bize ulaşmaktadır.

Maşuki'nin çeşitli yollarla bize kadar gelen sözlerindeki düşünce ve görüşlerin pek çoğu kendisinin değildir. Ama bunların yürekli taşıyıcısı ve cansiperane yayıcısı olmuştur.

İsmail Maşuki'ye ilişkin bilgilerin bir kısmı, *Şeyhülislam Ebusuud Mehmet Efendi*'nin 1567 tarihinde, Gazanfer Dede'nin dinsizlikten soruşturmasına dair veziriazama gönderdiği mektupta bulunmaktadır. Bu fetva mektubunda şöyle deniliyordu:

"... Ben Oğlan Şeyh'in katledilmesi işinde, alışılmışın dışında fazla çaba gösterip, yavaş ve dikkatli çalışmışımdır. Yargılama sonunda Mevlana Şeyhi Çelebi, onun dinsiz olduğuna karar vermişti. Ben yargılamayı iki-üç meclis daha uzattım. Herhangi bir yoruma asla meydan bırakmayacak önlemleri aldıktan sonra karar verdim." (*Zeyli Şakayik*'den aktar-

an R. Zelyut, *agy*, s.114)

Bunları yazarken Ebusuud'un korkunç olaydan tam kırk yıl sonra günah çıkarırcasına bir davranış içine girdiğini sanırsınız, ama değil. Kesinlikle yalan söylüyor. Ebusuud Efendi, Oğlan Şeyh'in bir an önce kafasının kesilmesi için elinden geleni yapmıştır.

1527 yılında Sahn Medresesi müderrisliğinden Bursa ve hemen arkasından İstanbul kadılığına atanmış olan, büyük yükselme hırsına sahip İskilipli Ebusuud Mehmet Efendi, kazaskerlerin katılmamış olduğu bu özel duruşmada, Şeyhi Çelebi'den daha yetkiliydi. Şeyhülislam İbn Kemal'in yetiştirmesi olarak, mahkemenin en etkin üyesi idi. Sadrazam İbrahim Paşa ve kafes ardında duruşmayı izleyen Padişah I. Süleyman'a (Kanuni) tüm bilgi ve becerisini göstermeye çabalamıştır.

Ebusuud Efendi, adı geçen fetva mektubunda İsmail Maşuki olayına şöyle giriyor:

"Soru: 'Suçlu görülerek katledilen Oğlan Şeyh dedikleri kişi zulmen öldürüldü!' diyen insanlara ne yapmalı?"

"Cevap: Onun mezhebîndeler ise öldürülür!"

Bu girişten hemen anlaşılıyor ki kırk yıl sonra Oğlan Şeyh davası hâlâ tartışılmaktadır ve kamu oyunun düşüncesi yönetimin zalimliği ve baskısıyla bu gencin katledildiği yolundadır. Kaldı ki zaten bu özel duruşmadan sadece suçlamalar gelmiştir günümüze. Öyle anlaşılıyor ki şeriyye sicillerinde, dinsizlikle suçlanan kişilerin savunma kayıtları pek tutulmamaktadır. Ya da Hanefi hukukunun yargılama sisteminde savunma ve suçlunun tanık gösterip, lehinde ifadelerinin alınmasının yeterli işlerliği sözkonusu değildir. Kısacası cevapta görüldüğü gibi, Sünni inancı dışındaki 'mezhepte iseler öldürülürler'.

Osmanlı'da merkezi hükümet kuvvetlenip, Doğu'nun teokratik devlet anlayışı tam yerleşince, artık şeriat temsilcilerinin dogmatik Sünni düşüncelerine aykırı görüşler yaşatılmadı. Çünkü egemenlik Sünni anlayışa dayanıyordu ve bu dogmatizme göre yönetilen devletin kanun yorumcuları da (ulema) sistemi kuvvetlendirmek için ellerinden geleni yapacaklardı.

Molla Kabız duruşması

Böylece Sünni inanç ve anlayışa aykırı düşünenlere yaşama hakkı *tanınmamıştır*.

Örneğin I.Süleyman devrinde, ulemaya mensup Kabız adlı bir bilgin, İsa'nın peygamberliğini Muhammed'den daha kabul saydığı için yargılanmıştır. Ancak birinci yargılamada mahkeme üyelerini altettiğinden katledilemeyince, padişahın müdahalesiyle bir kez daha yargılanmış ve Sünni İslam düşüncesine aykırı hareket ettiğine dair Şeyhülislam İbn Kemal'in fetvasıyla kafası kesilmiştir. (Prof.Dr. Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Karl*, İstanbul, 1985, s.125)

Kabız'ın iki kez yargılanması gösteriyor ki, Sünni İslam düşüncesine aykırılıkla işlenen dinsizlik suçundan kelle kurtarmak mümkün olmuyor. Kabız Divan-ı Hümayun'da sadrazamın ve kafes ardındaki padişahın huzurunda, iki divan üyesi Anadolu ve Rumeli kazaskerini yüksek bilgi ve savlarıyla susturarak davayı düşürmüştür.

Nevizade, "Molla Kabız bazı ilimleri biliyordu. Ancak bilgisi ve becerisi o sapıklık tutkusuna zehir oldu. Akli kendisine köstek oldu..." derken gerçeği dile getiriyordu (*Zeyl-i Şakayık*) Sünni İslam dışı bilgiler ve olaylara akılla, akıl yürüterek yanaşma dinsizlikti! Çünkü "akl ilim" değil, "nakl ilim" geçerliydi!

Peçevi Tarihi'nde, birinci duruşma sonunda Padişah'la sadrazam İbrahim Paşa arasında geçen şöyle bir konuşma görülür:

"Padişah: 'Bir dinsiz bizim divanımıza gelir ve büyük peygamberimizin yüce şanına leke sürecek saçmalar söylemeye güç bulur. Üstelik susturulamaz! Buna sebep nedir?'"

"Sadrazam, 'ne yapabiliriz? Kazaskerlerimiz dinsel konularda yeterli bilgilere sahip değiller ki o lanet adamı susturup konuşamaz edebilsinler...' diye yanıtlayınca Padişah, 'ilim yalnız kazaskerlerin tekelinde olan birşey değildir. Sabah müftü ile Kabız hazır olsunlar. Ve bu yargılama yeniden yapılsın!...' diye buyruk verdi." (*Peçevi Tarihi*'nden aktaran R. Zelyut, *agy*, s.172)

Olay bütünüyle siyasi ve toplumsal sarsıntılar yaratacak güçteydi. Şeriat bağnazlığına ve zulmüne karşı çıkarken Kabız, İsa peygamberin üstünlüğünü ileri sürerek, imparatorluğun hatırı sayılır yoğunluktaki Hristiyan tebasını destek olarak kullanıyordu!

Şeyh İsmail Maşuki

Molla Kabız'ın katlinden sonra henüz bir yıl

geçmeden İsmail Maşuki olayı Edirne ve İstanbul'u sarmış, farklı ve çok önemli boyutlarda gelişmiştir.

Anlatıldığına göre Pir Ali Sultan Aksarayı, oğlunu Sultan Süleyman'ın isteği üzerine, onun koruması altına Dersaadete, yani başkent İstanbul'a göndermiştir. Kendisi hakkında da, şeriata aykırı davranış ve sözlerinden ötürü, Divan-ı Hümayun'da açılan duruşmadan sözedilir. Tarih yazıcıları ve Bayrami Melamilerinin yapıtlarında geçtiğine göre, bizzat Sultan Süleyman, savunmasında kullandığı sözler hoşuna gittiği için soruşturmayla katılmıştır.

Pir Ali Aksarayı'nın, Mehdilik iddiası ve cenneti yadsıması ve diğer şeriata aykırı sözleri üzerine verdiği tevilli yanıtlardaki ince zekâ ve mizah, Padişah'ı fazlasıyla etkilemiş. Öyle ki onu cezalandırmamış, tersine ödüllendirerek Aksaray'a geri göndermiştir.

Şeriat mahkemeleri duruşmalarında suçlanan kişinin kendini kurtarabilmesi için, üç savunma ya da ifade biçimi vardır: Söylemiş olduğu sözleri yorumlayarak tevil eder, yani tam tersine çevirir. "Nakli küfür, küfür değildir" ilkesinden yararlanmak maksadıyla, sözlerin kendisinin olmadığını ispatlar, ya da tövbe istiğfar eder. Ancak ne var ki uygulamada, dinsizlik, mühlid, Rafizi ve Kızılbaşlık gibi "dinsel sapkınlık" olarak nitelenen suçların bağışlanması az görülen olaylardandır.

İsmail Maşuki'nin yargılanmasında Padişah, Molla Kabız'daki başarısızlıklarından ötürü, kazaskerleri duruşmaya çağırılmamıştır. İlk aşamada Şeyhülislamı tayin ederek, mahkemenin bir an önce bitirilmesini arzu etmiştir. Edirne ve İstanbul'da Oğlan Şeyh'i tutan ve ona inanan her sınıftan binlerce insana gözdağı vermek, yandaşları sindirmek istenmiştir.

Bir bakıma yönetim, genç İsmail Maşuki olayını, bir-iki yıl önce bastırdığı, Anadolu'da Hacı Bektaş soyundan Kalender Sultan ve Baba Zünnun önderliğindeki Rafizi-Kızılbaş (Alevi) başkaldırısının fikir olarak kırlardan kente inmesi gibi değerlendirmiştir.

Kısa süren özel Divan-ı Hümayun duruşmasında, yeni İstanbul kadısı Ebusuud'un suçlamaları ve altı tanığın aleyhinde verdikleri ifadelere dayanarak Şeyhülislam İbn Kemal, henüz yirmisindeki İsmail Maşuki'nin *katline* fetva vermiş ve şeyhin başı kesildikten sonra, toprağa gömülmeye bile layık görülmemek, bedeni ve başı ayrı ayrı denize atılmak gibi bir uygulamaya gidilmiştir.

Oğlan Şeyh'le birlikte şeyhin, kimi tarih yazıcılarına göre 12, kimilerine göre de 10 müridi katledilmiştir. Şeriyye Sicili'nde bunlardan söz edilmediğine bakılırsa, müritleri olan, ayaktakımı dedikleri kişilerden 10-12'sini gelişigüzel yakalayarak, başlarını kesmiş olmalılar.

Şimdi tarihçilerin anlattıklarından, Ebu-suud'un fetvası ve Şeriyye Sicili'ne kayıtlanmış tanık ifadelerinden İsmail Maşuki'nin düşünce ve eylemlerini görelim. Ayrıca düşüncelerinin kaynaklarını, onları kimlerden naklettiği ya da nereden esinlendiğini saptamaya çalışalım.

Maşuki'nin düşünce ve eylemleri

Yaşamının üçte birinden fazlasını (28 yıldan fazla) Osmanlı Şeyhülislamı olarak geçirmiş olan Ebu-suud Efendi, adı geçen fetva mektubunda İstanbul kadılığı dönemindeki İsmail Maşuki davasında kullandığı suçlama delillerini göstermekte ve dolayısıyla neden katline fetva verilmiş olduğunu açıklamaktadır. Kırk yıl sonra getirilen bu açıklama ile, Gazanfer Dede'nin ölüm fetvası için örnekleme yapılmıştır.

Aşağıda bu kanıtlardan(!) yeri geldikçe özetler geçerken, Ebu-suud'un kırk yılda akıl-us yönünde bir arpa boyu ilerlemediğini de göreceğiz.

Şeriyye Sicili'ndeki tanıklara gelince: İçlerinden Hac Tarak (Büyük olmasıyla Hacı Tarık'tır) ve Muhiddin'in adlarının sıkça geçmesi, onu her yerde izlediklerini ve bu nedenle, ya saray hafiyelerinden, ya da Maşuki'nin satın alınmış müritlerinden olduklarını gösterebilir. Bunlar Oğlan Şeyh'i alabildiğince basit ve kaba küfürler biçimindeki ifadelerle ortaya koymuşlardır.

Lalızade Abdülbaki, "İsmail Maşuki'nin galebeyi cezbeye, maarifi hakkani ve esrarı rabbaniyi mutazammın türki eşar ve ledünni güftar sahibi olduğunu (İsmail Maşuki'nin coşku halinde söylediği kurallara uygun ve tanrısal sırları içeren türkçe şiirleri ve gizemli sözleri olduğunu)" yazmaktadır. (*Sergüzeşt*, 316, a-b)

Abdülbaki Gölpınarlı, Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki bir yazmada onun beş gazel ve bir mesnevisini saptamıştır. (A.Gölpınarlı, *Melamiler ve Melamilik*'den aktaran R. Zelyut, *agy*, s.178-183) İsmail Maşuki bu

şiirlerinde tanrıyı bilmenin yolunun bir mürşit eteğini tutmaktan geçtiğini, *herşeyin insanda gizli olduğunu ve insan yüzünün tanrıyı yansıttığını* anlatır. İnsan evrendeki herşeyden yücedir. Kısacası *tanrı insandır*, secde ona edilmelidir; tanrı en açık biçimde Veliler (Evliya) ile görünüş alanına çıkar. Yani onlarda zuhur eder...

Genç İsmail Maşuki, bir mutasavvıf ozan olarak, Yunus'tan Seyyid Nesimi'ye uzanan bir çizgide 16.yüzyılda halkın konuştuğu İstanbul Türkçesiyle şiirler yazmıştır. Şiirlerinden bazı beyitler geçerek yakından görelim (*):

1) ... Tut Hakkı bilmek dilersen ehl-i irşad eteğin
Niceler bilmediler kim böyle erkân gizlidir

Değme bir hor ü hakire hor deyu kılma nazar
Kalbinin bir küşesinde Arş-ı Rahman gizlidir

2) ... Gönüldür menzil-i canan gönüldür vasılı
Rahman
Gönüldür aşık ü sadık değil hali temennadan

Çü sensin aşık ü maşuk çü sensin talib ü matlub
Haber vir gel nedir şahım murad olan bu
gavgadan

3) Suretinde biz ki Hakkın suretin gördük iyan
Men idemez bizi Haktan zahidin efsanesi

Ehl-i aşkın gözüne yeksan görünür daima
Mabed-i abid ile hem rahibin büthanesi

Sırr-ı ekber sahibidir sırr-ı meyhanem benim
Her taraftan cezbeder aşıkları humihanesi

4)... Senin zatındürür mescüt ana cümle eder
secde
Mesacitte eger aşık kilisada eger ruhban

Veli insan gibi mazhar olınaz zatına hergiz
Ki anı suretin üzre halkettin edüb insan

Aynı hak oldu vücudum kaçına ey hak sureti
Hak ile hak olagör gel vehmi kov, Şeytandır

Kalbin Allah olduğün suretin Rahmandır
Ki mükevvin ismin ey meh haliki ekvandır

Kim ki aşk ile vücudun bildi vü buldu bu gün
Kendi kendözün yitürmedi, ulu sultandır

(*) Talib ü matlub: İsteyen ve istenilen.,
Yeksan: dümdüz.
Mabid-i abid: İbadet edenin tapınağı, cami.
Hum: Küp, şarap küpü.
Mesacit: Mescitler.

Hergiz: Asla.
Mükevvin: Yaratan, yapan.
Ekvan: yapılan, varedilen.
Meh: Ay.
Halık: Halkeden, yaratıcı

Bunlar, yirmi yaşındaki bir gençten beklenemeyecek tasavvufi olgunluktaki beyitlerdir. Yukarıda da söylediğimiz gibi, esin kaynağı Yunus ve Nesimi'dir. Hatta birkaç beyitini vermiş olduğumuz üçüncü şiir Nesimi'nin bir gazeline naziredir.

Sarı Abdullah Efendi *Semerat-ul Fuad* çevirisinde Oğlan Şeyh'e ilişkin şu bilgileri vermektedir:

"... Maşuki Edirne'ye geldiğinde 19 yaşında idi. Büyük ulemadan biri onun şerefine bir şölen verip, en baş köşeye oturttu.. İstanbul'a geldiğinde ise halk izdiham halinde onu ziyarete gidiyordu. Ona gösterilen ilgi ve sevgiyi haber alan Sultan Süleyman Kanuni; 'Size suikast yapılması ihtimali vardır. İyisi mi siz yeriniz olan Aksaray'a dönünüz!' haberini gönderdi.

"Babasının bazı müritleri de 'inat etme, celadet gösterme, yerine git, canın tehlike-dedir' diye ısrar ettiklerinde:

" 'Benim sonum önceden belli edilmiştir; günün birinde kanımın döküleceğini çok iyi biliyorum...' diye diretiyordu O. 'Ey bana öğüt verenler! Benim derdim sizin öğüdünüzden daha üstün. Beni öldürülmekle korkutmayın! Bu boş tehdittir. Ben kanıma susamış biriyim... Aşıklar her zaman için ölüme hazırdır. Aşıkların ölümü bir çeşit değildir; onların bir değil iki yüz canı vardır ve onu fedaya her zaman hazırdırlar, ederler de! Ölüm ve hayat birdir bana; yaşayıp hayatı tattım, ölümü de tadayım...' (Aktaran R. Zelyut, *agy*, s.189-190)

Görüldüğü gibi, Oğlan Şeyh'in halk arasındaki etkinliklerinden ürken padişah, onun derhal İstanbul'u terketmesini istemiştir. Ancak İsmail Maşuki ne Padişah buyruğunu ve ne de dostlarının öğüdünü dinlemiş; İstanbul'dan ayrılmayarak, doğru bildiklerini camiler, mescit, tekke ve sokaklarda halka anlatmayı sürdürmüştür. Osmanlı devleti tarihinde, resmi inancın (Sünniliğin) tapınağı, "Allahın Evi" olarak nitelenen camilerde devlet dinine *başkaldırmış* ve aykırı siyasetle kitleleri etkilemiş başka bir örnek bulamıyoruz.

Ölümlle korkutulması İsmail Maşuki'nin kılını bile kıpırdatamamış; ölümün üstünü üstüne giderek şunları söylemiştir:

"Beni öldürün, öldürün beni!
"Benim katlimde hayat vardır.
"Ölüm tatlı şeydir;

"Kafes kırılınca kuş uçar.
"Ben aşığım ölüme susamışım,
"Beni öldürünüz!"

Oğlan Şeyh'in yine *Semerat-ul Fuad*'da geçen bu sözleri, Hallacı Mansur (857-922) *Divan*'ındaki ünlü "Uktulünü ya thikati, mamati (Ey eski dostlarım, beni öldürünüz!)" diye başlayan kasideden uyarlamadır. (L.Massignon, *Hüseyin Mansur Hallac - Diwan*, s.54) Demek ki Maşuki Hallacı Mansur'u çok iyi incelemiş ve onun Enel-hak (tanrı bende, ben tanrıyorum) inancını benimsemiştir. Benimsemek bir yana, bunu yaşama geçirmenin korkusuzca siyasetini yapmıştır.

Abdülbaki Gölpınarlı'nın "Melamiler arasında babadan oğula, şeyhten müride intikal eden rivayete göre; Şeyh Maşuki müritlerini zikrettirirken zikir sırasında 'Allah! Allah!' yerine 'Allahım! Allahım!' (Allah benim! Allah benim! anlamında- *İ.K.*) dedirtirmiş" diye yazmış olması bu gerçeği açıklamaktadır. (A.Gölpınarlı, *Melamilik ve Melamiler*, s.48)

Şeyh Maşuki'nin bize ulaşan sözlerinde, birçoğu tanıklar tarafından kaba küfür biçimine dönüştürülmüş de olsa, şiirlerinden çok daha yalın ve doğrudan anlatım vardır. O, esinlendiği ya da alıntı yaptığı ustalarının sözlerini basitleştirerek, bazan ince bir alay içinde halka-dinleyicilerine sunmuştur.

R. Zelyut'un dediği gibi Oğlan Şeyh'in "yaman bir propagandacı ve yüksek etkileme gücü vardır. Konuşmaları ve davranışlarından çok iyi eğitim gördüğü anlaşılıyor. Şiir gücü de yüksektir. Bu nedenle halkı ve askerleri de etkisi altına almakta, yandaşları hızla artmaktadır. Gelişmelerden kaygılanan ve bir ayaklanmadan korkan yönetim, onu İstanbul'dan uzaklaştırmak ister. Maşuki direnir ve Osmanlı uleması harekete geçer." (R.Zelyut, *agy*, s.176)

Duruşma: Suçlamalar, tanıklar

Duruşmada Ebusuud Efendi, İstanbul kadısı olarak Maşuki'yi "zikrullah ederken, devran ve raks yaptığı; şarap içip müritleriyle birlikte coşku içinde Yunus Emre'nin; 'Cennet cennet dedikleri/ Birkaç köşkle birkaç huri/İsteyene ver sen anı/ Bana seni gerek seni' ve 'Sen bir ulu sultansın/ Canlar içinde cansın/ Çün iyan gördüm seni/ Pinhan kapısı değil' şiirlerini söylediği; namaz ve zekâta ilişkin bir çabası olmadığı" için suçlamış ve fetvasında aynı şeyleri değişik biçimlerde paragraflar dolusu yineleyip durmuştur. Sonunda da, "El Cevap: Bu

halleri ve sözleri tam anlamıyla fuşş olduğu gibi, cennet hakkında söyledikleri de açık küfürdür. Sonra bu suçları tapınma sayarak, yüce ayeti buna kanıt göstermekle kâfir olmakta; tövbe edip dönmediği takdirde, kesinlikle katledilmelidir!" diyerek, kendi hissesine düyen ölüm yargısını vermiştir.

İsmail Maşuki şöyle diyordu:

"Tapınmanın belli bir biçimi yoktur. 'Allahı ayakta iken, otururken ve yanüstü yatarken anınız!' ayetinin (*Kuran*, Ali imran suresi 191.ayet- *İ.K.*) anlamı Tanrıya her durumda tapınabilirsiniz demektir. Raks da bu durumun içinde değerlendirilmelidir. Peygamberin, 'kendinizi kime benzetirseniz ondansınız' hadisi gereği, raks (sema, semah kastediliyor-*İ.K.*) etmek göklerde uçan meleklerle benzemektir. İslamın peygamberi de raksetmiştir...Bunlar zevk halidir. Ulema zevk sahiplerinin sırlarını bilemez!"

İ.Zeki Eyuboğlu da, Şeyh Bedreddin'in bu konuda şöyle dediğini belirtiyor:

"Tanrı *Kuran*'da '... Yeryüzü yaşamı bir oyun, eğlence ve oyalanmadır' der. Özleri doğru olanların güzel ses duyunca gönülleri Tanrıya yönelir. Onlar için raks-sema hem yararlı hem uygundur. İnsanı Tanrıya yaklaştıran bu işe yasak demek, hiçbir müslümana yakışmaz." (İ.Z.Eyuboğlu, *Şeyh Bedreddin ve 'Varidat'*, s.205, c.29)

İşte Maşuki tapınma yerleri (cami, mescit ve tekkeler) ve açık toplantılarda *Kuran*'dan ayetler ve hadis okuyup, yorumlayarak - Ebusuud'a göre cezası ölüm olan - suç(!) işlemiştir.

Oğlan Şeyh cennete *inanmamaktadır*. Sadece Yunus'un şiirlerini okuyarak cennetle alay etmemiş, Şeriyye Sicili'nde belirtilen tanık Hacı Tarık'ın ifadesine göre şöyle de konuşmuştur:

"Oğlan Şeyh namaz kılanlara; 'cenneti gidip göreyim diye namaz kılmaz mısınız? Sizin cennet dediğiniz yere biz merkebimizi bile bağlamayız' dedi."

Yine Hacı Tarık ve Muhiddin'in tanıklıklarına göre Şeyh İsmail Maşuki, "şeriatın haram dediği herşey helaldir" diyerek zaten Sünni inancın, şer'i şerif ve yorumlarının karşısındadır. Onları reddetmektedir. (*Şeriyye Sicili* No:4/2'den tanıkların sözlerini aktaran R.Zelyut, *agy*, s.190-191)

Genç İsmail Maşuki, *Kuran*'ın "kadim, yani ezel ve ebed olan, yaratılmamış

yaratılan" allahını tersyüz edip insana çevirmiştir.

Derviş Muhammed bin Abdulgani ve Muhiddin'in tanıklıklarına bir göz atalım:

"Oğlan Şeyh diye bilinen İsmail adındaki kişi, 'İnsan kadimdir demiştir; insana hiçbirşey haram olamaz! Her insan tanrıdır. Her biçimde gözüken odur. Görünür tanrıya tapalım. Ruh bir bedenden çıkıp, başka bir bedene girer. Kabir azabı diye birşey de yoktur, hesap günü de!..."

Maşuki'nin bu söyledikleri yeni değildir. Özellikle *Varidat*'ı çok iyi incelemiştir. Sözleri, Şeyh Bedreddin'in şu sözlerinin sanki sadeleştirilmiş yansımalarıdır:

"Tanrıdan başka tapılacak tanrı yoktur (arapçası Lailahe illa'llah-*İ.K.*) sözü, evrende tanrıdan başka varlık yoktur demektir. Tanrı kendini yansıtan niteliklerle görünüş alanına çıkar. Bu nedenle her nesne tanrıdır. Bir insan 'ben tanrım' derse, bu doğrudur... Dünyada insan suretinde tanrıdan başkası yoktur... Bu gövde ile ayrıntıları dağılıp, yokolduktan sonra yeniden birleşip eski haline dönemez, yeniden varolamaz... Kadın erkek ilişkisi (evlenme) yoluyla insansoyu türer... Ahiret işleri duyu evreniyle ilgili değildir. Huriler, cennet köşkleri, yemiş bahçeleri yalnız düşler ülkesinde vardır..." (İ.Z.Eyuboğlu, *agy*, s.303, 294, 301, 293-294; *Varidat* 28, 2, 20, 1 ve 3)

Şeriyye Sicili'nde tanık Muhiddin ve Hasan bin Abdullah'ın bildirdiğine göre İsmail Maşuki, şeriat tapınmaları ve İslamın koşulları hakkında da şöyle konuşmuştur:

"Şarap aşk kamışı, tanrısal coşku dur ve inançlı kişilere helaldir. Yemek, içmek, yatmak, uyumak hepsi tanrıya tapınmadır. Oruç, zekât hac ise Yezide cürüm için geldi; boş şeyler bunlar!" (Son söz Yunus Emre'nin "oruç namaz hac zekât cürm ü cinayettürür" dizesinden uyarlamadır-*İ.K.*)

"Gerçek inanan kişinin yılda iki kez bayram namazı yükümlülüğü vardır; kalanı sıradan insanlar içindir. Yani birbirlerinin semerlerini yememelerini önlemek için konulmuştur. O iki namazda da secde yerinde beni (insanı) göreceksiniz."

Yine Hasan bin Abdullah, tekbaşına tanıklığında şunları anlatıyor:

"Oğlan Şeyh evinde müritlerinin istemiyle

namaz kıldırması. Ancak iki rekâttan sonrasını yasaklayıp şöyle demiş; ‘Velilerin arkasında iki rekât namaz kılmak yeterlidir.’”

Şeyh İsmail Maşuki'nin cinsellik üzerine söylediklerinin küfür şeklinde nakledilişi de ilginçtir. Tanık Muhiddin, onun “zina ve livata neden suç sayılıyor? Toprak toprağa girmektedir; bunlar aşkın lezzetidir!” dediğini ileri sürüyor. Mevlana Muslihiddin ise şunu anlatmış:

“Bazı azgın dinsizler, ‘bizim avradımız ve oğlanımızın hepsi senin yoluna...’ deyince Şeyh İsmail Maşuki, ‘avradınız, oğlanınız ve komşunuz size (birbirinize) helal olduğu gibi, cümlesi velilere de helaldir!’ demiş.”

Muhiddin son verdiği ifadesinde Oğlan Şeyh'in “oğlanı ve kızı yaratan sizsiniz. Gidersin bir kadınla yatar, neşeyle akıtır tohumlarsın onu! Sonra da Allah yarattı, dersin” diye konuştuğunu belirtmiştir.

Olasıdır ki İsmail Maşuki halkın karşısında bu biçimde konuşmamıştır. Ancak açıklanması, kafalara iyi yerleştirilmesi gereken ve anlaşılması güç fikirleri desteklemek ve anlaşılır kılmak için, bir güldürü havası içinde kullanılmayacak sözler de değil.

İnsan için “her kişi tanrıdır; kadimdir yaratılmamıştır, görünür tanrıya tapalım!” diyen Maşuki, hiç kuşkusuz kutsal kitapların söylediği, “tanrının insanı topraktan yarattığına” inanmamaktadır. Bunu tartıştığında karşısına çıkan bir kimseye ya da ulemaya, niçin “(öyleyse) zina ve livata suç sayılmama, çünkü toprak toprağa girmektedir” demiş olmasın?

Ayrıca Maşuki, “görünür tanrıya tapalım” derken, Ali'nin “ben görmediğim tanrıya tapmam” sözünden kaynaklanmaktadır.

Tanık Muhiddin'in, Maşuki'den duyduğunu ifade olarak verdiği “oğlanı ve kızı yaratan sensin...” ile başlayan son cümleleri de, bir biyolojik gerçeğin o gün yapılabilecek en yalın açıklamasıdır! Ayrıca Şeyh Bedreddin de buna benzer bir cümle söylemiştir.

“Avradınız, oğlanınız ve komşunuz size helaldir. Size helal olan Velilere de helaldir” biçiminde mahkemeye sunulan sözler ise, onun *ortakçı-bölüşümcü* düşüncesinin çarpıtılmasıdır. Dede Sultan'ın (Börklüce Mustafa) kıyamında bayraklaşan, Şeyh Bedreddin'in “yarın yanağından gayri herşeyde ortaklık” ilkesini, Osmanlı tarih yazıcılarıyla şeriat fetvacılarının ağızbirliği

etmişçesine “kadınları da ortak kullanmak...” biçiminde açıklamalarına benzemektedir. Ama onların yalanlarını, çağdaş Bizans tarih yazıcısı Dukas'ın Börklüce hakkında yazmış oldukları ortaya çıkarmaktadır.

Şeyh Maşuki'nin katli

Ne yazık ki İsmail Maşuki'nin irticalen yaptığı konuşmaların (daha eskilerin deyişiyle, Şatıyye'lerinin) tümü yandaşları tarafından yazılarak günümüze gelmemiştir. Buna rağmen düşmanları tarafından küfür olarak bize ulaştırılanlar, onun büyük isyancı kişiliğini çok iyi yansıtmaktadır.

Osmanlı başkentinde o güne değin görülmemiş bir biçimde yönetimi, ulema ve ulema'yı aykırı düşünceleriyle titreten Maşuki yaşatılmamıştır. O Sünni dogmatizminin karşısına, aldığı eğitim, bilgi ve gözlemlerden elde ettiği toplumsal kazanımlarla oluşmuş bir bilinç düzeyinin desteğinde dikilmiş ve genç yaşının tüm dirilik ve korksuzluğuyla tekbaşına padişah I.Süleyman'a (Kanuni) tahtında korkuyu yaşatmıştır.

“935 hicri, yani 1528 yılında kısa bir mahkeme sonunda, Atmeydanı'nda kafası kesilip, başı ve vücutu ayrı ayrı Ahurkapu'dan denize atılmıştır. Halk arasında emiş velilerden biri olarak saygı görmekte olan Oğlan Şeyh, müritlerinden birinin düşüne girip, cesedinin üç gün sonra karaya vuracağını ve arkasından başının geleceğini söyler! Derviş tarif edilen yerde beklemiş. Önce cesedi, bir gün sonra da başı ortaya çıkmış Şeyh'in. Ve ikisini birleştirerek gömmüş. Sonra Kayalar adı verilen bu yere azizin türbesi yaptırılmıştır.” (Ayvansarayı, *Hadikat'ül Cevami*, c.I, s.124'den aktaran R.Zelyut, *agy*, s.193)

İsmail Maşuki, diğer adıyla Oğlan Şeyh, hakkında Osmanlı tarih yazıcıları, şeriat fetvacıları, şeriye sicili, karşıları ve yandaşları tarafından anlatılanların her biri, onun yaşamının son yılındaki büyük dramın bir sahnesini oluşturacak çeşitliliktedir. Öyle ki, en gerçekçisinden en olunmazına değin Oğlan Şeyh üstüne anlatılan olaylar, bu dramın bütünselliğini tamamlamaya hazırdılar. Bunun farkına vardığımızda, onları dönemin siyasal, toplumsal ve güncel yaşamı içerisinde birleştirip değerlendirmeyi ve denedik. Böylece, *Oğlan Şeyh Duruşması* adlı tiyatro çalışmamız ortaya çıktı.

Son olarak sevimli Evliya Çelebi'mizin

kimden yana olduğu pek anlayışlamıyan, abartılı betimlemelerinin arasındaki, İsmail Maşuki olayına ilişkin özü birlikte yakalamaya çalışalım:

“... Ziyaretgâh-ı Şeyh İsmail: Bu zat katlonularak cesedi mübarekleri Ahurkapu'dan deryaya bırakılmış. OI vakt Padişah Hisar'da Kandilli Bağçe'de imiş. Bir de görürler ki ('Muhteşem' Süleyman'ın düşlerine de girmiş olmalı-İ.K.) Şeyh-i aziz on halifesiyle Kandilli Bağçe önünde zuhur idüb, deryada derya gibi cuşa gelerek semâ itmeye başlar. Padişaha hitaben; 'Hünkârım! Bizi nahak yere katlettiler; arz-ı hale geldik' dirler. Ve tamam bir saat orada semâ idüb, Hünkâr-ı sahib-i hali hüngür hüngür ağladarak akıntıya katlub taa Durmuş Dede tekkesinin önüne varırlar... Hakir üzerlerine on gice nur yağdığını müşahede iden canlarla görüş-tüm.” (Evliya Çelebi, *Seyahatname I*, s.546)

Osmanlının kendi inancı (Sünnilik) dışındaki aykırı düşünceye (heterodoksi) yaptığı acımasız baskının kurbanı, “Kanuni” lakabıyla maruf Sultan I.Süleyman'a karabasanlı düşler gösteren, padişah tahtını titreten bu yiğit isyancıyı saygıyla anıyoruz. ■

Aşağıda İnsan Kadimdir ya da Oğlan Şeyh Duruşması'ndan bir sahneyi veriyoruz. Sadrazam İbrahim Paşa başkanlığında Şeyh-ül-İslam İbn Kemal ve dönemin İstanbul kadısı Ebu Suud Efendi ve Kadı Mevlana Şeyh Çelebi'den oluşan Divan-ı Hümayun mahkemesinde genç Şeyh İsmail Maşuki'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük ulema ve umerası karşısındaki akılcı ve korkusuz tutumu sergilenmektedir.

III. PERDE SAHNE II

İbrahim Paşa önden Divan'a girer, yerlerine yerleşmiş heyet, iki yeniçeri arasındaki sanık İsmail Maşuki ve diğerleri ayağa kalkar ve Sadrazam, başkanlık makamına oturmasına kadar beklerler.

İBRAHİM PAŞA:

(Ciddi ve emredici; ağır ağır konuşur)

Sultan Padişahımızın buyrukları uyarınca ben Sadrazam İbrahim Paşa, Şeyhülislam İbn Kemal Akşemseddin Efendi (adları söylenenler kafes ardındaki Padişaha doğru eğilerek selam verirler), İstanbul kadısı

Ebusuud Mehmet Efendi ve Eyüb kadısı Mevlana Şeyh Çelebi Efendi'den kurulu özel mahkememiz göreve başlamış bulunuyor. Şeyhülislam hazretleri duruşmayı açabilir!

(Oturmadan önce toplu halde üç kez, “Padişahımız çok yaşaa!” diye bağırlar. Sadrazam az geride ve hepsinden yüksektedir. Sağında Şeyhülislam, solunda bir adım ondan önde Ebusuud Efendi, onun yanında Şeyhi Çelebi oturmuşlardır. Rahle veya alçak masalar önündeki geniş kanape koltuk ya da sedirlerde bağdaş kurmuş durumdadırlar. En önde iki kâtip, uygun yerlerde sanık ve tanık bölümleri vardır...)

ŞEYHÜLİSLAM İBN KEMAL:

Mahkememizin gündeminde tek bir dava var. Ancak öyle bir dava ki, Devlet-i Osmaniyye'nin tarihinde bugüne değin görül-müş değildir: Çok saygıdeğer şeyhler sultanı Pir Ali Aksarayi'nin gencecik oğlu yüce dinimizin ve şer'i şerifin tüm kurallarına karşı çıkıyor. Devletimizin temeli olan şeriata küfrediyor.

Böylesi görülmüş ve duyulmuş bir olay değil doğrusu! Taş yağacak başımıza; çok dindar ve bir veli olan Şeyhler Sultanı'nın oğlunun bu yaptığı dünyanın sonunun geldiğini gösteriyor! Başka ne denir?

Bu genç kimesne Edirne ve İstanbul'da medrese ve camilerde aralıksız olarak, şer'i şerife muhalif düşünce ve inançlarını yaya-cak biçimde sayısız va'zlarda bulunduğu bildiriliyor.

Yine bize ulaşan bilgilerden anlaşıldığına göre, tamamıyla batını- rafizi düşüncelerin yayıcısıdır. Bayrami- hamzaviliğe İstanbul'da halktan, gezginci esnaftan ve de kötüsü askerden çokça taraftar kazandırırken; bu sünni tasavvuf tarikatını sapkınlaştırıp, rafizi ve kızılbaşlığa eşleştirmektedir!

Yüce Sadrazamımız İbrahim Paşanın başkanlığında Divan-ı Hümayun'da toplanmış özel mahkememizi, Sultan Padişah Hünkârımız da kafes ardında şereflendirmektedir. Bu, duruşmanın büyük ciddiyeti ve önemini gösterir.

Şimdi İstanbul kadısı Ebusuud Mehmet Efendi'ye söz veriyorum; sanık hakkında suç kanıtlarını, suç sayılan sözlerini ortaya koyup, sorgulamasını yapsın! (Maşuki'ye dönerek) Sanık ayağa kalk!

(İsmail Maşuki yerinden kıpırdamaz. İki yanındaki yeniçeri, elleri arkadan bağlı Maşuki'yi zorla kaldırırlarsa da ayağa durmaz, yeniden düşer.)

İSMAİL MAŞUKİ:

(Kaldırılıp kaldırıp düşerken)

Benim adım Sanık değil Şeyhülislam hazretleri, teamülü uygulayınız! Babamın adıyla birlikte adımlı söyleyin ki sicil-i Osmani kayıtlarına öyle geçeyim! Gelecekte mutlaka beni haklı bulan insanlar çıkacaktır, adımlı sanımı öğrensinler!

(Yeniçeriler sürekli Maşuki'yi zorlama durumundadır. Şeyhülislam bir an için nasıl davranacağını şaşırmıştır. Padişah kafesin ardında kıs kıs gülmeye başlamıştır ki İbrahim Paşa, Şeyhülislam'ın kulağına bir şeyler fısıldar)

ŞEYHÜLİSLAM İBN KEMAL:

Pir Ali Sultan Aksarayı oğlu sanık Şeyh İsmail Maşuki, nam-ı diğer Oğlan Şeyh ayağa kalksın! Ellerini çözün sanık kişinin! (Çözerler)

İSMAİL MAŞUKİ:

(Ağır ağır ayağa kalkar, dikeldikçe dikeler alını yukarıda. Önce padişah kafesine doğru bir süre bakar alaylı bir gülümsemeyle. Padişah, kendisinden bir dilek dileyecek, bağışlanması için yalvaracak diye bekler! Sonra Maşuki Sadrazam'ı, Şeyhülislam ve kadınları ayrı ayrı tepeden tırnağa süzer biriki dakika! Yaşından hiç beklenmiyen olgunlukla konuşmaya başlar)

Şeyhülislam Hazretleri bizi suçlayarak duruşmayı açtı. Bu demektir ki bu duruşma gerçek sorgulama- yargılama değil sadece bir mahkeme oyunudur. Ve cezamız önceden biçilmiş, hükmü giymişizdir!

Sizler, Hanefi mezhebi ihtihadı uygulayıcıları olarak Sultan Padişah'la Sadr-ı azamın oyuncaklarıdır!

(Susturulmak istenirse de Sadrazam'ın işaretiyle serbest bırakılır)

Ayrıca ben, yani halkın çağırdığı adla Oğlan Şeyh olarak, İslam bilgini İbn Kemal Ahmet Şemseddin'den; 'Başımıza taş yağacak! Şeyhler Sultanının oğlunun bu yaptığı, dünyanın sonunun geldiğini gösteriyor!' biçiminde, bir mahalle imamının sözlerini duymaktan doğrusu utandım. Üstelik bu kişi Molla Lütfi gibi çok saygı duyarak eserlerini okuduğum bir alimin öğrencisidir. Ama herhalde onu yargılayan da kendisi olsaydı, bu kafayla asmaktan çekinmezdi.

Ben nasıl bir suç işlemişim? Akla uygun olanlar gerçektir, gerçeklere inanınız demişim halka! Safsatalara inanmayınız demişim! Siz ne diyorsunuz be alim efendiler? Eğer söylediklerime halkın aklı yatmasaydı, hiç ben garibanı konuştururlar mıydı?

Ama sizlerin, Sultan Padişah ve Sadrazamın iktidar çıkarlarına ters düşüyordu konuşmalarım. Ol nedenle sesimi kestiniz.

Şimdi de ya dilimi ya da kafamı kesmeye hazırlanıyorsunuz! (ansızın susar)

KADI EBUSUUD EFENDİ:

Sultan Padişah Efendimiz! Yüce Sadrazam ve Şeyhülislam Hazretleri!

"Bu kişi tarikat önderlerinden bir vaizdir. Camilerde kürsüye çıkıp açık açık; zikir halkasında ibadet niyetine raks etmek, dönmek helaldir!" demiştir. (Maşuki'ye sorar) Dediniz ki demediniz mi?

İSMAİL MAŞUKİ:

Yanıt vermek zorunda mıyım her soruya?

ŞEYHÜLİSLAM İBN KEMAL:

Evet. Sorulan her soruyu yanıtlayacak ve yapabildiğince kendini savunacaksınız! Sanık İsmail Maşuki'den sorunun cevabını duyalım!

İSMAİL MAŞUKİ:

Niye inkâr edeyim ? Dedim. "Elbette helaldir; ayet ve hadislerle kanıtlayabilirim bunu. Ali İmran suresinin yüzdoksan birinci ayetinde buyruluyor:

'Allahı ayakta iken, otururken ve yanlarınız üstüne yatarken de anmaktan geri durmayınız!' Bunun anlamı açıktır; Tanrıya her durumda tapının demektir. İşte raks hali de namaz gibidir.

Yalnız bu mu? Ya Peygamber ne buyurmuştur? 'Kim kendini Tanrının hangi yarattığına, cins ve milletine benzetirse ondandır!' Biz de raksederken kendimizi göklerde uçan, dönen meleklerle benzetiriz. Tanrının peygamberi bile raksetmiştir; hatta dönerken ridası düşmüştür. Bu durumu Peygamberin yakınları anlatır..."

KADI EBUSUUD EFENDİ:

"Sanık İsmail Maşuki'nin ileri sürdüğü ayette, raksa, semaha izin konusunda hiçbir belirti yoktur. Raks gibi çirkin işin doğruluğuna inanan ve ayeti tanık gösteren kişilerin imanlarını ve nikâhlarını yenilemeleri gerekir. Zira Allah kelamının anlamını bozarak, kendi isteklerine uydurmuşlardır."

"Sözü edilen hadis doğrudur. Ama insanların hareketlerini meleklerinkine benzetmek, doğru eğildir. Zamanın sofilerinin yaptıkları semah- raks gerçekte, kâfirlerin horon tepmesidir ve yaptıkları kâfirliktir."

"Ulu peygamberimiz için raksetti demek, küfürdür. Çünkü raks etmek aşağılık insanların işidir. Peygamberlerden birine aşağılık eylemler yüklemenin küfür olduğu fetva kitaplarında yazılıdır."

"Bu biçimde kötüyü güzel göstererek ve

yalanlarla şeytanlaşarak, halka va'z eden kişiler sapık ve baştan çıkarıcıdır. Bunlar kâfir olmuşlardır, cezalandırılmaları gerekir!..”

İSMAIL MAŞUKİ:

Ebusuud efendi, Ebusuud Efendi! Kelamullahın anlamını bozan, değiştiren sensin. Yani senin iman ve nikâh tazelemen gerekir! (Homurdanmalar) İleri sürdüğümüz hadisin varlığını kabul ediyorsun. Ama insanları meleklerle benzetmek doğru değildir diyorsun, neye göre? Neden benzetmeyeyim meleklerle insanı?

Tanrı Ademi yarattığında, o erişilmez ve benzetilmez kabul ettiğin meleklerin ona secde etmesini buyurmuştur. İnsanların meleklerden üstün olduğu, daha yaratılış evresinde belirlenmiştir Kur'an'a göre. Yalan mı? Çünkü Tanrı insanda görünüş alanına çıkar ve onunla bütünleşir. Tanrı Ademi yaratırken kendi özünden katmıştır, yazmıyor mu Kur'an'da? Öyleyse sapık ve azdıcı ben değil sensin kadı efendi! Verdiğin hüküm gereğince şimdi senin hem iman hem de nikâh tazelemen gerekecek!

ŞEYHÜLİSLAM İBN KEMAL:

Yetişir İsmail Maşuki! Şu anda divan-ı hümayunda sanık mevkiindesin, hürmette kusur etme! Her saygısızca davranışınla aleyhte oy topluyorsun.

İSMAIL MAŞUKİ:

Şeyhülislam hazretleri saygıdan sözediyorlar ve benden saygı-hürmet bekliyorlar! Saygı karşılıklı olur. Sizlerin bana, benim düşünce ve inançlarıma ufacak bir saygınız olsaydı, ben burada muhakeme edilmez, ölümcül yargılamaya sokulmazdım. İstanbul Sahn Medresesinde mollalar ve suhteler karşısında sizlerle, yani ulema-ı Osmaniyeye ile tartıştık. İnsanlar konuşarak ve tartışarak anlaşılabilir ancak! Ölüme tutsak kılınarak değil.

Ama kadı efendi, Peygamber de raksetmiştir, demenin küfür olduğunu söylüyor. Oysa “Peygamberlik makamında bizzat insan vardı, başka yaratık değil! Böyle kabullenerek onu sevmeli ve yüceltmeliyiz.”

“Raksetmek ya da semah dönmek, ibadet olduğu kadar bir zevk halidir; tatmayanlar bilmez! Haram diyen desin. Biz helal bildiğimiz şeyi bırakmayız...”

KADI EBUSUUD EFENDİ:

(Kızgın fakat öfkesini dışı vuramamaktadır)
Olamaz hiç olamaz! “Zikrullah ederken devran ve raks kesinlikle haramdır. Bu

yararsız işin küfür olduğu fetva kitaplarında yasaklanmıştır! Hatta günümüzün müftisi hazretleri de bu biçimde bir fetva vermiştir.”

İSMAIL MAŞUKİ:

Hangi Müfti bu? Daha müftilik makamında iki yılını doldurmamış Şeyhülislam İbn Kemal mi? Yoksa merhum Ali Cemali Efendi mi?

Şeyhülislam Ali Cemali merhum, Selim Sultan gibi zalim bir padişahın karşısında, hiç fütur etmeden bir keresinde yüz elli, bir keresinde ise dört yüz insanın keyfi olarak toplu öldürülmesine engel olmuştu. Fetva vermedi, karşı çıktı. En azından bu davranışları beni kendisine saygıya zorlamıştır. O vermiş olamaz dediğin fetvayı!

İşte yüzü! Şeyhülislam İbn Kemal'de eğer onun gibi cesurca bir allah inancı veya insan sevgisi olsaydı; zındanda öğrendiğim, bir süre önceki sekiz yüz kişilik keyfi ve zalimane toplu katliama engel olurdu. Ağzından tek söz çıktı mı? Dilinin ucunu yaşlayabildi mi Sultan Padişahın bu keyfi kıyımına?

Ali Cemali Efendi'nin katledilmelerine engel olduğu kişiler saray kâtipleri ve tüccarlardı! Kimbilir belki de İbn Kemal Ahmet Şemseddin Hazretleri, bu sekiz yüz masum insanın yoğurtçu, zerkavatçı, gezginci satıcı gibi ayaktakımından olması dolayısıyla böyle bir girişime bulunmadılar!

(Maşuki konuşurken mahkeme başkanı ve üyeleri, kafes ardındaki Padişah dahil oradaki herkes şaşkın ya da öfkeli ve kıpır kıpırdılar...)

Ama hayır! Ulema-ı Osmaniyeye'nin başı Şeyhülislam yenidir. Son varacağı makama henüz gelmiştir; Padişahla uluorta dinsel fetvalarda anlaşmazlığa düşeceğine, karşı çıkacağına, sözünden çıkmayarak yüce makamının keyfini sürecektir!

Sana gelince Ebusuud Efendi; bu eloğuşturucu davranışların ve hırsınla çok yakında hocan İbn Kemal'in yerine geçersin! Bula bula suçlama olarak 'Raksı, semah dönmeyi' buldun, onlara taktın kafanı. Ben seni daha akıllı ve bilgili sanıyordum. Senin anlayabileceğin bir başka açıklama daha vereyim. Ondan sonra başka suçlamalarına geç eğer varsa.

Gelmiş geçmiş Osmanlı ulemasından hiçkimsenin eline su dökemiyeceği büyük bilgin Simavna kadısı oğlu Şeyh Bedreddin'i dinle, bak ne diyor:

“Tanrı Kur'an'da, 'Yeryüzü yaşamı bir oyun, bir oyalanma ve zevklenmedir' diyor. Özleri doğru olanların gönülleri, güzel bir ses duyunca Tanrıya yönelir. Onun sevgi-

siyle dolar ve içlerinde dünya kaygısı kalmaz. Onlar için raks, semah dönmek uygun ve yararlıdır. İnsanı Tanrıya ulaştıran bir eyleme işe yasak demek bir müslümana hiç yakışmaz!" Değil ki bir islam alimine senin gibi!

Bunları söyleyen kişiyle kendini nasıl bir tutup da çürüteceksin bakalım! Bu sözler Varidat'tan. Hem de "...Bu risaleyi Peygamber Şeriatının güneşi, Mustafa yolunun bedri...Hakkı bilen ve gerçeği gerçekleştirmiş erenlerin en seçkini...Bilginlerin ve tam inanç gerçeğine varanların sultanı...Şeyh Bedreddin yazmıştır" diyerek takdim ettiği, İskilipli halveti şeyhi Muhiddin Muhammed, yani muhterem pederiniz tarafından onbeş yıl kadar önce yazılmış Şerh-i Varidat'tan!

Ey beni inançsızlık ve zındıklıkla yargılayanlar! Benim Allahım, Kuran'ın dışanlamında belirlenen Allah değil; Şeytan'a ve meleklerle "O'na secde ediniz!" diye buy-

rulan ayetin içinde gizli!

Sizin müslümanlığınız ve inancınız nerede? Gösteriniz! Sizin Allahınız Kuran'ın ne dış ve ne de iç anlamında mevcut değil.

Sizin Allahınız; şu kafesin ardında öfkensinden benim için, 'Götürün kesin kellesini sunun!' demeyi bile unutmuş olan Sultan Padişah'tır! Onun korkusudur, sizin tapmanız Allah!

"Benim tanrım gerçek insandır! Haydi ne duruyorsunuz? Öldürünüz öldürünüz beni!" Söyleyiniz tanrınıza hemen öldürülmemi buyursun!

(Bu son sözlerle mahkeme karışır. Padişah büyük bir öfke içinde kafesin duvarına vurarak Sadrazamı çağırır. Sadrazam hızla kafes ardına geçer. Maşuki iki asker tarafından tartaklanarak ve ağzı kapatılarak susturulur. Müfti, kadılar ve diğer görevliler şaşkınlık, öfke ve korku içinde beklemeye başlar. Kafesardı aydınlanır.) ■

"KAVGANIN ANAHTARI DOĞRU BİLİNÇTİR"

ALEV YAYINLARI PİYERLOTİ CAD. 17/4 ÇEMBERLİTAŞ-İSTANBUL TEL: 516 84 64

DAĞITIM İSTANBUL: C.K.K., ARKADAŞ, BARIŞ, PAPIRÜS, SAY, TÜMDA
ANKARA : ADAŞ, DOST İZMİR : İLERİ

ALEV YAYINLARININ KİTAPLARINI KİTAPÇINIZDAN BULABİLİR, TOPLU, ÖDEMELİ
VE İNDİRİMLİ KİTAP İSTEKLERİNİZ İÇİN BİZİMLE DOĞRUDAN İLİŞİKİYE GEÇEBELİRSİNİZ.
YAYINEVİMİZ, İŞSİZLERE % 40 İNDİRİM UYGULAMAKTADIR.

Türkiye Komünist Partisi PROGRAM

PROGRAM'ın GİRİŞ bölümünde şunlar söyleniyor:

"Türkiye Komünist Partisi, Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nin doğrudan etkisi altında, 10 Eylül 1920'de kuruldu.

Bu program, Türkiye Komünist Partisi'nin dördüncü programının 8.Kongre'de yapılan değişikliklerle ikinci basımıdır. I. Program, 1920'de Bakü'de Mustafa Suphi Yoldaş'ın liderliğinde toplanan I. Kongre'de kabul edildi. II. Program'ın hazırlanması kararı 1926 yılında Viyana'da, Şefik Hüsnü Yoldaş'ın katıldığı konferansta alındı. II. Program 1929'da örgütlere sunuldu. 1930'da yayımlandı.

1932'de toplanan IV. Kongre, İkinci Program'ın değiştirilmesini kararlaştırdı, ancak 'parti yönetiminde uzun süre oportünistlerin program ve tüzük yenilenmesi önerilerine aldırılmaları' nedeniyle, 41 yıl bu karar gerçekleştirilemedi. III. Program, 1973 yılında parti örgütlerinin onayı ile yürürlüğe girdi. III. Program'ın fikir liderleri Yakup Demir ve İ.Bilen yoldaşlar olmuşlardır.

Oportünizmin partimize getirdiği zarar yalnız 41 yıl programın yenilenmemesi değildir. I. Program dışında öteki iki program kongrece onaylanmamıştır. Partimizde 52 yıl kongre toplanmamıştır. III. Program'ın kendisi de eklektik, oportünist bir program olmuştur.

Partinin oportünizmin elinden çekilip alınması için komünistler, 1979 yılında örgütlü-disiplinli bir kavga başlattılar. 1980

yılında toplanan TKP I. Leninciler Konferansı, IV. Program'ın hazırlanmasını ve V. Kongre'ye sunulmasını kararlaştırdı.

1981 yılında toplanan Türkiye Komünist Partisi Leninci örgütlerinin II. Konferansı bu kararı yineledi.

1985 yılında toplanan V. Kongre, partimizin IV. Program'ını kabul etti.

IV. Program, Türkiye'de devlet-tekelci kapitalizminin olduğu, yönetici sınıfın emperyalistleşme gereksinimine vardığı, yayılcı eğilimlerin belirginlik kazandığı, bu amaçlara erişemediği için de kapitalizmin çıkmazda olduğu, ekonomik-toplumsal açıdan sorunların ancak devrimle çözülebileceği bir aşamanın programı oldu.

Uluslararası alanda sosyalist sistemin çökmesi, Dünya Komünist Hareketinin dağılması gibi olaylar, Türkiye'de yaşanan gelişme süreçleri, IV. Programın saptamalarının ne kadar doğru olduğunu kanıtladı.

1991 yılında toplanan VII. Kongre (VI. Kongre 1987'de toplandı), uluslararası ortamda ortaya çıkan büyük değişiklikleri içerecek biçimde programın yenilenmesini istedi. 1992 yılında toplanan VIII. Kongre bu görevi yerine getirdi.

IV. Programın ikinci basımı, ideolojik çizgi, teorik yaklaşım ve siyasal çözümler açısından, IV. Programdan bir farklılık göstermez." ■

Türkiye Komünist Partisi

PROGRAM

Alev Yayınları

Küçük boy, 94 sayfa

Fiyatı: 10 000 TL

Kitapçılardan ve yayınevinden isteyebilirsiniz

İNCELEME ARAŞTIRMA ÇÖZÜMLEME

Kaynak

Kaynak sosyalizmin, dünya işçi hareketinin, sınıf siyasetinin sonunlarını incelemeye, araştırmaya ve hiçbir kopyacılığa düşmeden Marksizmi ülkemiz koşullarına uygulamaya, Marksizmin verdiği araçlarla ülkemizin ve halkımızın koşullarını anlamaya çalışacaktır.

Bugünkü koşullarda *Kaynak* genel dağıtıma verilmeyecek ve ancak abonelere postalanacaktır. Şimdilik iki ayda bir yayınlanacak olan *Kaynak* bu nedenle ancak abone olanların eline ulaşacaktır. Dolayısıyla değerli dostlar, hepinizden *Kaynak*'a abone olmanızı, yanlışlarımızı eleştirmenizi ve katkılarınızı istiyoruz.

ABONE FORMUNU İŞARETLİ YERDEN KESEREK ABONE BEDELİNİ YATIRDIĞINIZ YERDEN ALDIĞINIZ BELGENİN ASLI YA DA FOTOKOPİSİ İLE BİRLİKTE AŞAĞIDAKİ ADRESE GÖNDERİN. ELDEN DE TESLİM EDEBİLİRSİNİZ.

Kaynak Abone servisi
Merkez yönetim bürosu
Piyerloti caddesi,
17/4, Çemberlitaş,
İstanbul
(Tel: 1-516 84 64)

YILLIK ABONE BEDELLERİ:

Yurtiçi: 100 000TL ● İngiltere: 17 Sterlin
● Almanya: 80 DM ● Fransa: 200 FF
● Hollanda: 60 HFL ● İsviçre: 65 SFr
● Amerika 53 \$ ● Avustralya: 53 \$

Kaynak Abone servisine

Kaynak'a bir yılığına abone olmak istiyorum. Abone bedelini (.....) banka havalesiyle gönderdim/elden teslim ettim.

ADI SOYADI:

ADRES:

TELEFON: (iş)

(ev)

İMZA:

TARİH: / /1993